

๑.๕๕

กรมวิชาธิการ

แบบเรียนวิชาครู
อักษราคมวิทยา

ของ

กรมวิชาธิการ กระทรวงธรรมการ

พระยาเมธาธิบดี

เรียบเรียง

พิมพ์ครั้งที่ ๑๐๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๔๗๓

ปกกระดาษราคาเล่มละ ๘๖ สตางค์

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ศรีหงส์ พระนคร

V. 62

แบบเรียนวิชาครู
อิตยาตมวิทยา

ของ
กรมวิชาธิการ กระทรวงธรรมการ
พระยาเมธาธิบดี
เรียบเรียง

พิมพ์ครั้งที่สอง ๑๐๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๔๗๓

ปกกระดาษราคาเล่มละ ๙๖ สตางค์
พิมพ์ที่โรงพิมพ์ศรีทรงส์ พระนคร

บัญชีเรื่อง

หน้า

ตอนที่ ๑ วิทยาศาสตร์แห่งร่างกายและวิทยาศาสตร์

แห่งจิตต์ใจ

๑

ศัรวทยาและอักษะตมวิทยาคณนอย่างไร ... ๑

คำจำกัดความของอักษะตมวิทยา ... ๒

อักษะตมวิทยาเป็นวิชาสำคัญ ในวิชาครู ... ๓

วิธีเรียนอักษะตมวิทยา ... ๔

ความซัดซ้องในการตรววจิตต์ใจของผู้อื่น ... ๕

การรู้จักจิตต์ใจเด็กเป็นข้อสำคัญของครู ... ๖

ความซัดซ้องในการที่จะตรววจิตต์ใจของเด็ก ... ๗

ลักษณะของผู้ที่จะเป็นคนสังเกตจิตต์ใจของเด็กได้ ... ๗

จิตต์ใจ ... ๘

จิตต์ใจ เกี่ยวข้องแก่ร่างกายอย่างไร ... ๙

ประสาทในร่างกาย ... ๑๐

มันสมอง ... ๑๓

เส้นประสาทในกระดูกสันหลัง ... ๑๖

กำลังของประสาทต้องอาศัยอาหารและความพักผ่อน ... ๑๘

หน้า

ตอนที่ ๒ ลักษณะทั้งสามของจิตใต้

kn ○

๑ ความกระตือรือร้น ๒๐

๓ ความรู้

๓ ความตั้งใจ ๒๐

ความกระตือรือร้นและความตั้งใจเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้อง
 แก่กันและกัน ๒๑

ความกระตือรือร้นและความตั้งใจจะแยกให้ออกจาก
กันก็เร็วไม่ได้ ๒๑

ความกระตือรือร้นและความตั้งใจเป็นลักษณะที่เกย
 แ่งกันอยู่เสมอ ๒๓

ความสนใจความคิดแยกแยะและความคิดปรุงเป็นส่วนสำคัญ
ในความเป็นอยู่ของจิตต์ ไ ๓๕

ความงอกกับความเจริญ ๒๖

เหตุที่ทำให้จิตใจเรียวผิ ด ๆ กัน ๒๗

สิ่งที่ทำให้จิตใจเรว

๒๐๖๖

ตอนที่ ๓ ความสนใจ ๓๓

สถิติกับความสนใจ ๓๓

คำจำกัดความความสนใจ	๓๔
ชนิดของความสนใจ	๓๔
กฎของความสนใจที่เกิดขึ้นเอง	๓๕
ความพอใจ	๓๗
สิ่งที่ช่วยทำให้เกิดความพอใจ	๓๘
ชนิดของความพอใจ	๔๑
ความพอใจเป็นกำลังอันสำคัญของความสนใจที่เกิดขึ้นเอง	๔๒
กำลังของความสนใจ	๔๒
กำลังของความสนใจต้องเกิดขึ้นตามกฎ	๔๓
ศัตรูของความสนใจ	๔๔
ความสนใจที่เกิดขึ้นเองและความสนใจที่ต้องทำให้เกิดขึ้น	
มีประโยชน์แก่การศึกษาอย่างไร	๕๐
ความสนใจเจริญขึ้นเป็นลำดับซับซ้อนกันอย่างไร ...	๕๒
ตอนที่ ๔ ความพิจารณา ๕๕	
คำจำกัดความความพิจารณา	๕๕
ความพิจารณาเกี่ยวกับความสนใจอย่างไร	๕๕
ความพิจารณาของเด็ก ๆ	๕๖
เด็กกรุงเทพฯ ๑ กับเด็กบ้านนอกมีความพิจารณาต่างกัน	
อย่างไร	๖๐

ความพิจารณาแยกออกเป็นส่วน ๆ	๒๐
วิธีทำให้มีความพิจารณาดี	๒๒
บทเรียนด้วยของ	๒๒
วิทยาศาสตร์	๒๔
ภูมิศาสตร์	๒๕
ไวยากรณ์	๒๖
พงศาวดาร	๒๖
เขียนลายมือและวาดรูป	๒๗

ตอนที่ ๕ ความเจริญของอาการทั้งห้า ๒๘

ต้นเหตุที่ทำให้อาการทั้งห้าเจริญผิด ๆ กัน	๒๘
ชั้นของความเจริญ	๒๘
การฝึกหัดอาการทั้งห้าเป็นข้อสำคัญอย่างไร	๓๐
จะฝึกหัดอาการทั้งห้าของนักเรียนเมื่อใดและอย่างไร	๓๑
กำลังวังใจ (แอ็คทิวิตี) ของเด็กเป็นท่ช่วยในการฝึกหัด	
อาการทั้งห้ามาก	๓๕
หน้าที่ของครูในการฝึกหัดอาการทั้งห้า	๓๖
วิธีฝึกหัดอาการบางชนิด	๓๗
ทำให้รู้จักอุปถัมภ์อาการสัมผัส	๔๐

อาการฟุ้ง ๘๑

อาการคมและอาการซึม ๘๑

ตอนที่ ๖ ความจำ ๘๓

รูปที่เห็นและรูปที่สังเกตเห็นผิดกันอย่างไร ๘๓

คำจำกัดความรูปที่เห็น ๘๕

ตอนที่รูปซึ่งสังเกตเห็นจะกลายเป็นรูปที่เห็น ๘๕

คำจำกัดความของความจำ ๘๗

ภพที่ยึดไว้และอนุสสติ ๘๗

สติและอนุสสติ ๘๗

สัมปตทิฐิและสัมปตทิฐิ ๘๘

จำได้และนึกออก ๘๘

ที่สังเกตที่จะทำให้รู้ว่าเห็น ๘๑

อุทาหรณ์ของการที่จำได้และนึกออก ๘๑

ลักษณะของการวิจัยหาเข้าในเวลาที่จะจำ ๘๓

ชนิดของความจำ ๘๘

เหตุที่ทำให้มีความจำต่างกัน ๘๘

ความหมายของการที่จะปลุกฝังความจำ ๘๘

สิ่งที่ควรควรถือเอาเป็นหลักในเวลาที่จะทำให้นึกเรียนจำ ๑๐๐

การทอ ^ง ขันใจ	๑๐๒
สิ่งที่ควรให้นักเรียนทอ ^ง ขันใจ	๑๐๓
ข้อที่ควรควรระวังในเวลาที่จะให้นักเรียนจำ	๑๐๔
สิ่งที่ไม่ควรให้ทอ ^ง	๑๐๕
ความมอดและความเจริญของความจำ	๑๐๖

ตอนที่ ๗ ความคิดคำนึง

๑๐๗

ตัวอย่างความคิดคำนึง	๑๐๗
คำจำกัดความความคิดคำนึง	๑๑๑
ชนิดของความคิดคำนึง	๑๑๑
สิ่งที่ต้องใช้เป็นกำลังในการคิดคำนึง	๑๑๒
สิ่งที่ต้องเกิดขึ้นในเวลาคิดคำนึง	๑๑๓
ความคิดคำนึงเป็นลักษณะสำคัญอย่างไร	๑๑๔
เด็ก ๆ มักจะมีความคิดคำนึงต่างกันมาก	๑๑๕
วิธีหัดความคิดคำนึงให้ดีขึ้น	๑๑๖
พงศาวดารและภูมิศาสตร์	๑๑๘
หนังสือเรื่องต่าง ๆ	๑๑๙

ตอนที่ ๘ ความตกลงใจ

๑๒๑

ตัวอย่างประโยค	๑๒๑
-----------------------	-----

วิธีแยกประโยชน์ออกจากรว	๑๒๑
คำจำกัดความความตกลงใจ	๑๒๒
ตัวอย่างความตกลงใจ	๑๒๓
แยกความตกลงใจออกจากรว	๑๒๔
ต้นเหตุที่ทำให้ตกลงใจผิด	๑๒๔
การฝึกหัดความตกลงใจเป็นข้อสำคัญ	๑๒๖
ความเร็วของความตกลงใจ	๑๒๖
บทเรียนที่ช่วยฝึกหัดความตกลงใจมาก	๑๒๗

ตอนที่ ๔ ความพิเคราะห์ ๑๒๘

วิธีสอนเรื่อง “วัดเมื่อสัมผัสความรู้สึกอันยอมขยายโตออก”	
ซึ่งเกี่ยวพันเป็นลำดับกันขึ้นไปจนถึงกฎสาธารณะ	๑๒๘
วิธีสอนทั้งสองอย่างนั้นข้อสำคัญฝึกกันอย่างไร	๑๓๒
คำจำกัดความ	๑๓๒
ตัวอย่างวิธีพิเคราะห์เทียบให้ทั้งสองชนิต	๑๓๓
หลักเทียบ	๑๓๔
ฝึกค้นกับฝึกสอมีฝึกกันอย่างไร	๑๓๔
ฝึกค้นกับฝึกสอมีประโยชน์แก่การศึกษาต่างกันอย่างไร	๑๓๕
ตัวอย่างวิธีสอนเรื่องกริยาวิเศษณ์	๑๓๗
ยกเอาวิธีสอนนักเรียนจรรว	๑๔๐

วิธีสอนตั้งแต่หัวข้อที่หนึ่งจนถึงข้อเขียนเกี่ยวกับการศึกษาค้น	๑๔๐
วิธีสอนตั้งแต่ข้อ ๑๒ นั้นคือการศึกษาค้น	๑๔๑
เหตุใดวิธีสำเร็จจึงดีกว่าวิธีอื่น ๆ	๑๔๑
ศึกษาเทียบ	๑๔๒
คำจำกัดความหรือศัพท์นิยาม	๑๔๓
ตัวอย่างคำจำกัดความ	๑๔๔
กฎแห่งคำจำกัดความ	๑๔๕

ตอนที่ ๑๐ ความเข้าใจ

๑๔๖

ตัวอย่างความเข้าใจ	๑๔๖
คำจำกัดความของความเข้าใจ	๑๔๗
ลักษณะแห่งความเข้าใจ	๑๔๗
ต้นเหตุแห่งความเข้าใจไม่แท้	๑๔๘
ชนิดของความเข้าใจไม่แท้	๑๔๘
ข้อสำคัญที่ควรจะต้องระวังในเรื่องความเข้าใจ	๑๔๘
วิธีสอนอย่างที่จะทำให้เด็กเข้าใจได้	๑๕๐
เตรียม	๑๕๑
สอน	๑๕๑

อภิปาทยิตยา

ตอนที่ ๑

วิทยาศาสตร์แห่งร่างกาย และวิทยาศาสตร์แห่งจิตใจ

ศรัทธาวิทยาและอภิปาทยิตยาผิดกันอย่างไร เรา

ท่านทั้งหลายคงเคยได้ยินได้ฟังมาแล้วถึงวิชาที่เรียกว่า ‘ศรัทธาวิทยา’ วิชาศรัทธาวิทยานี้ เป็นวิทยาศาสตร์ที่กล่าวด้วยอาการของอวัยวะ ซึ่งมีซึ่งเป็นอยู่ในร่างกายของมนุษย์ เช่นหัวใจ เป็นเครื่องสูบฉีดโลหิตและปอดเป็นที่สำหรับรับลมอากาศที่หายใจเข้าไป ฯลฯ ถ้าผู้ใดรู้แต่เพียงนี้ เขานับว่ายังรู้ถึงความรู้ขั้น ๆ เช่นนี้มักไม่ไปถึงไหน และมักจะทำให้ผู้รู้หลงผิดเสียโดยมาก เช่นเมื่อรู้ว่าปอดเป็นที่รับลมหายใจแล้ว ถ้าจะถามถึงขึ้นไปอีกว่ารับลมหายใจไว้ทำไม ท่านผู้ที่ไม่ได้เรียนก็คงตอบไม่ได้อีก ถ้าจะตอบได้ ก็คงผิด ๆ ถูก ๆ ไม่แน่นอน เพราะเช่นนั้นเราจึงเรียนวิทยาศาสตร์ เพื่อจะได้รู้ให้สูงขึ้นไปและให้ถูกต้องทุกอย่าง ให้จำไว้ว่าถ้า

ความรู้^๕อย่างอื่น ๆ หรือความรู้^๕อย่างสามัญ รวบรวมกันขึ้น
เป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นที่แน่นอนและกว้างขวางลึกซึ้ง^๕
แล้ว เราเรียกว่า “วิทยาศาสตร์.”

อนึ่งเราชอบรู้^๕ใ้ที่อยู่เสมอเป็นนิตย์ว่า เราคิดและเรารู้^๕ลึก
อยู่ในใจ แต่ใจนั้นจะเป็นอะไรแน่ เราก็หาทราบไม่ แต่เรา
หาเรียนให้รู้^๕ใ้ได้อย่างร่างกายเหมือนกัน คือเราหาตรวจตรา
และแยกแยะออกให้เป็นส่วน ๆ หรือมีเช่นนั้นเราก็หาเรียนวิชา
ศาสตร์^๕อย่างหนึ่งให้รู้^๕ใ้ วิทยาศาสตร์ที่กล่าวถึงจิต^๕ใจ
และอาการของจิต^๕ใจนี้เรียกว่า “อภิปรัชญา” ตามที่
กล่าวมาแล้วรวมเป็นใจความสั้น ๆ ว่า :—

<u>จิตวิทยา</u>	<u>อภิปรัชญา</u>
คือวิทยาศาสตร์ที่กล่าวถึง อาการของร่างกาย	คือวิทยาศาสตร์ที่กล่าวถึง อาการของจิต ^๕ ใจ.

คำจำกัดความของอภิปรัชญา (๑) อภิปรัชญา
วิชาเป็นวิทยาศาสตร์แห่งความรู้^๕ลึกซึ้งที่มีอยู่ในจิต^๕ใจ

วิทยาศาสตร์แห่งร่างกาย, และวิทยาศาสตร์แห่งจิต^๕ใจ

(๒) อภิปรัชญาเป็นวิทยาศาสตร์ที่กล่าวถึง, แยก
ออก, และอธิบายด้วยอาการที่เป็นอยู่ในจิต^๕ใจของมนุษย์

อภิปาทยวิทยาเป็นวิชาสำคัญในวิชาครู ถ้าผู้

ที่จะเป็นแพทย์ก็จะต้องรู้อาการ ของร่างกายให้ละเอียดถี่ถ้วน
 ครูบาอาจารย์ก็จะต้องรู้อาการ ของจิตใจให้ละเอียดถี่ถ้วน
 ฉะนั้น. พวกอื่น ๆ ว่า ถ้าครูวิชาเป็นวิชาที่นักเรียนแพทย์
 จะต้องเรียนให้รู้ อภิปาทยวิทยาก็เป็นวิชาที่นักเรียนอาจารย์
 จำจะต้องศึกษาไว้ให้แตกฉาน แต่อภิปาทยวิทยานี้เป็นวิชา
 ศาสตร์ ผิดกับวิชาสอนหนังสือหรือวิชาเลขที่เป็นวิชาครู
 อย่างสามัญ ด้วยเหตุว่าการสอนอย่างสามัญเป็นแต่ศิลปศาสตร์
 คือต้องมือนำที่เดียว เพราะเหตุเช่นนั้นนักเรียนจึงไม่ควรจะเข้าใจว่า
 ถ้ารู้อภิปาทยวิทยาเท่านั้นแล้ว ก็คงจะสอนได้ก็ด้วย
 ที่จริงอภิปาทยวิทยาเป็นแต่บอกให้รู้จักหลักหรือเกณฑ์ของการ
 สอนเท่านั้น ไม่ได้สอนให้ลงมือทำจริง ๆ อย่างกลวิธีสอน
 เพราะเหตุนี้ถ้าจะรู้แต่อภิปาทยวิทยาอย่างเดียวเท่านั้น ถึงจะ
 ชำชองอย่างไรก็คงสอนไม่ได้ก็ เช่นถ้าเราจะอ่านแต่ตำรา
 ว่าบ่น หรือตำราบึงทะลุ จนจำลัทธิได้ทุกข้อทุกบท แต่ถ้า
 ไม่ได้ลงมือฝึกหัดจริง ๆ แล้ว คงจะว่าไม่เป็นหรือยังไม่แม่น
 เป็นแน่ ฉะนั้นก็ อภิปาทยวิทยาก็เช่นเดียวกัน เป็นแต่วิชา
 ที่กล่าวด้วยหลักและเกณฑ์เท่านั้น เพื่อช่วยให้ครูที่ศึกษาวิชา
 ที่หลายไปว่าผิดถูกที่ตรงไหน และควรจะแก้ไขได้อย่างไร

เมื่อผู้ใดได้รู้แบบแผนในตำราจนซัดเจนแล้ว การสอนต่อไป
ก็จะเป็นทั้งง่ายและสะดวก และดูเหมือนว่าจะเกิดวิเศษของเราขึ้น
เองบ้างก็ว่าได้ ไม่ต้องเป็นคนตามค การตามวิธีของเขาทั้งไวแต่
เต็มเสมอไป

วิธีเรียนอริยาคมวิทยา วิธีที่จะเรียนให้รู้จักจิตใจ

ของมนุษย์ มีอยู่สองทาง กล่าวคือ :-

(๑) ทรรพจิตต์ใจของเราเอง.

(๒) ทรรพจิตต์ใจของผู้อื่น.

วิธีที่หนึ่งมีความซัดซึ้งอยู่สองประการคือ :-

(ก) เราจะต้องแบ่งจิตต์ใจของเราออกเป็นสองภาค
ภาคหนึ่งเป็นผู้ตรวจ อีกภาคหนึ่งเป็นผู้ต้องถูกตรวจ ดูเป็น
การสอนฝึกสอนฝ่ายล้ามากสักหน่อย.

(ข) ธรรมกจิตต์ใจของมนุษย์ จะหาที่เหมือนกัน
แท้ ๆ สักคู่เดียวไม่ได้ ของสิ่งเกียจจัน คนหนึ่งเห็นเข้าใจ
ไปอย่างหนึ่ง อีกคนหนึ่งเห็นเข้าใจไปเสียอีกอย่างหนึ่ง เช่น
ครูสองคนที่ได้อ่านตำราเล่มนี้ แล้วยดขึ้นเทียบดูกับจิตต์ใจ
ของตน คงเห็นไปต่างกัน แล้วก็เลยเข้าใจว่า อริยาคมวิทยา
คมเป็นอย่างนี้ อริยาคมวิทยาคมเป็นอย่างนั้น หรือหากว่า
มีคนอยู่สองคนที่ยังไม่เคยเห็นรู้งในท้องฟ้า เมื่อได้พบเข้า

พร้อมกันและในที่อื่นเดียวกันแล้ว ก็คงเข้าใจไปคนละอย่าง การที่มนุษย์จะใช้จิตใจเป็นเครื่องวัดกันนั้น จะให้แน่นอนอย่างใดอย่างหนึ่งหรือไม่ (ของรัฐบาล) ไม่ได้ ใครจะว่าของใคร ถูกก็ยาก.

วิธีเรียนอย่างที่สองแยกออกได้เป็นสองทางคือ :-

(ก) ทวิยใช้ความสังเกต อรรถตามนุษย์ถ้ารู้สึกอะไรขึ้นในจิตใจแล้ว ย่อมสั่งแสดงออกมาให้เห็นในหน้าตา หรือในกิริยาอาการภายนอก เช่นถ้าเราเห็นเด็กคนหนึ่งสั่งแสดงกิริยาอย่างหนึ่ง เราต้องจับเอาถ้อยคำนั้นมาตัดสินดูในใจของเราว่า เด็กจะคิดหรือรู้สึกอยู่อย่างไร เมื่อทราบแล้ว เราจะไปปฏิบัติตามให้ถูกต้อง เพื่อจะให้สังคมความปรารถนาที่เราได้คาดหมายไว้

(ข) ทวิยใช้เครื่องทดลอง วิธีอย่างนี้เป็นวิธีที่เขาได้คิดค้นขึ้นใหม่ คือใช้เครื่องมือต่าง ๆ สำหรับวัดเส้นประสาท ซึ่งกระตุ้นตลอดขึ้นไปถึงความรู้สึกในจิตใจของเด็ก แต่วิธีนี้เห็นว่าจะคงไม่เป็นประโยชน์อะไรแก่เรานัก.

ความขัดข้องในการตรวจจิตใจของผู้อื่น ทว่า ขักข้องนี้ก็เพราะเหตุว่า เราจับเอาจิตใจของเขามาตรวจดูไม่ได้ ที่ทำเช่นนั้นเป็นทางอ้อม กล่าวคือ เมื่อสังเกตเห็น

กิริยาอาการแล้ว ก็ตกลงใจของเราเขาเองว่า ใจของผู้นั้น
คงเป็น อย่างนั้น อย่างนี้ ค้วย ที่จริงจะถือเขาเป็นแน่ไม๊ได้
เพราะเราเห็นตัวอย่างอยู่มา เช่น ตลกละคร ถึงจะมีทุกขร้อน
เศร้าโศกอยู่ในจิตใจอย่างไร เมื่อถึงบทที่จะต้องแสดง ความ
ยินดีหรือท้อหวั่นระ ก็ทำให้คนดูเห็นว่า เป็นเช่นนั้นได้จริง

การรู้จักจิตใจเด็กเป็นข้อสำคัญของครู การที่
จะให้รู้ว่จิตใจของเด็กเป็นอย่างไรนั้น เป็นหน้าที่ของครู
บาอาจารย์จะต้องไต่สวนให้ไต่ความจริง ครูเป็นอันมากมัก
จะเอาใจของตัวไปใส่ใจเด็ก แล้วคิดว่าใจของเด็กก็คงจะเป็น
อย่างนั้นอย่างนี้ ค้วย ที่ทำเช่นนั้นเป็นการผิดที่ไม่ต้องสงสัยเลย
เพราะเหตุที่เป็นแต่ความคาดหมาย ไม่ใช่เป็นความรู้ที่มีเหตุ
ควรเชื่อได้ เขาว่าทุกวันนี้ยังไม่มีผู้ใดรู้จักใจ หรือความ
คิดของเด็กมากนักเลย ถ้าจะประมาณว่ารู้สึกครึ่งหนึ่งก็ยัง
ไม่ได้ แต่อภิปรัชญาเป็นวิชาที่จะชี้หนทางให้ เพราะ
เหตุฉะนั้นเราผู้เป็นครูจึงจำเป็นต้องเรียนให้รู้ไว้ ใช้แต่เท่านั้น
เมื่ออภิปรัชญาบอกหนทางที่จะให้รู้จักจิตใจของเด็กแล้ว ยัง
ซ้ำซ้ำ จะให้ ประคบ ประหม่อม และส่งเสริมให้เจริญขึ้นไปเป็น
ชั้น ๆ ค้วย

ความขัดข้องในการที่จะตรวจจิตใจของเด็ก

(๑) ในชั้นต้นเด็กยังพูดไม่ได้ เหมือนเช่นเช่นจะคิดก็ยังไม่ได้เหมือนกัน เพราะฉะนั้นเราผู้เคยเป็นเด็กมาก่อนจึงไม่สามารถจะระลึกถึงการในเวลานั้นได้. ในตอนต้นนี้เรามักพูดว่า “จำความยังไม่ได้”

(๒) เด็กเป็นเหมือนตัวละครหรือตัวตลก ถ้ารู้ว่าใครจับตากอย์อยู่ ก็แสดงกริยาไปเสียอย่างหนึ่ง ผิดจากที่เคยทำมา นิสัยเด็กมักทำตามผู้ใหญ่ คือชอบล้อเล่นตัวให้เขาเห็นว่าเป็นคนฉลาด และมักทำให้เป็นที่พอใจแก่ผู้ที่มาเกี่ยวข้องด้วยตัว ถ้าเราไม่คอยระวังให้กัแล้ว ก็มักล้วยะลึงเกดผิดไป คือไปสังเกตเอาลักษณะอย่างหยาบ ๆ ของผู้ใหญ่เข้า.

(๓) เด็กเป็นคนซื่อาย มักไม่ค่อยบอกความจริง เพราะกลัวจะถูกเขาเยาะเย้ยเล่นขัน ๆ ข้อความเท็จความจริงในเรื่องซุกซนต่าง ๆ ที่เด็กทำนั้น เขามักจะระลิกขึ้นมาได้เองเสียโดยมาก ไม่ใช่ได้จากเด็ก.

ผู้ที่จะเป็นผู้สังเกตจิตใจของเด็กได้ ดีต้องมีลักษณะ

ดังต่อไปนี้ :-

(๑) ต้องเป็นผู้จำความในสิ่งที่ตัว ยังเป็นเด็กอยู่ได้
 แน่นยำ เพื่อจะได้เป็นเครื่องนำให้รู้ จักประเภทจิตต์ใจของ
 เด็กในวันนั้น ๆ

(๒) ต้องเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกับเด็ก คือให้รู้ จัก
 สุนัข จักทุกซอกของเด็ก กับทั้งจะต้องให้รู้ จักสนุก และรู้ จัก
 เบื่อด้วยกับเด็ก ทว่าอย่างนี้ไม่ได้หมายความว่าให้เป็นเด็กไปด้วย
 อีกคนหนึ่ง จรรยามนุษย์อาหรับอ้อมหัวโองมา โดยตัวของ
 ตัวไม่ต้องเป็นไปด้วยก็ได้ แต่อย่างไรก็ดี ถ้าใครปลุกตัว
 ด้วยหัวใจเด็กให้ ขึ้นเป็นเด็กมาได้จริง ๆ ในเวลาที่สอนอยู่แล้ว
 ก็คงทำหน้าที่ได้สมหวัง.

(๓) ต้องเป็นผู้ที่ได้ศึกษาอภิปรัชญามายาว เพื่อ
 จะได้ใช้หลักต่าง ๆ ในวิชานี้ เป็นเครื่องตัดสินกรณี
 อาการที่สังเกตได้

จิตต์ใจ เมื่อเราพูดว่า เรากระเทือนใจ เราคิด
 และเราตั้งใจ เราหมายถึงอาการซึ่งเป็นอยู่ในจิตต์ใจ หรือ
 เมื่อเราแสดงว่าเราเจ็บใจทั้งนี้ เราก็ไม่ได้หมายความว่า เราเจ็บเนื้อ
 หรือเจ็บตัว แต่เราหมายถึงเจ็บอะไรสิ่งหนึ่งที่เรียกว่า “จิตต์ใจ”
 บางคนเข้าใจว่าเจ็บ “หัวใจ” ที่เป็นก้อนเนื้อเด่นอยู่ใน
 ระหว่างอก ความเข้าใจเช่นนั้นเป็นความเข้าใจผิด ด้วยเมื่อ

จิตใจไม่ปกติแล้ว หัวใจย่อมมีอาการวิปลาสไป คือให้
 เต้นแรงขึ้น แล้วจะจับเอาอาการที่เต้นแรงนั้นมาเป็นตัวที่จับ
 ย่อมไม่ได้ เพราะเมื่อเวลาเรารำหรือทำการหนัก ๆ หัวใจ
 ก็เต้นแรงเหมือนกัน เหตุใดจึงไม่เจ็บเล่า เมื่อจะจับต่อ
 เมื่อเราโกรธเคืองใครเท่านั้นแหละหรือ? ถ้าความชื้นนี้ไม่จริง
 คงกล่าวแล้ว เราก็อธิบายได้ว่า 'จิตใจ' เป็นอะไรสิ่งหนึ่ง
 ที่ทำให้เรารู้, ให้เรากระตือรือร้น, และให้เราตั้งใจ จิตใจ
 เป็นสิ่งอันประหลาดอย่างหนึ่ง ผิดกับของที่จับต้องได้หลาย
 ประการ เช่นถึงจะผ่ากะโหลกศีรษะและแหวะมันสมองออก
 กูก็แลไม่เห็น, ไม่กินที่เหมือนสิ่งของที่จับต้องได้, กับทั้งมี
 ลักษณะปรากฏให้เห็นเป็นความรู้สึกต่าง ๆ เป็นอัน

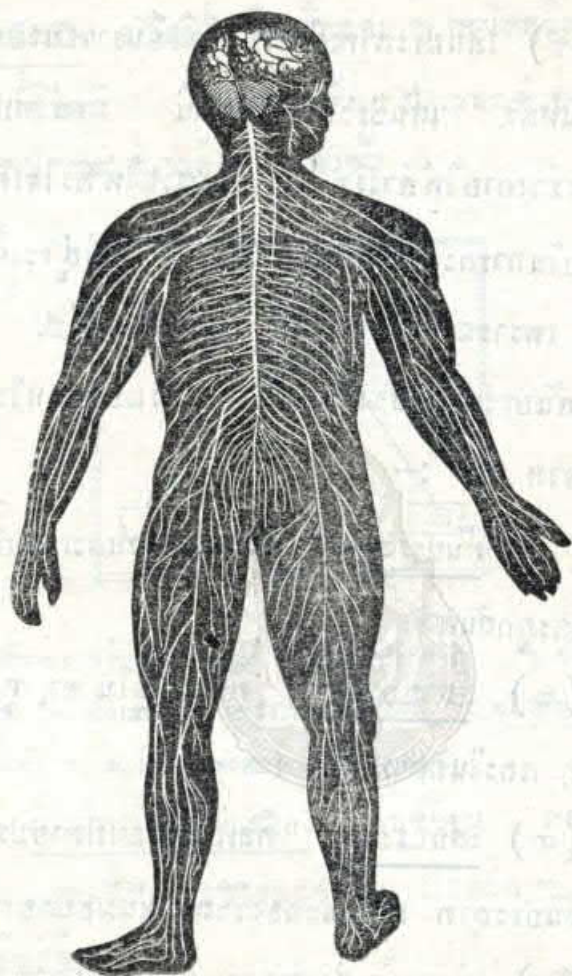
จิตใจเกี่ยวข้องกับร่างกายอย่างไร ร่างกายของ

เราเป็นสะพานทอดให้จิตใจถ่ายออกมาสัมผัสกับสิ่งของภายนอก ถ้าไม่มีร่างกายจิตใจจะถูกตัดกับสิ่งของก็ไม่ได้ และ
 สิ่งของภายนอกก็จะมาให้จิตใจกระทบไม่ได้เหมือนกัน ใน
 เรื่องนี้จะว่าตัว เป็นแต่เพียงสะพานของจิตใจเท่านั้นก็กระไรอยู่
 เพราะถ้าจิตใจแปรปรวนไปอย่างไรแล้ว ร่างกาย ก็ย่อม
 เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ประดุจเหตุกับผลที่ต้องเป็นตามกัน

เสมอไป เช่น ความหวัง, ความโลภ, หรือความสุขอย่างใด
อย่างหนึ่ง ถ้าเกิดขึ้นในจิตใจเมื่อใดแล้ว เราก็อาจเห็น
ได้ในทริยาอาการแห่งร่างกาย หรือถ้าร่างกายวิปริตไป
อย่างไรแล้ว จิตใจก็จะต้องผันแปรตามไปด้วยเหมือนกัน เช่น
ถ้าเราเป็นหวัดคัดจมูก การรู้สึกกลิ่นก็สิ้นไป ทำให้จิตใจ
ขาดความรู้ สึกอย่างหนึ่งไปชั่วคราว ถ้าจะเป็นอยู่เช่นนั้นจน
ตลอดชีวิต จิตใจก็ขาดความรู้ที่อาจเข้าไปสู่ได้แต่ทางจมูก
ไปอย่างหนึ่ง. อีกอย่างหนึ่งเราสังเกตได้ว่า เมื่อเวลาใช้
ร่างกายเฉื่อยอ่อนเกินไปแล้ว จิตใจก็อ่อนเพลียไปด้วย
เหมือนกัน จะคิดหรือจะเรียนอะไรก็ไม่ไหว เมื่อจิตใจที่ชุ่ม
ชื้นต้องอาศัยร่างกายที่แข็งแรงไม่เหน็ดไม่ห่อนั้นแล้ว ร่างกาย
จึงเป็นกำลังช่วย คำว่าจิตใจด้วยเหมือนกัน เพราะฉะนั้น
ประสาทในกายตัวเราจึงเป็นของสำคัญอย่างหนึ่ง ที่จะช่วย
บอกให้รู้ถึงจิตใจ. ที่รวมหรือเงาของประสาททั้งปวง คือ
มันสมองซึ่งอยู่ในกะโหลกศีรษะ

ประสาทในร่างกาย ประสาทในกายตัวเรามีอยู่สอง
แผนก คือ :-

(ก) ตั้งแต่มันสมองลงมาถึงเส้นประสาทใหญ่ใน
กระดูกสันหลัง. เป็นเครื่องที่เกี่ยวข้องแก่การงานของจิตใจ

รูปมันสมองและเส้นประสาทในร่างกาย

(๑) เส้นประสาทเล็ก ๆ ที่มีเป็นรายนายอยู่ตามข้างกระดูกสันหลัง. เส้นประสาทจำพวกนี้ มีหน้าที่แต่จะทำการงานของร่างกายให้สำเร็จ เช่นช่วยให้หัวใจเต้นอยู่เสมอ และช่วยในการละลายอาหารเป็นต้น ไม่สู้จะเกี่ยวกับจิตใจนัก เพราะฉะนั้นจึงเร่งต่อไป ไม่กล่าวต่อไป.

เส้นประสาทอย่างที่สองนี้ ยังแยกออกไปได้อีกเป็นสามจำพวก คือ :-

(๑) ต้นประสาท คือมันสมองและเส้นประสาทใหญ่ที่อยู่กระดูกสันหลัง

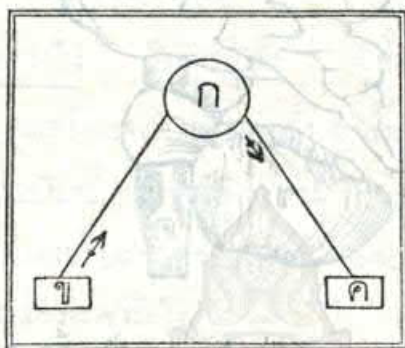
(๒) ปลายประสาท คือที่มีอยู่ใน ตา, หู, จมูก, ลิ้น, ฟันหนัง, และในกล้ามเนื้อ ฯลฯ

(๓) เส้นประสาท คือเส้นที่ล้ามปลายประสาทให้ติดต่อกับต้นประสาท ลักษณะของวิธีลลำนนั้นมีอยู่สองทางคือ :-

(ก) ล้ามเพื่อส่งข่าว จาก ปลาย ประสาท เข้า ไป สู่ ต้นประสาท

(ข) ล้ามเพื่อ นำ ข่าว จาก ต้น ประสาท ออก มา สู่ ปลายประสาท

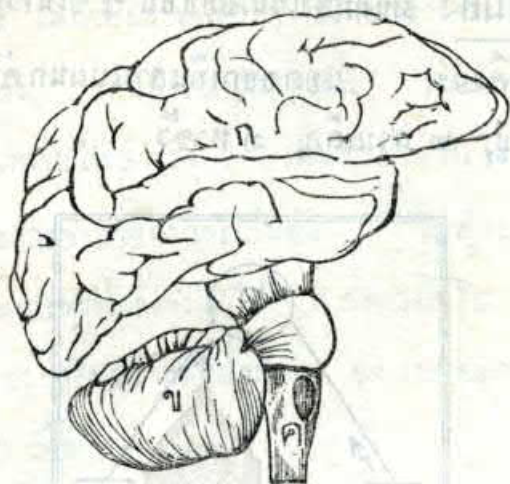
มันสมอง มันสมองเป็นเขี้ยวอื่น ๆ ชนิดหนึ่ง ตั้งอยู่
ในกะโหลกศีรษะ แยกออกเป็นสามแผนกด้วยกัน คือ
๑ ส่วนใหญ่, ๒ ส่วนเล็ก, ๓ หัวข้อ

รูปอธิบายการทำงานของประสาท ก. ต้นประสาท ข. ปลอกประสาท
สำหรับรู้สึก ค. ปลอกประสาทสำหรับเคลื่อนไหว ข. ก. เส้นประสาทที่นำ
ความรู้สึกเข้า ก. ค. เส้นประสาทที่นำความคิดออก

๑ ส่วนใหญ่ของมันสมอง อยู่ชั้นบน กลางขม่อมเป็น
สองลอน ตามพื้นเป็นร่องขยุบขยุบ มีสีหม่น ๆ แต่ถ้าผ่าค
้างโนเห็นสีขาว

ทำหน้าที่อย่างไร ส่วนใหญ่ของมันสมองนั้นเป็นคลังของ
ความรู้ สึก, และของความคิดความจำต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้
เหมือนสิ่งอยู่ในเขี้ยวที่มีสีหม่น

รูปมันสมอง ก. ส่วนใหญ่ ข. ส่วนเล็ก ค. หัวข้อ

สรุป (๑) ขนาดของมันสมองและสติปัญญาความคิดทั้งสองนี้ดูเหมือนจะเกี่ยวข้องกันและกันมาก เช่นกะโหลกศีรษะของเราใหญ่กว่าของคนป่า เราก็ฉลาดกว่าคนป่า และกะโหลกของคนป่าใหญ่กว่าของลิงขนาดใหญ่ คนป่าก็ฉลาดกว่าลิงขนาดใหญ่ ถึงสังเกตดูในระหว่างคนต่อคน ก็มักจะเห็นเป็นเช่นนั้นเหมือนกัน

(๒) ถ้าส่วนใหญ่ของมันสมอง (คือตามพื้นที่สมอง) พิกัดไปอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว มักจะทำให้คนนั้นเชลยปัญญาลงมาก และบางทีถึงกับคิดอะไรเล็กๆ ไม่ได้ที่เกี่ยว

๒ ส่วนเล็กของมันสมอง ตั้งอยู่ข้างหลังในเบื้องใต้
ของส่วนใหญ่ มีรอยผ่ากันจากกันเป็นสองแผนกตามพบนอก
เป็นริ้ว ๆ สี่หมื่น ไม่หยุกหยิกเหมือนส่วนใหญ่ ข้างใน
สีขาว ทุเป็นสายอย่างรูปใบไม้

ทำหน้าที่อย่างไร ไม่ใช่ผู้สั่ง ผู้สั่งนั้นคือส่วนใหญ่
ส่วนเล็กเป็นแต่ผู้ดูแลจัดแจงทำตามคำสั่งเท่านั้น

สรุป ถ้ามันสมองส่วนเล็กของผู้ใดพิการ ผู้นั้นมัก
กะโหลกกะเผลกไม่เหมือนคนธรรมดา และมีกลิ่นกำดั่งที่ระ
บียงคักกล้ำเนื้อในร่างกายทั่วไป

๓ หิวข้าวของมันสมอง หิวข้าวของมันสมองนี้ตั้งอยู่ใต้
กะโหลกศีรษะ มีรูเปรียบเล็กลงมาบรรจบเส้นประสาทที่อยู่ใน
กระดูกสันหลัง หิวข้าวถ้าจะเรียกว่า เป็นต้นของเส้นประสาท
ในกระดูกสันหลังก็ได้ ข้างนอกสีขาว ข้างในสีหม่น

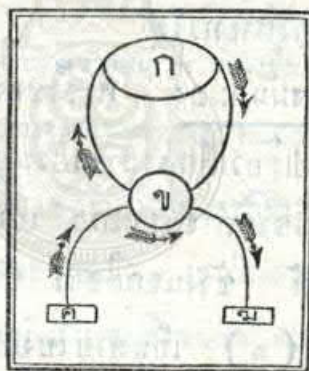
ทำหน้าที่ (๑) เป็นสายโยงส่วนใหญ่มองส่วนเล็กของ
มันสมองให้ติดต่อกับเส้นประสาทในกระดูกสันหลัง.

(๒) เป็นเครื่องสำหรับช่วยในการหายใจ, ในการให้
โลหิตแก่, และในการกลืนอาหาร นอกจากนั้นยังเป็นเครื่อง
ที่ช่วยใน 'อาการกระตุกกลับ' อีก เรืองนี้จะต้องท้าวไว้กล่าว
พร้อมกัยเส้นประสาทในกระดูกสันหลังต่อไป

ปรุฟ (๑) ถ้าเกิดเสียบหายขึ้นอย่างไร ผู้ที่เป็นเจ้า
ของก็สันลมหายใจ (ตาย) ทันที

(๒) ถ้าไปกวณหรือขึ้นเข้าเมื่อใด กิรยาที่หายใจ
เข้าออกก็ผันแปรไปเมื่อนั้น

เส้นประสาทในกระดูกสันหลัง เป็นเส้นขาว ๆ อย่าง
ที่เราเห็นมียอยู่ในกระดูกสันหลังของสุกร ข้างในเป็นสีหม่น.
เส้นประสาทเล็ก ๆ ที่แตกเป็นสาขายอกไปจากเส้นใหญ่นี้ รวม
หมดด้วยกันมี ๓๑ คู่

ก. มนสมอง ข. เส้นประสาทในกระดูกสันหลัง ค. ง. ปลาทประสาท

ทำหน้าที่อย่างไร (๑) เป็นเครื่องนำความรู้สึกต่างๆ
ในกายตัว (เว้นแต่ที่ศีรษะ) ส่งมันสมอง

ปรุฟ ถ้าเป็นอันตรายเมื่อใดก็ทำให้หมดความรู้สึก

และถ้า กล้ามเนื้อ กล้ามเนื้อไหนได้รับ เส้นประสาทเล็กซึ่งโยง อยู่
ภายใต้รอยพับการของเส้นประสาทใหญ่ในกระดูกสันหลัง ถึงเรา
จะนึกขบขันอย่างไร ก็เลื่อนไหวไม่ได้ เพราะอำนาจแห่ง
ความนึกแค้นลงมาไม่ถึง อันตรายเช่นนั้น มักเป็นเมื่อเวลา
เราลุกเขย่งมากที่สุดใน เวลานั้นอยู่ในรถไฟที่ไต่กันเป็นคัน

(๒) เป็นที่สำหรับทำอาการกระตุกกลับ อาการ
กระตุกกลับนี้ คือ เมื่อเส้นประสาทเล็กๆ ตามพื้นหนัง
ส่งข่าวเข้าไปสู่มันสมอง แต่พอไปถึงเส้นประสาทใหญ่ใน
กระดูกสันหลังหรือถึงหัวขั้วมันสมอง เส้นประสาทใหญ่ใน
กระดูกสันหลัง หรือหัวขั้วของมันสมอง ก็ส่งคำตอบออกมา
เสียเอง ไม่ทันให้มันสมองรู้สึกและสั่งถึงที่ใดอธิบายไว้ด้วย
ลูกศรในรูปข้างบนนี้

ปรูฟ คนที่เส้นประสาทในลำกระดูกสันหลังพิการ ไม่มี
อำนาจที่จะบังคับขาของตัวได้ ถ้าเราลองเอาปลายเข็มแทงดู
ก็ไม่มีรู้สึกเจ็บ แต่ชักขาทันที ถึงจะบังคับให้นิ่งอย่างไร
ก็ไม่ได้.

การวางข้อเรียงมันสมองและประสาท

สมอง และ ประสาท	รายชื่อ	ที่ตั้ง	สี		หน้าที่
			หม่น	ขาว	
มันสมอง	ส่วนใหญ่	อยู่ส่วน บนของ กะโหลก ศีรษะ	นอก	ใน	เป็นเครื่องสำหรับ คิด, รู้สึก, และเป็น เหตุของสติปัญญา
	ส่วนเล็ก	อยู่ส่วน หลัง ภายใต้ กะโหลก	นอก	ใน	ช่วยในอาการเคลื่อนไหว ของกล้ามเนื้อ
	หิวข้าว	อยู่ส่วน ต่ำสุด ของ กะโหลก	ใน	นอก	(ก) ช่วยในการ หายใจ, และในการ ให้โลหิตเกิด. (ข) เป็นเครื่อง ต่อข้าว
ประสาท	เส้น ประสาท ใหญ่	ในลำ กระดูก สันหลัง	ใน	นอก	(ก) สำหรับทำ อาการกระตือรือร้น (ข) เป็นเครื่อง ต่อข้าว

กำลังของประสาทต้องอาศัยอาหารและความ

พักผ่อน กำลังในที่นี้หมายถึงความสามารถที่จะทำได้
ไม่ว่าในเวลาใดเวลาหนึ่ง เช่นกินขนม เมื่อสิ้นขนมลงไปแล้ว
แก้ปากแตกมีประกาย ทำให้กินขนมยาก เกิดกำลังที่จะส่งกระแส
ขึ้นออกไปจากกระบอกได้ ถึงเส้นประสาทก็เช่นเช่นเดียวกัน
เพราะมีอายุต่าง ๆ ที่จะทำให้เกิดกำลังขรรู้อยู่ด้วยเมื่อเส้น
ประสาททำการคว้งไค กำลังก็หมดไปด้วยทุกคราว ถ้าจะเกิด
ขึ้นได้อีก ต้องรอจนโลหิตนำอายุต่าง ๆ มาส่ง เหตุฉะนั้น
ถ้าโลหิตของเราแก่เท่าใด กำลังก็เกิดได้เร็วและแข็งแรงยิ่ง
ขึ้นเท่านั้น การที่โลหิตจะแก่ได้ ต้องอาศัยอาหารที่ดีและลม
หายใจอย่างสะอาด เพราะฉะนั้นถ้าเราประสงค์จะมีจิตที่ใจให้
ผ่องใสแล้ว ก็จำเป็นต้องระวังเลือกวิธีประทานแก่อาหารที่ดี
หายใจแก่ลมที่สะอาด และต้องให้มีเวลาหยุดพักให้พอเพียง.

ตอนที่ ๒

ลักษณะทั้งสามของจิตต์ใจ

ตามธรรมชาติอาการของจิตต์ใจมีซับซ้อน และยุ่งเหยิง
มาก แต่ผู้รู้ในทางนี้ตกลงพร้อมกันแยกออกเป็นพวกใหญ่ ๆ
ได้สามอย่างคือ

๑ ความกระเทือนใจ เช่นความกระหาย, ความรัก,
ความโกรธ, และความรู้สึกเจ็บ, รู้สึกสุข, รู้สึกทุกข์ เป็นต้น

๒ ความรู้ เช่นการแยกย้ายให้รู้ว่าความรู้สึกอย่างนั้น
ผิดกับความรู้สึกอย่างนั้นอย่างไร กับทั้งความจำ, ความคิด
คำนึง, และความพิเคราะห์ ๆ ล. ๆ ท่านก็จัดเข้าในจำพวก
ความรู้ทั้งสิ้น.

๓ ความตั้งใจ เช่นความสนใจ, ความตกลงใจ,
ความอุตสาหะ, และความมานะ เป็นต้น

ให้จำไว้ว่าความกระเทือนใจ, ความรู้, และความตั้งใจ
ทั้งสามอย่างนี้ เป็นสิ่งที่ปนกันอยู่ในจิตต์ใจ จะแยกออก
จากกันเป็นส่วน ๆ ให้เด็ดขาดไม่ได้.

ความกระตือรือร้นใจ ความรู้ และความตั้งใจเป็นสิ่ง
ที่เกี่ยวเนื่องแก่กันและกันเช่น :-

(ก) เด็กคนหนึ่งล้มลงที่สนามหญ้าแซนทัก เรานึก
 สมเพช (ความกระตือรือร้นใจ), ครั้นเข้าไปตรวจดูเห็นว่า
 ควรจะเข้าเผือกเสีย (ความรู้), แล้วก็ลงมือช่วยทำให้
 (ความตั้งใจ).

(ข) เราได้ยินว่า สหายคนหนึ่งสอบไล่วิชาครุภูมิยอม
 ไล่ (ความรู้), เรามีความยินดี (ความกระตือรือร้นใจ) แล้ว
 รีบไปหาที่บ้าน เพื่ออวยพร (ความตั้งใจ).

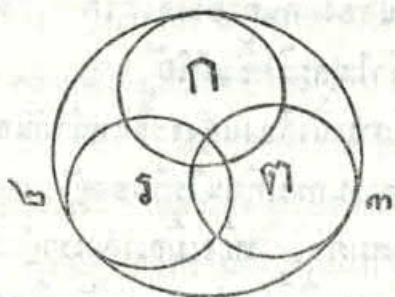
ตามตัวอย่างทั้งสองนี้ เราเห็นได้ว่า เมื่ออาการอย่าง
 หนึ่งอย่างใดเกิดขึ้นในจิตต์ใจแล้ว ก็ย่อมกระทำให้ลักษณะ
 อย่างอื่น ๆ เกิดติดต่อกันไปเป็นทอด ๆ ด้วย

ความกระตือรือร้นใจ, ความรู้, และความตั้งใจ
จะแยกให้ออกจากกันที่เดียวไม่ได้ ในที่นี้มีปัญหาว่า
 เราจะแยกความกระตือรือร้นใจ ความรู้ และความตั้งใจ ให้ออก
 จากกันเป็นส่วน ๆ ได้หรือไม่? ก็

หนึ่ง, ให้มีแต่ความกระตือรือร้นอย่างเดียว สอง,
ให้มีความรู้เท่านั้น และสาม, ให้มีความตั้งใจ ไม่
ให้มีอะไรปนเข้ามาด้วยเป็นอันขาด ส่วนคำตอบ ให้ผู้อ่าน
พิจารณาในข้อความต่อไปนี้ :-

“เด็กคนหนึ่งมีมือไหมไฟ” ทำให้เกิดความกระตือรือ
ร้นอย่างแท้จริง คือไปเด็กก็วิ่งลงต้นไม้พอง หาไม้ไผ่
กิ่งหรือหนามมา กัดที่พองลงต้นไม้พองเช่นนั้น ก็คือการ
แยกนิ้วพองออกจากส่วนอื่น ๆ เพื่อให้เข้าใจจิตใจตนเอง
และความเข้าใจจิตใจคือ “ความรู้” อนึ่งการที่เด็กพองลง
ต้นไม้พองนั้น ก็คือ “ความตั้งใจ” อย่างต่ำ ๆ ชนิดหนึ่ง
เท่านั้นเราย่อมเห็นได้ว่า เมื่อความกระตือรือร้นเกิดขึ้นแล้ว
ความรู้และความตั้งใจก็ต้องเกิดขึ้นเป็นเงาตามกันเสมอไป จะ
คิดห้ามปรามอย่างไรไม่ได้ ใจแต่เท่านั้น ถ้าจะละทิ้งกันด้วย
ลักษณะอย่างอื่นก่อน ลักษณะอีกสองจำพวกก็ย่อมเกิดขึ้น
ด้วยจนครบสาม เพราะเช่นนั้นเราจึงว่า ความกระตือรือร้น,
ความรู้, และความตั้งใจเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ เช่น
เกี่ยวข้องกับน้ำหนัก, รูป, และสีของหนึ่งสิ่งหนึ่ง จะขยายให้
ออกจากกันไม่ได้ละนั้น

๑

รูปอธิบายลักษณะทั้งสามให้เห็นว่าเกี่ยวเนื่องกัน จะแยกให้ออกจากกันไม่ได้

แต่ตามธรรมดา เราอาจคิดถึงสิ่งที่ละสิ่งใดก็ได้ง่าย ภายกว่าจะคิดถึงพร้อมกันหลาย ๆ สิ่งในคราวเดียว เหตุฉะนั้น เราจึงพูดถึงความกระตือรือร้น, ความรู้, และความตั้งใจที่ละสิ่ง ๆ หนึ่ง ๆ ประการเป็นของที่แยกออกจากกันได้เด็ดขาด.

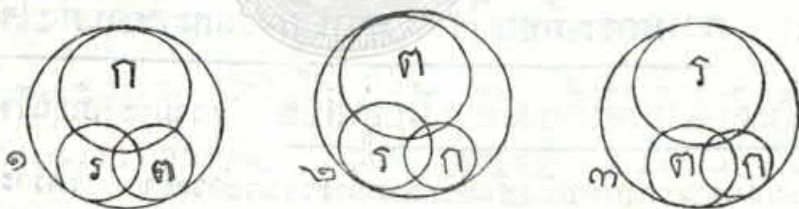
ความกระตือรือร้น, ความรู้, และความตั้งใจ

เป็นลักษณะที่เกี่ยวเนื่องกันอยู่เสมอ ความกระตือรือร้น

เป็นลักษณะที่เกี่ยวกับเส้นประสาทสำหรับนำข่าวเข้า เพราะฉะนั้นจึงเป็นสิ่งที่ไม่มีกำลังจะตัดสินใจได้เอง ต้องอาศัยอะไรเข้าไปประกอบอยู่เสมอ แต่ความตั้งใจเป็นลักษณะที่เกี่ยวกับเส้นประสาทสำหรับนำข่าวออก ผิดกับลักษณะที่หนึ่ง ตรงกันข้าม เพราะฉะนั้นจึงเป็นของที่มีกำลังในตัวเอง ต่อไปยังเหลืออยู่

แต่ความรู้^๕ ซึ่งเกี่ยวข้องกับ^๕ แก่ลักษณะข้างบนทั้งสองอย่าง เพราะเหตุ^๕ ที่^๕ เป็นของ^๕ ทน^๕ ของ^๕ ทน^๕ เอง^๕ ก็ได้ หรือเป็นของ^๕ ทน^๕ เอง^๕ ก็ได้

ลักษณะทั้งสาม^๕ นี้^๕ เกลี่ย^๕ แ่ง^๕ จะ^๕ ชัน^๕ หน้า^๕ กัน^๕ อยู่^๕ เสมอ เช่น ถ้าเรา^๕ โกรธ^๕ ความ^๕ กระ^๕ เหนือ^๕ ใจ^๕ ก็^๕ พอง^๕ ตัว^๕ ออก^๕ ครอบ^๕ ข้าง^๕ ลักษณะ^๕ ทั้ง^๕ สอง^๕ เกลี่ย^๕ จน^๕ มี^๕ หก^๕ หรือเมื่อเวลา^๕ เรา^๕ กำลัง^๕ เรียบ^๕ อริยวาท^๕ วิทยา^๕ นี้^๕ อยู่^๕ ลักษณะ^๕ ที่^๕ เรียกว่า^๕ ความ^๕ รู้^๕ ก็^๕ เผลอ^๕ ตัว^๕ ชัน^๕ ๆ หน้า^๕ ธรรม^๕ ชาติ^๕ ใจ^๕ ของ^๕ เนา^๕ ว่าย^๕ ่อม^๕ มี^๕ กำลัง^๕ ฉก^๕ ๆ กัน^๕ ทั้ง^๕ ดัน^๕ เช่น ข้าง^๕ คน^๕ ก็^๕ มี^๕ ความ^๕ กระ^๕ เหนือ^๕ ใจ^๕ มากกว่า^๕ ลักษณะ^๕ อื่น^๕ ๆ ดัง^๕ คน^๕ ที่^๕ รัก^๕ ง่าย^๕ โกรธ^๕ ง่าย^๕ ยั้ง^๕ ก็^๕ มี^๕ ความ^๕ รู้^๕ หลัก^๕ เหลือ^๕ ดัง^๕ ที่^๕ เขา^๕ เรียกว่า^๕ นัก^๕ ปราชญ์^๕ หรือ^๕ คน^๕ ฉลาด^๕ และ^๕ ยั้ง^๕ ก็^๕ มี^๕ ลักษณะ^๕ ที่^๕ เรียกว่า^๕ ความ^๕ ตั้ง^๕ ใจ^๕ รุน^๕ แรง^๕ อย่าง^๕ คน^๕ ที่^๕ ใจ^๕ แข็ง^๕ เป็น^๕ คัน^๕ แต่^๕ คน^๕ ที่^๕ มี^๕ จิต^๕ ใจ^๕

เสมอ ไม่^๕ เียง^๕ เชน^๕ ไป^๕ ทาง^๕ ไหน^๕ มาก^๕ หรือ^๕ ไม่^๕ หนัก^๕ ข้าง^๕ ไหน^๕ ดัง^๕ ข้าง^๕ บน^๕ นั้น^๕ คือ^๕ คน^๕ ที่^๕ มี^๕ ลักษณะ^๕ ทั้ง^๕ สาม^๕ อย่าง^๕ เท่า^๕ ๆ กัน^๕ ลักษณะ^๕ จิต^๕ ใจ^๕ ของ^๕ คน^๕ ทั้ง^๕ สาม^๕ จำ^๕ พวก^๕ กัน^๕ ได้^๕ อธิบาย^๕ ไว้^๕ ให้^๕ เห็น^๕ ชัด^๕ ด้วย^๕ รูป^๕ วง^๕ ที่^๕ หมายเลข^๕ ๑, ๒, ๓ นั้น^๕ แล้ว^๕.

เด็กเล็ก ๆ ตามปกติ มีความกระตือรือร้นใจมากกว่า
 ความรู้และความตั้งใจ ทั้งรูปที่ ๑ แต่เด็กหัดคือที่มีมากขึ้นคำ
 ครอบครองการเรียนรู้ มีความตั้งใจโดยยิ่งกว่าลักษณะอื่น ๆ ทั้ง
 รูปที่ ๒ และรูปที่ ๓ นั้น อธิบายถึงจิตใต้ใจของเด็กที่ชอบ
 แต่การเล่าเรียน อนึ่งให้ผู้อ่านสังเกตทุกรูปทั้งสามนี้ ถ้าความ
 กระตือรือร้นใจใหญ่ ความรู้และความตั้งใจก็มีเท่ากัน ถ้าความ
 ตั้งใจใหญ่ ความกระตือรือร้นใจก็ลดลงมาจนเล็กกว่าเพื่อน และ
 ถ้าความรู้ใหญ่ ความกระตือรือร้นใจก็ยังคงเล็กอยู่เช่นนั้นเอง.

ความสนใจ, ความคิดแยก, และความคิดปรุง
เป็นส่วนสำคัญในความเป็นอยู่ของจิตใต้ใจ ที่เรารู้ได้

ว่ามีสิ่งอยู่ชนิดหนึ่งเรียกว่าจิตใต้ใจ ในชั้นแรกเราต้องสนใจ
 จิตใต้ใจก่อน ครั้นแล้วก็สังเกต (คือ คิดแยก) ว่า ผิดกับ
 สิ่งอื่น ๆ อย่างไร ในที่สุดเราก็เทียบดู (คือ คิดปรุง) ว่า
 เหมือนหรือคล้ายสิ่งอะไรบ้างที่ได้เคยเห็นมาแล้วแต่ก่อน ๆ ถ้า
 หากว่าโลกที่เราอาศัยอยู่นี้ ประกอบไปด้วยสติและแต่สติเดียว
 เท่านั้น เราก็คงไม่สามารถจะรู้จักจิตใต้ใจนั้นได้ เพราะเหตุว่า
 ไม่มีสิ่งอื่น ๆ จะเทียบเคียงให้รู้ว่า ผิดกันหรือคล้ายคลึงกัน

อย่างไร อีกนัยหนึ่ง ถ้าเราได้เห็นของอยู่แต่อย่างเดียวนั้น
 ความรู้ก็ไม่อาจเกิดขึ้นในจิตสำนึกของเราได้ การที่เราได้
 อยู่เสมอเช่นนั้น ก็เพราะเราไข่ข้องเกี่ยวกับสิ่งที่แปลกกัน
 อยู่เป็นนิตย์ ดังที่เราได้ไข่ข้องเกี่ยวกับความรู้ และรู้ก็
 มีได้ก็เพราะแสงสว่าง ถ้าหากว่าจะไข่ข้องสัมผัสแต่เป็นอยู่
 อย่างเดียวนั้น ก็คงจะไม่รู้สึกได้ว่าเย็นเป็นอย่างไร หรือ
 ถ้าจะได้เห็นแต่มีดอย่างเดียวนั้น ไม่เคยได้พบแสงสว่าง
 เลย เราก็คงจะไม่รู้จักว่ามีดเป็นอย่างไรด้วยเหมือนกัน เมื่อ
 ความคิดแยกแยะ ความคิดปรุงแต่งอาศัยความคุ้นเคยเดิม ๆ ที่
 ได้มีอยู่ในจิตสำนึกนั้นแล้ว ความรู้ใหม่ ๆ หรือที่ยังจะเล่า
 เรียบต่อไป จึงต้องอาศัยความรู้เก่า ๆ เป็นที่ช่วยเหลือและ
 เป็นที่ยึดเหนี่ยวมากยิ่ง.

ความงอก กับ ความเจริญ เมื่อพูดว่าสิ่งหนึ่งงอก

เราหมายความว่าสิ่งนั้นมีขนาดโตขึ้นผิดจากขนาดเดิม ข้อสำคัญ
 ในความงอกนั้นจะต้องเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลง ในขนาดเล็ก
 ใหญ่น้อยมากเท่านั้น เช่นฟองไข่แตกออกเป็นตัว จะเรียกว่า
 งอกไม่ได้ ต้องเรียกว่าเจริญจึงจะถูกต้อง

ส่วนความงอกของจิตสำนึกแล้วก็หมายความว่า จิตสำนึกนั้น
 ได้รับความรู้หรือวิชาอันเป็นขั้นเป็นต้น แต่เมื่อพูดถึงความ

เจริญแล้ว ต้องเข้าใจว่า วิชาความรู้ที่มีอยู่นั้น ได้รักษา
 ชับซ้อนกันยุ่งเหยิงยิ่งขึ้น จึงเกิดเป็นสติปัญญาอันหลักแหลม
 ความรู้สึก (เสนเสชฺชน) และความสังเกตทั้งสองอย่างนั้นเป็น
 ที่ช่วยให้จิตต์ใจเทียบโตขึ้น (งอก) แต่ความกึกค่านิ่ง, ความ
 ตกลงใจ, และความพิเคราะห์ช่วยให้จิตต์ใจเจริญ 'การสั่งสอน'
 (อินสุตฺตฺรภชฺชน) เป็นสิ่งที่ทำให้จิตต์ใจงอก แต่ 'การศึกษ'
 (เอทฺยเคชฺชน) เป็นสิ่งที่ทำให้จิตต์ใจเจริญ.

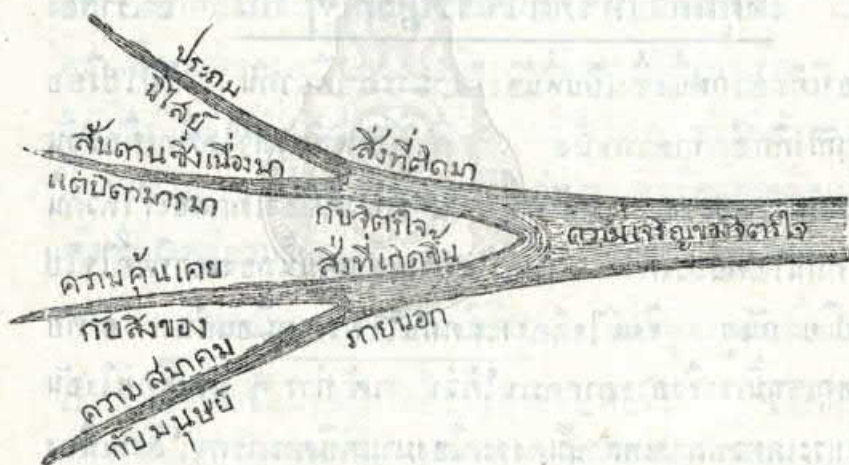
เหตุที่ทำให้จิตต์ใจเจริญผิด ๆ กัน ถ้าเราลอง

เอาเด็กพวกหนึ่งซึ่งเป็นพี่น้องบิดามารดาเดียวกัน ไปเปรียบ
 กับเด็กอีกจำพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นพี่น้องสาโลหิตเดียวกัน
 จะเห็นว่ารูปร่าง, หน้าตา, และท่วงท่าของเด็กสองจำพวกนี้
 ผิดกันไปตามละแคว้น เมื่อร่างกายเป็นเช่นนั้นเองจิตต์ใจไป
 เปรียบกันก็ จิตต์ใจก็ควรจะผิดกันไปด้วยเหมือนกัน หาก
 เหตุเช่นนั้นเราจึงอาจคาดคะเนได้ว่า แคว้นต่าง ๆ และจิตต์ใจอัน
 มีประเภทวิปลาสเหล่านั้นคงจะเนื่องมาจากบิดามารดา 'สิ่งที่เนื่อง
 มาจากบิดามารดา' เป็นสิ่งที่เกี่ยวกับความเจริญมาก.

ถ้าหากว่าต่อไปอีกสามสิบปี เราหาพี่น้องร่วมบิดามารดา
 กันนั้นมาตรวจดูสักคู่หนึ่ง บางทีจะเห็นว่าคนหนึ่งเป็นทหาร
 อีกคนหนึ่งเป็นเบี่ยงญ คนที่เป็นทหารมีท่าทางผยองแข็งแรงแรง

และปราศจากความสะดุ้งหวาดเสียย คนที่เป็นเปรี้ยบญมิกเชื่อม
 ซึมไม่ชอบอะอะตึงตึง การทำมากลับผิดกันไปคนละทางเช่นนี้
 คงเป็นด้วยได้ประกอบการทำงานผิดกัน, ใจ คั่นเคยในเหตุการณ์
 ต่าง ๆ ผิดกัน, และได้สมาคมกับคนที่มีสันดานผิดกัน เมื่อ
 เป็นเช่นนั้นความคั่นเคยและความสมาคม จึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวกับ
 ความเจริญมากเหมือนกัน

สิ่งที่ทำให้จิตใจเจริญ

อุปมาของความเจริญของจิตใจ

๑ สิ่งที่เกิดขึ้นกับจิตใจ

(ก) ปฐมนิสสัย. ปฐมนิสสัยนี้หมายความว่าคุณสมบัติ
 หรือกำลังชนิดหนึ่ง (เช่นกำลังที่จะกระเทือนใจ, ที่จะรู้, และ

ที่จะตั้งใจ) ที่มีเป็นเงาตามมากับจิตต์ใจของคนทุกชาติ
ทุกภาษา

(ข) สันดานซึ่งเนื่องมาแต่บิดามารดา. ข้อนี้หมายความว่า ลักษณะอันวิปลาสอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งบิดามารดา
ได้ถ่ายทอดไว้แก่ประสาทของบุตรตั้งแต่กำเนิด หวใจของที่เกิด
หาได้ในชีวิตของตนไม่ ถ้าชาติใดมีอุปนิสัยเป็นอย่างไรแล้ว
ก็มักจะมิเป็นอย่างเดียวกันตลอดทั่วทั้งชาติ

๒ สิ่งที่เกิดขึ้นภายนอก

(ก) ความคุ้นเคยกับสิ่งของ. ในข้อนี้ ได้แก่การรู้จัก
สิ่งของต่าง ๆ, การเล่นโลกใบนี้, และความได้คุ้นเคย
กับถิ่นฐาน เช่น ชาวทะเลห้วยหนองบึงบางหรือป่าเป็นต้น พวก
สั้น ๆ ว่า ถ้าเกิดคนใดมีร่างกายแข็งแรง เป็นปกติ จิตต์ใจ
ของเกิดคนนั้นก็เจริญยิ่งขึ้น เพราะเหตุว่าร่างกายเป็นของ
สิ่งหนึ่ง ที่อยู่ใกล้ชิดกับจิตต์ใจสำหรับที่จะนำเอาข่าวภายนอก
เข้าไปสัมผัสให้เกิดเป็นความรู้ ถ้าสิ่งที่อยู่ใกล้ชิดครั้งนี้อ่อน
แอไปแล้ว ก็อาจจะเหินคลอไกลถึงจิตต์ใจ ทำให้ลด
ความเจริญลงได้

(ข) ความสมาคมกับ 'มนุษย์' ในเรื่องนี้ ถ้าจะพูด
ถึงนักเรียนชั้นมูลและชั้นประถมของเรา ก็จะเป็นการยกพร่อง
มาก เพราะเมื่อกลับจากโรงเรียนแล้ว มักจะได้รับแต่ความ

สมาคม อันเป็นศัตรูต่อการของโรงเรียนเสมอ ทั้งนี้เป็น
 ด้วยเหตุผลสองประการ ๆ หนึ่ง เพราะบิดามารดายังไม่ทราบว่า
 ความหนักหนาที่จะทำให้แก่บุตรหลานอย่างไร อีกประการหนึ่ง
 เมื่อรู้หนักหนาแล้ว ก็มักไม่ทราบว่าทำอย่างไรจึงจะดี คร
 โรงเรียนชั้นต่ำ ๆ ซึ่งนั้นก็เรียนมาก, เหนื่อยมาก, และมีเวลา
 ที่จะตระเตรียมการน้อย ขาดทำได้อย่างเต็มตัวแต่ที่จะสอน
 อนุโลมตามความสั่งสอนของบิดามารดาที่บ้าน ก็เมื่อการสอน
 ด้วยตัวอย่างหรือความสมาคมที่บ้านนั้นเป็นศัตรูต่อการของโรง
 เรียนเสียแล้ว การที่ครูสอนอยู่ทุกวัน ๆ ก็ฉันทัดกับชั้นพวก
 ขุนนางเขา.

ขั้นของความเจริญ ความเจริญของจิตที่ใจแยกออก
 ได้เป็นสามชั้น คือ :-

(ก) ขั้นหนึ่ง ตั้งแต่อายุราว ๓ ขวบ ถึง ๗ ขวบ
 เด็กที่มีอายุอยู่ในระหว่างเวลานั้น จิตที่ใจเป็นอย่างที่เขารู้
 “อยู่กับใครก็เป็นใคร อยู่กับปราชญ์ก็เป็นปราชญ์” คือเป็น
 สิ่งที่หันไปตามเหตุการณ์ สุดแต่ว่าถ้าได้ คำนึงอยู่กับสิ่งใดมาก
 ก็กลายเป็นสิ่งนั้นไป ในเวลานี้ความคิดความดำริเกือบจะว่า
 เป็นของพันวิสัยก็ได้ เพราะยังไม่มีขั้นที่มากนักน้อย ที่มีอยู่ก็แต่
 ความคำนึงคิดเห็นเป็นรูปร่างไปต่าง ๆ เท่านั้น ความกระเทือน

ใจเป็นลักษณะที่มีอยู่แน่นอนหนาแน่น แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็หายไปง่าย ๆ ไม่สู้จะยั่งยืนอยู่เพียงใด ในรุ่นนี้ความตั้งใจยังไม่ค่อยมีเลย ท่อเมื่อโคชินเกือบจะพ้นเขตต์แล้ว จึงได้เฝ้าฤๅให้เห็นบ้างเล็กน้อย

(๒) ชั้นที่สอง ตั้งแต่อายุราว ๗ ขวบ ถึง ๑๔ ขวบ

ในชั้นนี้จิตใต้อยู่ ๆ เกิดกำลังขึ้นยังคล้ายเหตุการณ์ต่างๆ ไม่สู้จะผันแปร และเลื่อนลอยอย่างในชั้นต้น ๆ นัก รูป, รส, กลิ่น, เสียง, และความสัมผัสที่ได้อันในเวลานี้ ติดยอยู่ในจิตใต้อย่างแน่น (คือจำได้) ในเวลานี้ความคิดความพิจารณาที่แผ่ขยายตัวขึ้นแยกย้ายสับสนกับสิ่งอื่น ๆ ทำให้เป็นรูปใหม่ขึ้น ที่เราเรียกว่า สกิปัญญา ในเวลานี้เด็กยังมีความจำแนกจำค้อยู่ ถ้าทำอะไรได้แล้ว ก็จะต่อไปนานสักเท่าใด ก็มักไม่ค่อยลืม ส่วนความคิดคำนึงเห็นไปต่าง ๆ ตามประเภทของเด็กนั้น เมื่อใดมีความคุ้นเคยกับสิ่งของมากขึ้น ก็ค่อย ๆ สิ้นศูนย์ไปทุกที ในชั้นนี้เด็กก็ยังไม่สู้จะเชื่อใจตัวเอง แต่ในชั้นนี้ความตักสินตกลงใจทั้งเป็นเจ้าขึ้น พอเกือบจะพ้นเขตต์เองชั้นนี้ ความคิดพิจารณาที่ก็เป็นหลักฐาน, ใช้ได้เต็มที่ ความกระตือรือร้นค่อย ๆ ถอยลงไปอยู่ใต้อำนาจของจิตใต้ใจ แต่ยังไม่ถึงขั้นขั้นขึ้น ส่วนความตั้งใจมีทั่วขึ้นทุกที ยางที่ก็มากเกินไปจนกลายเป็น 'หวั่นไหว' หรือ 'เลือก' ซึ่งเป็นสิ่งที่เขาไม่นิยม

(ค) ชั้นที่สาม ตั้งแต่อายุราว ๑๔ ขวบ ถึง ๒๑ ปี ในสมัยนี้จิตที่ใจกำลังแข็งแรงเต็มที่ ถึงระทดเข้าไปในเหตุการณ์ใด ๆ ก็มักตั้งตรงอยู่ได้ ไม่น้อมตามไปง่าย ๆ (นี้ว่าเฉพาะแต่จิตที่ใจที่สมบูรณ์อยู่ตามปกติ) ต่อไปก็มีฐานะในการที่จะเปรียบเทียบความรู้ต่าง ๆ ที่รับไว้ในขั้นต้น ๆ กำลังของความจำอย่างว่าปากเปล่าก็ถอยลง แต่ความตักสินตกลงใจก็หนักแน่นขึ้นทุกที ในที่สุดก็ทำให้มีความจำ เป็นหลักฐานมั่นคง ส่วนลักษณะความกระตือรือร้นใจถอยลงมาอยู่ในอำนาจของความรู้และความตั้งใจ.

ตามที่ได้อธิบายมาแล้วตั้งแต่ต้น เราย่อมเห็นได้ว่าทางของความเจริญนั้นคือ จิตที่ความอยู่ในอำนาจขึ้นไปสู่ความเป็นอิสระภาพ หรือพูดเสียอีกอย่างหนึ่งว่า ตั้งแต่ด้วยความเป็นทาส แล้วค่อย ๆ คำนึงขึ้นไปสู่ความเป็นไทย.

ตอนที่ ๓

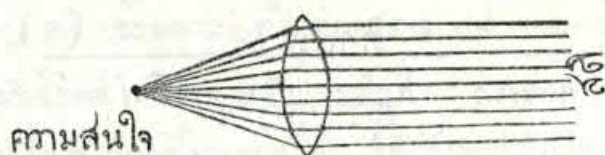
ความสนใจ

สติกับความสนใจ จิตใจของคน บางทีก็มีอาการอย่างที่เราเรียกกันว่า “สติเฟื่อง” หรือ “เฟื่องสติ” เช่นเห็นอะไรไม่ได้สังเกต, ใต้อิน แต่ไม่เข้าใจ, และได้สัมผัสแต่ไม่รู้สึกละ

ถ้าเมื่อใดเราถึงสติ แล้วเพ่งเล็งดูสิ่งของนั้น ๆ เราจึงจะรู้ได้ การที่ถึงสติเพ่งเล็งดูเช่นนั้นเรียกว่า “สนใจ” เช่น :-

(ก) ถ้าจะมองดูของเล็กในแสงตะเกียง (ไม่คอยเห็น) เราต้องใช้แว่นแก้วส่อง เพื่อให้เห็นสว่าง ๆ นั้นรวมกันเข้าที่หน้าแว่น แล้วค่อย ๆ ยีบก้นลงไปจนเป็นจุดรับอยู่ทีละสิ่งของ ทั้งนี้เช่นเดียวกับสติที่ค่อย ๆ ยีบก้นลงมาเป็นความสนใจ ดังที่ได้เขียนอธิบายไว้ในรูป.

(ข) เกิดสองคนกระซิบกันอยู่ในชั้น ครูจับเสียงได้แว่ว ๆ แต่ไม่ทราบว่า จะเป็นเสียงพูดหรือเสียงอะไรแน่ จึงหยุดฟัง เสียงนั้นก็ยังคงค่อย ๆ หนาขึ้นขึ้นไม่ ค่อยเมื่อครูได้พยายามฟังสักฟัง เสียงนั้นจึงค่อย ๆ หนาขึ้นในใจทุกทีจนรู้ได้ว่าเป็นเสียงพูดแน่.

คำจำกัดความ ความสนใจ (๑) ความสนใจ

คือความสำรวมสติ

ถ้าจะอธิบายตามศัพท์ สันคำนี้แปลว่า สอด หรือแทง
พุ่งเข้าไปในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น สอดเข็ม สอดตะปู เป็นต้น เมื่อ
ศัพท์ถึงความสนใจนี้ เราอาจจะอธิบายไว้อีกอย่างหนึ่งว่า

(๒) ความสนใจเป็นกิริยาที่จิตตั้งใจแน่วไปร่ำอยู่ต่อสิ่งที่
ซึ่งปรากฏอยู่ในเวลานั้น

คำว่า “สิ่ง” ซึ่งใช้ในที่นี้ ไม่จำเป็นจะหมายแต่สิ่ง
ที่แลเห็นด้วยตาและจับต้องได้เท่านั้น ถึงรส, กลิ่น, เสียง
และความคิดในใจก็เป็นสิ่งด้วยทั้งสิ้น

ชนิดของความสนใจ ความสนใจมีอยู่สองชนิด

คือ ความสนใจที่เกิดขึ้นเอง และความสนใจที่ต้องทำ
ให้เกิดขึ้น ทั้งจะได้อธิบายไว้ต่อไปนี้

(๑) ความสนใจที่เกิดขึ้นเอง เป็นอาการของจิตตั้งใจ

ชนิดหนึ่ง ที่เกิดด้วยมีเหตุการณ์ภายนอกมาเร้าขึ้น เช่น :-

ครูกำลังเขียนอะไรอยู่ที่กระดานดำ เห็นทำกระดานชนวนตกถึงกอง ครูสะทึง (หยุดเขียนทันที) แล้วหันมาดูภิกษิยาที่สะทึง และถอนความสนใจออกเสียจากหนังสือบนกระดานดำทันทีดังนี้ ไม่ใช่การใช้การที่ครูกระทำตามข้อบใจของตนเอง คือเป็นสิ่งที่จำจะต้องเกิดขึ้น ซึ่งครูจะห้ามไม่ได้ ความสนใจในเสียงดังในทันที ไม่ได้เกี่ยวข้องกับความตั้งใจ เพราะเช่นนั้นเราจึงเรียกว่า ความสนใจที่เกิดขึ้นเอง หรือที่เกิดขึ้นด้วยมิเหตุการณภายนอกมาว่าขึ้น

(๒) ความสนใจที่ต้องทำให้เกิดขึ้น ความสนใจ
ชนิดนี้ เป็นอาการของจิตที่ใจชนิดหนึ่ง ที่เกิดขึ้นด้วย
เราปรารถนาจะให้เกิด เช่น

ในเรื่องเสียงกระดานชนวนตกเมื่อตกกัน อย่างที่เราก็ไม่
สะทึง และจะไม่เหลียวมาสนใจก็ได้ หรือจะไม่เหลียวมาสนใจก็ได้
ถ้าเราเหลียวมา ก็เป็นเพราะเราประสงค์จะทำเช่นนั้น ความ
สนใจชนิดนี้เป็นความสนใจที่เกิดขึ้นภายใน หรือที่เกิดขึ้น
เพราะเรากำลังใจให้เกิด.

กฎของความสนใจที่เกิดขึ้นเอง ได้อธิบายมาแล้ว
ว่า ความสนใจที่เกิดขึ้นเองเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องแก่เหตุการณ์ภายนอก
นอก เช่น :-

เด็กแดง ๆ กำลังร้องไห้อยู่ในห้องมืด ถ้าเราเอา
ตะเกียงที่มีแสงสว่างเข้าไป บางทีก็อาจทำให้ บุตรร้องได้
แต่ถ้าเป็นกลางวันแล้ว ถ้าจะถือเข้าไปสักก็ควร ก็คงไม่ทำ
ให้เกิดเกิดความสนใจในแสงนั้นขึ้นได้ ที่จะทำให้นิ่งในเวลา
จะต้องปลอบ หรือใช้เสียงอย่างหนึ่งอย่างใดก็ได้ แต่ข้อ
สำคัญนั้นจะต้องเป็นเสียงมารดา หรือเสียงพี่เลี้ยงนางนม

สังเกตตามเรื่องดังกล่าวมานี้ เราอาจเห็นได้ว่า อันความ
สนใจที่เกิดขึ้นเองจะมีมากน้อยประการใดย่อมต้องอาศัยชนิด
และจำนวนของเหตุการณ์ภายนอกเป็นประมาณ คือ :-

๑ ต้องอาศัยจำนวนของเหตุการณ์ อันเหตุการณ์ภาย
นอกจะมีกำลังเร้าให้เกิดความสนใจ ก็ขึ้นได้มากน้อยประการใดนั้น
ต้องสุดแล้วแต่จำนวนของเหตุการณ์ที่จะเร้าเป็นมูล เช่น แสง
สว่างที่แรง และเสียงที่ดังอาจทำให้ทารกหยุดร้องไห้ (สนใจ)
ได้ดีกว่าแสงที่อ่อนและสำเนียงที่ค่อย

๒ ต้องอาศัยความฉับพลันเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ เมื่อเหตุ
การณ์กระทำอาการเปลี่ยนแปลง (มักจะเห็นตัวน้อยไปหา
มาก) ความเปลี่ยนแปลงนั้นอาจเร้าให้เกิดสนใจได้มาก
เช่น :-

(ก) เมื่อทำให้ ห้องมืดที่เด็กกำลังอยู่สว่างขึ้น เด็กก็จะ
หยุดทันที

(ข) คนที่พูดเสียงเบา เมื่อถึงเวลาต้องการแล้วก็อาจ
ส่งเสียงทำให้เกิดสนใจขึ้นได้โดยไม่รู้ตัว เพราะเช่นนั้นคนที่พูด
เสียงดังเสมอ จึงเสียประโยชน์ไปอย่างหนึ่ง ที่ไม่อาจทำ
ให้เด็กมีความสนใจ (อย่างที ๑) ได้.

๓ ต้องอาศัยชนิดของเหตุการณ์ บรรดาเหตุการณ์
ทั้งหลายย่อมแยกออกได้เป็นสองชนิด คือ ชนิดหนึ่งปลุก
ความกระตือรือร้นใจอันชุ่มชื้นให้เกิดขึ้น อีกชนิดหนึ่งปลุกความ
กระตือรือร้นใจอันหม่นหมองให้เกิดขึ้น เหตุการณ์ซึ่งปลุกความ
กระตือรือร้นใจอันชุ่มชื้นให้เกิดขึ้น มีอำนาจที่จะเร้าให้เกิดสนใจ
ได้ ก็กว่าชนิดที่ปลุกความกระตือรือร้นใจอันหม่นหมอง เช่นเสียง
และหน้าของ มารดา อาจทำให้ทารกสนใจดีกว่าหน้าของผู้อื่น
บรรดาที่มาเยี่ยม ทั้งนี้ บันด้วยหน้าของมารดาทำให้เกิดนัก
ทดลองไปจนถึงที่ตนเคยได้รับอยู่เสมอ เช่นการกอดนมและบ้วน
เข้าเป็นต้น

ความพอใจ ความพอใจที่อังกฤษเรียกว่า “อินเท-
เรสต์” ไม่ได้ถึงความพอใจอย่างเดียว ทั้งที่เราเข้าใจ
กันอยู่เป็นๆ คือ เป็นสิ่งที่ให้แก่ความกระตือรือร้น
หรือ ที่หม่นหมอง ซึ่งเหตุการณ์ (สิ่งของ) ภายนอก
หรือความคิดภายในเร้าให้เกิดขึ้น ความพอใจนี้ให้กำลังแก่

เหตุการณภายนอก หรือความคิดภายในที่จะเร้าให้เกิดความสนใจขึ้น

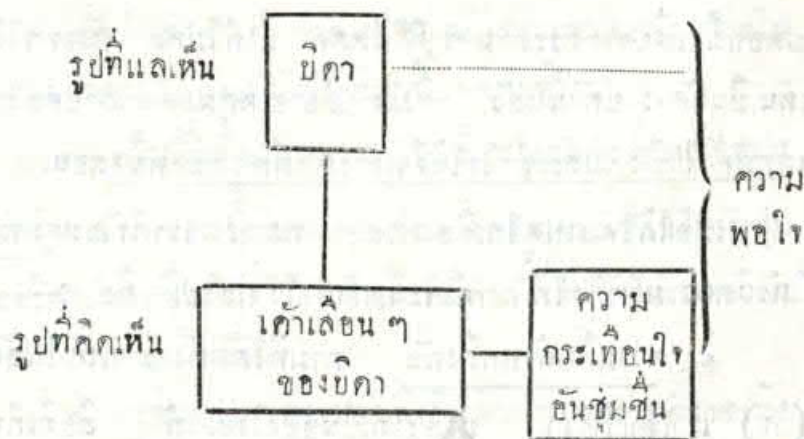
ความพอใจเป็นเครื่องที่จะทำให้จิตใจไปจับอยู่ที่สิ่งของ เพราะเช่นนั้น ความพอใจจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการเรียนวิชา ทั้งถ้าเราไม่พอใจในสิ่งใดแล้ว เราก็ไม่เอาใจใส่ในสิ่งนั้น ถ้าเราไม่เอาใจใส่ในสิ่งใด สิ่งนั้นก็ทรงอยู่ในจิตใจของเรา ไม่ได้ และถ้าสิ่งใดไม่ได้ทรงอยู่ในจิตใจแล้ว ก็ชื่อว่า เราไม่รู้จักสิ่งนั้น.

สิ่งที่ช่วยทำให้เกิดความพอใจ

(ก) รูปต่อไปนี้ คือ เครื่องหมายสองชนิด :-

พิศ พิศ

เมื่อมองดูคำแรกก็ทำให้นึกเห็นอะไรสิ่งหนึ่งขึ้น สิ่งที่น่าเห็น คือ รูปเลือน ๆ ของพิศ และสิ่งอื่น ๆ อีกที่เกี่ยวข้องแก่พิศ ซึ่งได้เป็นมาแล้วแต่หลัง ๆ และซึ่งในเวลาหนึ่งทำให้จำเพาะ เกิดความกระตือรือร้นขึ้นขึ้น ถ้าเช่นนั้นจำเพาะถึงใจในคำว่าพิศ ส่วนจากการเกิดขึ้นตั้งแต่ต้นจนปลาย จะได้อธิบายไว้ด้วยรูปต่อไปนี้ :-

ความไม่พอใจทั้งสอง ก็เห็นเป็นแต่เครื่องหมายอยู่เช่นนั้นเอง หาได้เห็นอะไรอีกไม่ ทั้งนี้เป็นด้วยข้าพเจ้าไม่เข้าใจว่าคำนั้นแปลว่าอะไร เมื่อเป็นเช่นนั้น ข้าพเจ้าก็ไม่มี ความพอใจในคำนั้น แต่ถ้าเป็นผู้ที่ได้เรียนรู้ภาษาสันสกฤตมาเห็นเข้า ก็คงจะทำให้เห็นรูปบิคาของเขาและเกิดมีอาการต่างๆ ขึ้นในจิตก็ไป อย่างที่เราได้เห็นคาไทยในรูปที่หนึ่งนั้น

(ข) ครูคนหนึ่งอยากจะสอนนักเรียนว่าอากาศอัศจรรย์ ข้างบนเสมอ จึงตั้งต้นอธิบายให้ฟังโดยพิสดาร เมื่อสิ้นคำลงแล้ว จึงทดลองให้นักเรียนดู แต่ครูอีกคนหนึ่งทำเช่นนั้นไม่ ใช้วิธีทดลองให้นักเรียนดูก่อน คือเอาน้ำเทลงในถ้วย แล้วจุ่มข้อมือมาล้างปาก แล้วเขากระพริบตาอย่างที่ทำปากหนังสือไว้ แล้วหกลับแก้มกลั้ว ให้ปากแห้งลงล่าง เมื่อ

ปล่อยมือเสียจากกระดาษ ๆ ก็ไม่หลุก น้ำก็ไม่หก เมื่อจำให้
เห็นเป็นข้อควรระวังกันแล้ว จึงได้อธิบายเหตุผลกันปลายต่อไป
ก็ถึงใจฟัง และเข้าใจได้ก็กว่าอย่างที่เราคน ๆ หนึ่งสอน.

เมื่อได้มีส่วนรู้ในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ เราก็รีบเหตุที่ทำ
ให้เกิดความพอใจได้ ดังจะนำมาลงไว้ต่อไปนี้ คือ :-

๑ ความที่คล้ายคลึงกัน ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในข้อ

(ก) เราเห็นได้ว่า ถ้าสิ่งใดเป็นของใหม่แท้ คือที่เด็ก
ยังไม่เคยพบเคยเห็นมาก่อน สิ่งนั้นก็ไม้อาจะทำให้เกิดความ
พอใจได้ ของที่จะช่วยให้เกิดความพอใจ ต้องเป็นของที่คล้าย
คลึงกับของที่รู้อยู่แล้ว เพราะเช่นนั้น ครูจะต้องจำใส่ใจไว้ว่า
ถ้าสิ่งใดเป็นของใหม่ พยายามค้นเคยแท้ ๆ แล้ว เด็กจะไม่
เบื่อหุ้มนานจนเกินไป ถ้าจะให้มีความพอใจ เราจะต้อง
ใช้อุปมาของเก่าที่เด็กรู้อยู่แล้วมานำทาง และช่วยจะลงใจ
ฟังจะได้

ในเรื่องของเก่าที่รู้อยู่แล้ว จำเป็นที่ครูจะต้องระวัง
ให้จงหนัก เพราะเหตุว่าถ้าเก่าเกินไป หรือเด็กเรียนรู้เสีย
จนชินแล้ว ก็ย่อมเป็นศัตรูกับความพอใจ เช่นเดียวกับของ
ใหม่แท้ ๆ ที่ยังไม่เคยพบเคยเห็นเหมือนกัน เช่นนี้ที่ นอะไร
ที่สอน ๆ ถ้าเริ่มจนกระทั่งสองทีตาม บางทีจะทำให้เด็กง่วง

ฟังไว้ แต่ถ้าเล่าซ้ำ ๆ ซาก ๆ อย่างนั้นเสมอแล้ว ต่อไป
เมื่อเริ่มขึ้นอีก ก็จะทำให้ผู้ฟังรู้สึกเบื่อทันที

๒ ความที่เกี่ยวแก่ความกระตือรือร้นอันชุ่มชื้นหรือหม่น

หมอง ถ้าสิ่งใดมีประเภทเกี่ยวข้องแก่ความกระตือรือร้นอันชุ่ม
ชื้นหรือหม่นหมองมาก สิ่งนั้นก็กำลังที่จะทำให้เกิดความ
พอใจได้มากเหมือนกัน

๓ ความชื่น ความชื่นเป็นลักษณะของจิตที่ระรื่น
รื่น ที่ประสงค์จะรู้ในสิ่งที่ยังไม่รู้ ลักษณะเช่นนี้เป็นที่ช่วย
ให้เราเกิดความพอใจ และเป็นลักษณะที่มีอยู่เป็นธรรมดา
เพื่อช่วยให้เรามีความรู้กว้างขวางขึ้น

ชนิดของความพอใจ ความพอใจมีอยู่สองอย่าง

คือ :-

๑ ความพอใจที่เกิดขึ้นตามธรรมดา เช่นที่ทารกสนใจ
ในเสียงกั๊กและในสิ่งต่าง ๆ นานา นั้น ก็เพราะเสียงกั๊ก และ
สิ่งต่างมีธรรมชาติที่อาจเตือนให้ทำเช่นนั้นได้.

๒ ความพอใจที่เกิดขึ้นเพราะได้ทำไว้ เช่นนักปราชญ์
ที่ฝ่ารากคินออกดูข้างในแล้วเขาก็ต้องสงสัย ทั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า
การที่นักปราชญ์คนนั้นพอใจทำ ก็เพราะได้เคยรู้อะไรไว้ก่อน

แล้ว ถ้าเป็นพวกที่ไม่เคยรู้ ไม่เคยเรียนก็ไม่เห็น สนุกอะไร
มันแต่จะทำให้เกลียดชังเสียอีก.

ความพอใจเป็นกำลังอันสำคัญของความสนใจ

ที่เกิดขึ้นเอง ความสนใจที่เกิดขึ้นเอง ถ้าจะอธิบายในทันที
แล้วถือว่า เป็นลักษณะที่ความพอใจทำให้เกิดขึ้น คือ
ถ้ามีความพอใจเกิดขึ้นเมื่อใดแล้ว ความสนใจที่จะต้องเกิด
ขึ้นด้วยเป็นธรรมดา แต่ส่วนความสนใจที่ต้องทำให้เกิดขึ้น
เป็นอาการที่เราต้องทำขึ้นด้วยความพยายามหรือด้วยความตั้งใจ
ของเราเป็นมูล.

กำลังของความสนใจ ผู้ใดที่เคยเป็นครูสอนนักเรียน
ในโรงเรียนมาแล้ว คงสังเกตเห็นและทราบได้ว่า :-

- (ก) ในเวลาเช้าเด็กมีความสนใจแรงกว่าในเวลาบ่าย
หรือในเวลาที่ตั้งต้นทำมีความสนใจแรงกว่าในเวลาที่จะจบ.
- (ข) เด็กอ่อนแอไม่สู้จะสนใจเหมือนเด็กที่แข็งแรง
- (ค) รูปภาพระบายสีทำให้เด็กสนใจมากกว่ารูปที่ไม่
ได้ระบาย
- (ฅ) เด็กที่มีความมานะกล้า มีความสนใจมากกว่า
เด็กที่ขี้ขลาดเฉย ๆ

(ง) ถ้ายกให้สนใจ เด็กก็สนใจขึ้น เช่นบอกให้ฟังเสียงอะไร เด็กก็จะสนใจฟังเสียงนั้น และถ้าบอกให้ดูอะไร เด็กก็จะสนใจมองหาสิ่งที่ยกขึ้น.

กำลังของความสนใจต้องเกิดขึ้นตามกฎ เมื่อความจริงเป็นเช่นที่กล่าวมาข้างบนนี้แล้ว เราก็อาจตั้งหลักไว้ว่า :-

(๑) อันความสนใจจะมีมากได้ในเวลาใด ต้องอาศัยกำลังของจิตที่ใจ ซึ่งมีอยู่ในเวลานั้นเป็นประมาณ. การที่เด็กสนใจในเวลาเข้าได้ก็ดีกว่าในเวลาบ่าย ก็เพราะในเวลาเช้าจิตที่ใจยังมีกำลังแข็งแรงอยู่ และที่ว่าเด็กอ่อนแอไม่สู้จะสนใจนั้น เพราะเหตุว่าจิตที่ใจของเด็กขณะนั้นย่อมปราศจากกำลัง.

(๒) อันความสนใจจะมีมากได้ ต้องอาศัยกำลังของเหตุการณ์เป็นประมาณ. เช่นรูปบรรยายสีเป็นเหตุการณ์ภายนอกที่จะเร้าให้เกิดความสนใจ และความประสงค์ที่จะเป็นคนหนึ่งที่หนึ่งในชั้นของตัวเป็นเหตุการณ์ที่เตือนอยู่ภายใน.

เหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นภายในยังมีอยู่อีกหลายอย่างเช่น :-

๑ ความประสงค์ที่จะให้ครูหรือบิดามารดาชอบ

๒ ความกลัวโทษที่ตนจะได้รับ— ก. ในส่วนร่างกาย, คือกลัวถูกเขี่ยหรือถูกขัง เป็นต้น

ข. ในส่วนจิตใจ, คือกลัวขายหน้า, กลัวเขาหัวเราะ
เบาะ, หรือกลัวเขารู้สึกเสียให้เสียหายนั่น

ถ้าเป็นเด็กอายุมาก ๆ เหตุการณ์จะเกิดขึ้นภายใน และ
ที่จะเป็นเครื่องเร้าให้เกิดความสนใจก็คือ :-

๑ ความรัก ความหวัง และความพอใจในความ
ยุติธรรม.

๒ ความชื่นชมยินดีในสิ่งที่ตนรู้เท่าทันหรือคิดดู.

๓ ความประสงค์ที่จะมีอำนาจเหนือคนอื่น หรือจะเป็น
ใหญ่กว่าคน

(๓) อันความสนใจจะมีมากได้ ต้องอาศัยการเตรียม
จิตใจที่จะรับเหตุการณ์ (บางชนิด) เช่นเมื่อเราได้ยินคำว่า
“คุณ” เราก็สนใจแต่ที่จะตอบอะไรสิ่งหนึ่ง หากได้สนใจที่จะฟัง
เสียงไม่ ครั้นเขาว่า “ฟังน” เราก็เลยหยุดสติคอยแต่
จะสลับ ความสนใจนั้นเป็นของสำคัญมาก ครูต้องระวังให้
เพราะเหตุว่าถ้าจะได้ยินเสียงอะไร ถ้าเราไม่ได้สนใจฟังแล้ว
ก็ไม่อาจเข้าใจความได้ หรือบางทีเมื่อเราสนใจแต่ที่จะตอบเสียง
อะไร ที่ควรได้ยินซัดก็ฟังไม่ได้ศัพท์ หรือเมื่อเราหยุดแต่ที่
จะฟัง ถึงจะมีอะไรผ่านหน้ามาก็ไม่เห็น.

ศัตรูของความสนใจ สิ่งที่จะกีดกันไม่ให้ความสนใจ

เกิดได้เต็มที่มีอยู่สองอย่าง กล่าวคือ ศักดิ์ในส่วนร่างกาย และศักดิ์ในส่วนจิตใจ ซึ่งจะกล่าวต่อไปนี้ :-

(๑) ศักดิ์ในส่วนร่างกาย

(ก) ร่างกายอ่อนแอ— ในเรื่องนี้อาจเห็นได้สองทาง คือ หนึ่ง, เพราะเนื่องมาแต่ยาคามารกา สอง, เพราะวัยประจักษ์อาหารที่ไม่ดี และหายใจมัวที่ไม่สะอาด ร่างกายจึงได้ทรุดโทรมไปเอง

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ก็เป็นการยากที่จะทำให้เด็กสนใจได้ ถึงจะว่ากล่าวอย่างไรก็ไม่มีประโยชน์ จึงแต่จะทำให้เด็กขลาดและหยอหยงทุกที เห็นมีหนทางที่จะแก้ไขอยู่อย่างเดียว คือต้องทำให้เด็กเกิดความสนุกเพลิดเพลิน เพื่อความสนใจชนิดที่เกิดขึ้นเองจะได้ทันตัวขึ้น ครั้นต่อไปก็ให้ค่อย ๆ พยายามฝึกหัดและปลูกฝังไว้เสมอ ๆ จนกว่าจะได้เด็กสนใจขึ้นได้เอง โดยไม่ต้องหาความสนุกเพลิดเพลินมาชักจูง

(ข) สิ่งที่อยู่ใกล้เคียงเป็นที่ชักจูง :-

๑ เลี้ยงเด็กในห้องเรียนหรือที่ข้างห้องเรียน— ความสนใจของเด็กเป็นของที่เกี่ยวข้อแก่เหตุการณ์ภายนอกมาก เหตุฉะนั้นครูจะต้องเลือกหาเหตุการณ์อะไรไว้สักอย่างหนึ่ง ที่มีอำนาจอาจทำให้เด็กสนใจได้ แต่ข้อสำคัญที่จะต้องเอาใจใส่ให้มากนั้นคือ เมื่อเวลาครูใช้เหตุการณ์ที่เลือกสรรไว้แล้ว

นั้น จงระวังอย่าให้มีเหตุการณ์อย่างอื่นเข้ามาปนอยู่ได้เป็นอันขาด เกิดอะไรทำให้เด็กมีโรคภัย หรือมุ่งไปเสียทางอื่น เหตุการณ์ที่ไม่ควรให้มันคิดถึงยิ่งอีกในชั้น, ครูพูดเสียงขรม และเสียงกลองละครที่เล่นอยู่ข้างโรงเรียนเหล่านั่นเป็นต้น

๒ โรงเรียนที่ร้อนและเต็มไปด้วยลมเสียง เพราะทำช่องระบายลมไม่ดี— สิ่งเหล่านี้ อาจทำให้หายใจไม่สะดวก และทำให้โลหิตไหลไปเลี้ยงร่างกายไม่ได้เป็นปกติ เมื่อเป็นเช่นนี้ ร่างกายก็ต้องอ่อนเพลียสิ้นกำลังไปด้วย ทั้งสติก็เลือนลอยไม่อาจทำอาการสนใจได้. ถ้าครูสังเกตเห็นเด็กในชั้นเพลียหรือง่วงเหงาโง่โดยมากเมื่อใดแล้ว ข้อสำคัญที่จะต้องคิดแก้ไขชั้นต้นก็คือ ให้ไปตรวจดูที่หน้าต่าง ว่าเปิดหมดและเปิดกว้างเต็มที่แล้วหรือยัง ถ้ายังก็ให้จัดแจงเสียให้ได้ในทันที.

๓ นั่งอยู่ท่าเดียวนานเกินไป— ที่จะให้เด็กนั่งอยู่ท่าเดียวนานเกินไปนั้นไม่ได้ เพราะธรรมชาติเด็ก ๆ จะต้องกระุกกระตกเคลื่อนไหวอยู่เสมอ ผู้สอนเสียงในทางวิชาครูคนหนึ่งกล่าวว่า “ในเวลาเรียนจะต้องปล่อยให้เด็กเคลื่อนไหวอยู่เสมอ ขออย่าให้ครูบังคับให้เด็กกระทำสิ่งที่ไม่เห็นว่าผิดธรรมชาติเลยเป็นอันขาด คือบังคับให้นั่งเรียนนั่งอยู่ที่เดียวประจวบถ้วน”

ธรรมดา. เด็ก ๆ ถ้าร่างกายนี้แล้ว จิตใจก็พลอยนิ่งตามไปด้วย เช่นถ้าเราปล่อยให้เด็กโยกตัวหรือเล่นเท้าอ่านหนังสือ เด็กก็จะอ่านได้ คิดว่าเมื่อให้หนึ่งหรือให้ ยืนอ่านนิ่ง ๆ (เทียบดูกับเด็กแรกอ่านหนังสือ) มีครูเป็นอันมากพากันเข้าใจผิด คือ คิดว่าถ้าปล่อยให้เด็กกระตลกกระตีกแล้ว เด็กก็จะไม่ตั้งใจ แต่ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะในเวลาที่เราอ่านอยู่ ถ้าเราละของถามว่า ที่อ่านมาแล้วนั้นมีความว่าอะไร เด็กก็อาจตอบได้ ถ้าเด็กตอบได้แล้ว จะว่าเด็กไม่สนใจก็ดูอะไรอยู่.

เมื่อกล่าวยกยอในกวีนิพนธ์ กระตลก กระตีก ของ เด็ก เช่นนี้แล้ว ขออย่าให้ผู้ใดเชื่อถ้อยเลยไป จนกระทั่งปล่อยให้เด็กทำได้เต็มที่ เพราะถ้าเด็กเห็นว่าครูปล่อยให้เช่นนั้นแล้ว ก็จะได้ใจทำกันใหญ่เลยกลายเป็นกวีนิพนธ์ที่เรียกว่าซุกซน ซึ่งเป็นศัตรูต่อการเล่าเรียน แต่ถ้าครูรู้เท่าว่าธรรมชาติของเด็กต้องกระตลก กระตีกอยู่เสมอ และปล่อยให้มีโอกาสทำดังนี้ได้บ้างแต่พอควร ก็เป็นการพอเพียงแล้ว เช่นในเวลาอ่านควรให้ยืนบ้าง ให้ยืนบ้างเป็นพัก ๆ แต่ถ้าปล่อยให้โยกตัวอย่างแรงที่เดียว ก็อยู่ข้างจะเกินไป.

(๒) ศัตรูในส่วนจิตใจ

(ก) ที่เกี่ยวแก่ตัวนักเรียน

๑. ความเกียจคร้านที่เกิดเป็นสันดาน— มีเด็กบาง

จำพวกที่ดูเหมือนมีความเฉลียวฉลาดเช่นสันดาน คือมักไม่ค่อย
 เอาใจใส่ในการเล่าเรียนนัก แต่เมื่อไม่ค่อยจะเอาใจใส่ใน
 การเล่าเรียนทั้งนั้นแล้ว ก็มักเป็นอุปสรรคในการอย่างอื่นมาก เช่น
 ถ้าเด็กคนใดเฉลียวฉลาดในการเรียนก็มักจะหมั่นในการเล่น หรือ
 ถ้าเด็กคนใดเฉลียวฉลาดในการเล่น ก็มักจะหมั่นในการเรียน
 เขาข้างหนึ่งหนักข้างหนึ่งถึงกันโดยมาก จำพวกที่นับว่าปฏิบัติ
 เท่า ๆ กันทั้งสองอย่างนั้นหายาก ถ้าจะคิดแก่สันดานที่
 ชาติ ๆ เกิน ๆ เช่นนี้ ควรต้องจับให้ได้ว่าชาติเกินที่ควรไหน
 และในสิ่งใด เมื่อจับได้แล้วก็ให้ปฏิบัติความประสงค์ของตน
 ให้คล้อยไปตามสันดานนั้น ๆ (ถ้าครูคนใดใช้วิธีที่ตรงกันข้าม
 อย่างเฉียบขาด เพื่อจะทำลายสันดานที่เข้าใจว่าไม่ก็ให้สัน
 ดานอื่นไปแล้ว ก็นับว่าเป็นการเขลาที่สุด) เช่นถ้าเด็กคนใด
 พอใจแต่ในการเล่น เด็กคนนั้นก็ละสนใจในการหัดแถวหรือ
 กายบริหารมากกว่าที่เรียนอื่น ๆ เมื่อเด็กชอบหัดกายบริหาร
 ทั้งนั้นแล้ว การหัดกายบริหารก็อาจทำให้เด็กค่อย ๆ เกิดความ
 พอใจลุกลามขึ้นไปทุกที จนกระทั่งถึงบทเรียนอื่น ๆ ที่เคย
 เกลียดชังมาก่อน การที่เป็นได้เช่นนั้น เขาอธิบายว่าเป็นเพราะ
 บทเรียนทั้งหลาย เป็นของต่อเนื่องกันและเกี่ยวข้องกันทั้งสิ้น
 คือถ้าเด็กเกลียดชังบทเรียนอะไรในหลักสูตรสักอย่างหนึ่งแล้ว
 ความเกลียดชังนั้นก็มักจะพาให้จิตใจเกลียดชังสิ่งอื่น ๆ ไป

ด้วย หรือถ้าชอบอะไรสักอย่างหนึ่งแล้ว ความสนใจในสิ่งนั้นก็มักทำให้ชอบสิ่งอื่นด้วย อาศัยเหตุเช่นนี้ เขาจึงแนะนำไว้ว่า ถ้าจะทบทวนหลักสูตร ควรจัดให้มีบทเรียนหลาย ๆ ชนิด เพื่อไม่ให้นั่นก็สิ่งนั้นจะได้เช่นที่พอใจของเด็กทุก ๆ คน และเพื่อจะได้ ปลุกเปลี่ยนของความเคยจรรู้ หรือความไม่สนใจให้ลดถอยน้อยลงไป

แต่อย่างไรก็ดี ขอให้ท่านที่เป็นครูจำใส่ใจไว้ว่า ถ้าเราด้อมดูลงมาเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว คือให้รู้จักยาก รู้จักง่าย และรู้จักปล่อยใจเอาใจเด็กไว้ให้เสมอแล้ว ก็อาจเป็นเหตุกระทำให้เด็กมีเพื่อนมากขึ้นได้ เหมือนกัน

๒. ขั้วขานเฉียบแหลม— ถ้าเด็กคนใดมีขั้วขานเฉียบแหลมมาก และอาจจำหรือเรียนรู้ได้เร็วกว่าเพื่อนแล้ว ก็มักจะเฉียบ ๆ อย่างหนึ่ง กล่าวคือไม่สู้จะสนใจในบทเรียนนัก แต่การที่จะแก้ส้นคานอย่างนี้ให้หายนั้น ไม่ยาก วิธีที่จะแก้ให้ครูถามสอบดูให้ถี่ในเวลาที่สอนจบลง ถ้าคนเดินเล่นหรือถือดึกไม่คอยฟังแล้วก็คงจะตอบไม่ได้ และเมื่อตอบไม่ได้ครั้งใด ก็คงจะรู้สึกตัวว่าครูรู้เท่าทัน ต่อไปก็คงจะสนใจเหมือนเด็กธรรมดา.

๓. อาการของจิตที่ใจ— ความสนใจเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้อง

แก่จิตใจมาก คือถ้าเวลาใดจิตใจไม่เป็นปกติ ความสนใจก็เกิดขึ้นไม่ได้เต็มที่ สิ่งที่จะทำให้จิตใจผันแปรไปนั้น ได้กล่าวไว้แล้ว ในหมวด “คัมภีร์ในส่วนร่างกาย”

(ข) ที่เกี่ยวแก่ครูและบทเรียน

ได้กล่าวมาแล้ว แต่ต้นว่าความพอใจเป็นลักษณะอย่างสำคัญที่จะช่วยทำให้เกิดความสนใจ และการที่จะทำให้ความพอใจเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยครูเลือกสอนแต่สิ่งที่ไม่ใหม่ที่สุด และที่ไม่เก่าที่สุด คือที่เด็กไม่เคยรู้มาบ้างแล้ว และที่รู้มาแล้วจนชิน การที่เราทราบได้เช่นนี้ก็เพราะ ถ้าสิ่งใด “ยากเกินไป” เด็กก็ไม่สนใจฟัง และถ้าสิ่งใด “ง่ายเกินไป” เด็กก็ไม่สนใจฟังเหมือนกัน ที่ว่ายากเกินไปก็เพราะไม่มีวิชาเก่า ที่คล้ายคลึงกัน ออกมารีบ. ที่ว่าง่ายเกินไป ก็เพราะวิชาใหม่ที่สอน เหมือนกันเสียกับวิชาเก่า จึงไม่เกิดความพอใจที่จะดูดึก.

แต่อย่างไรก็ดี ถ้าครูทำให้นักเรียนชอบและขำเกรงคนแล้ว ถึงโรงเรียนจะมีบท จะร้อน หรือการสอนจะชักขึ้นกับกฎของอรรถนิเทศวิทยา เป็นศัตรูต่อความสนใจอย่างหนึ่งอย่างใด ก็ดี ความสนใจก็คงจะเกิดขึ้นได้โดยนัยเอง

ความสนใจที่เกิดขึ้นเอง และความสนใจที่ต้องทำให้เกิดขึ้น มีประโยชน์แก่การศึกษาอย่างไร

บรรดาครูโบราณ ไม่ว่าในประเทศเรา หรือในประเทศยุโรปก็ด
มักจะพากันยกย่องสรรเสริญความสนใจชนิดที่ก่อให้เกิดขึ้น
ในที่ไม่ว่าควรจะยกย่อง เพราะเช่นนั้น การสอน และการ
เล่าเรียนในเวลานั้น จึงปราศจากความสนุกสนาน และเต็ม
ไปด้วยความลำบากยากแค้นเป็นธรรมดา การที่จะพยายาม
ทำให้ความสนใจเกิดขึ้นนั้น เป็นสิ่งที่พื้นวิสัยของเด็กที่จะทำ
ได้ ก็เมื่อเป็นของพื้นวิสัยเช่นนั้น และครูก็เขลาหาทราบไม่
ยั้งจนจะบังคับให้กระทำ การเรียนจึงต้องเต็มไปด้วยก้นกับ
ก้นมือ หรือแขนงไม้เสมอเป็นนิตย์.

แต่ครูในสมัยนี้ถือว่า ถ้าคิดทำให้เด็กมีความพอใจ
และมีความเพลิดเพลินได้แล้ว ความสนใจก็จะหันไม่พ้น หรือ
ถ้าพูดเสียอย่างหนึ่งก็ว่า ครูในปัจจุบันนี้ถือเอาความสนใจ
อย่างที่เกิดขึ้นเองเป็นตง ที่ถือเช่นนั้นก็เพราะเขาเชื่อว่า :—

(๑) เพราะเด็กมีลักษณะที่เรียกว่า “ความตั้งใจ”
น้อยที่สุด จึงไม่สามารถจะทำให้ความสนใจเกิดขึ้นได้ด้วย
ลำพังใจของตนเอง

(๒) เพราะเด็กมีลักษณะที่เรียกว่า “ความกระตือรือร้น”
มาก เราจึงอาจเร้าความกระตือรือร้น ให้เกิดขึ้นได้ (ด้วยทำ
ให้พอใจ) ก็ดีกว่าและมากกว่าความตั้งใจ.

ความสนใจเจริญขึ้นเป็นลำดับขั้นขึ้นกันอย่างไร

(๑) ทารกมีความสนใจชนิดที่เกิดขึ้นเอง :— ทารกมีจิตใจไม่อยู่ที่ ถ้าเห็นอะไรก็จะเงยคู้ และไต่ยื่นอะไรก็เอื้อมหุ่ฟ่ง สืบสนกลัยกลอกอยู่เช่นนั้นเสมอเป็นนิตย์ ในชั้นต้น ๆ เหตุการณ์ที่ระชวนให้เด็กสนใจต้องเป็นของที่มีกำลังอยู่ในตัวมาก เช่นเสียงก็ต้องดังก้องหรือแหลม และสีก็ต้องเข้มจัดหรือฉูดฉาด โชนครั้นต่อมาสักหน่อยเมื่อความสนใจเกิดซับซ้อนกันขึ้นบ่อย ๆ เหตุการณ์ที่เกดขึ้นตรงจะมีกำลังน้อยก็อาจชวนให้สนใจได้ เช่นเด็กทารก ในชั้นแรกเหลียวดูแต่แสงไฟที่สว่าง เช่นโคมदानหรือไฟฟ้า ครั้นต่อมาประมาณสักฉีกหนึ่ง แสงเทียนเล็ก ๆ ก็อาจทำให้เขมนักดูได้เหมือนกัน.

(๒) ระหว่างที่ความสนใจซึ่งเกิดขึ้นเองจะกลายเป็นความสนใจที่ต้องทำให้เกิดขึ้น :— ได้กล่าวมาแล้วแต่ต้นว่าความสนใจที่เกิดขึ้นเองนั้น ต้องอาศัยเหตุการณ์อะไรมาเร้าขึ้นคือที่เราไม่ต้องใช้ความพยายามเลย แต่เมื่อมีเหตุการณ์อะไรมาชวนให้เราสนใจขึ้นแล้ว และทรงความสนใจนั้นไว้ได้นานในที่สุด ความสนใจนั้นก็กลับเป็นชนิดที่ต้องทำให้เกิดขึ้นอาศัยเหตุเช่นนั้น ภิรยาที่ทำให้ทรงอยู่ได้ จึงเป็นเหตุที่ทำให้ความสนใจชนิดที่หนึ่ง กลายเป็นความสนใจชนิดที่สอง

ซึ่งไม่ต้องการอาศัยเหตุการณ์ภายนอก ด้วยเหตุนี้ การที่จะทำ
ให้ความสนใจชนิดที่เกิเกิดขึ้นเอง ทรงตัวอยู่ได้นาน จึงเป็น
ข้อสำคัญที่สุดของการศึกษาและในหน้าที่ครู

วิธีที่จะห้เกิดให้มีความสนใจอย่างหนึ่งได้นาน ๆ นั้น
ข้อสำคัญก็คือจะต้องหาเหตุการณ์ ซึ่งเป็นเครื่องที่จะชักชวน
ใจไว้ให้หลาย ๆ อย่าง เช่นในการสอนบทเรียนด้วยของ
ครูควรจะหาเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับบทเรียนไว้ให้หลาย ๆ ชนิด
และจะต้องระวังใช้ให้ถูกวิธี คือ ในชั้นแรกไม่ควรจะเอาของ
เหล่านั้นมากของล่อไว้ให้นักเรียนเห็นทุก ๆ สิ่ง เกือบจะทำให้
ให้สติของนักเรียนพร่าไป คือของสิ่งนั้น ๆ เรื่องสิ่งนั้นน้อย
เลียดสนใจแนลงไปในสิ่งใดไม่ได้ ข้อสำคัญนั้นถ้ายังไม่ได
พูดถึงสิ่งอะไร ก็ไม่ควรจะเอาสิ่งนั้นออกมาให้เห็น และ
เมื่อเอาออกมาให้เห็น แล้วก็ไม่ควรจะเอากลับเข้าไปเสียโดย
เร็ว ที่ถูกควรจะให้พูดถึงหรือชี้แจงด้วยสิ่งของนั้น ๆ เสียให้ สัน
ติงก่อน เพื่อให้เกิดประทับใจในสิ่งเกิยวนั้นได้นาน ๆ ซึ่ง
เป็นการสมควรประสงค์ของเรา ที่จะฝึกหัดเกิดในชั้นต้น ๆ ทั้ง
เป็นประโยชน์ในวิชาที่สอนนั้นด้วย ในเรื่องที่จะให้ของนักเรียน
ดู ครูต้องระวังอย่าให้ดูอย่าง “จะเอ” ใด คือเห็นใน
คราวเกิยวหลาย ๆ สิ่ง แต่ไม่ควรว่าอะไรสักสิ่งเดียว อีก
อย่างหนึ่งในการที่จะใช้เครื่องใช้ ครูควรระวังให้สลับกันให้

คือเมื่อใช้สิ่งของอย่างใด ที่เป็นเหตุการณ์บังคับให้เกิดความ
สนใจทางสัมผัสสลับคลำครั้งหนึ่งแล้ว ในคราวต่อ ๆ ไป
ก็ควรจะใช้สิ่งที่เกี่ยวข้องแก่คำและห ^ว ล ^ว ต่อ ๆ กันเป็น
ลำดับกันไป

นอกจากที่กล่าวแล้ว ยังมีเหตุการณ์อยู่อีกจำพวกหนึ่ง
ที่ไม่ใช่สิ่งของจะสลับคลำได้ แต่ที่อาจทำให้เกิดสนใจได้ และ
ที่ครูไม่ควรจะละเลยเสียทีเดียว เหตุการณ์จำพวกนี้คือ :-

(ก) ความหวังใจจะทำให้ครูชอบ— ความรู้สึกอย่าง
นี้ครูควรจะเข้าใจ มีอยู่เสมอ เพราะเป็นประโยชน์แก่เด็กที่มีใจ
อ่อนแอกว่าเด็กที่แข็งแรง

(ข) ความแข่งขันกัน— ความพยายามอย่างนี้เป็น
ประโยชน์แก่เด็กที่มีมานะมาก.

(ค) ความกลัวโทษและกลัวถูกตี

ตอนที่ ๔

ความพิจารณา

คำจำกัดความ ๓ พิจารณา “ความพิจารณานั้นคือ
กิริยาที่รับตาเข้มนั้นมอง เพื่อจะตรวจดูส่วนสำคัญของสิ่งนั้น ๓
ให้ทราบโดยละเอียด”

เมื่อคำจำกัดความข้างบนมีความว่า ๓ รับตาเข้มนั้นมองดู
เช่นนั้นแล้ว ๓ เราก็อาจจำกัดความได้อีกอย่างหนึ่งว่า :—

ความพิจารณาเกี่ยวกับความสนใจอย่างไร “ความ
พิจารณา คือ กิริยาที่สนใจต่อสิ่งหนึ่งไปเป็นทอดๆ”

ถ้าสังเกตดูคำจำกัดความอย่างที่สอง ที่ว่าเป็น “กิริยา
ที่สนใจ” ๓ เราก็เห็นได้ว่า ความพิจารณาไม่จำเป็นจะต้องเกี่ยว
กับสายจักขุเท่านั้น ๓ ความพิจารณาอาจเป็นได้ยิ่งกว่านั้น กล่าว
คือจะพิจารณาเสียง, ๓ จะพิจารณาความรู้สึก, ๓ และจะพิจารณา
กลิ่นรส หรือจนชั้นดวงความคิดในจิตใจ ๓ เราก็อาจพิจารณา
ได้เหมือนกัน. ๓ แต่เมื่อความพิจารณาที่เกี่ยวข้องกับรูปเป็นความ
พิจารณาที่สำคัญยิ่งกว่าอย่างอื่น ๓ แล้ว ๓ ต่อไปก็จะกล่าวแต่
ความพิจารณาที่เกี่ยวข้องกับสายจักขุเท่านั้น

ความพิจารณาของเด็ก ๆ

(๑) ความพิจารณาของทารก. มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฉลาดมาตั้งแต่คลอดจากครรภ์มารดา ในขั้นต้นคงจะเห็นแต่มีดและสว่านเท่านั้น ถึงเมื่ออายุได้หกเดือนหรือขวบหนึ่ง สิ่งที่เขาเห็นก็ยังไม่น่าสนใจ ต่อเมื่อคลานหรือเกาะไต่เกาะแตะแล้วสายตาก็ค่อยแน่นอนขึ้นบ้าง และความสนใจก็ค่อยแก่กล้าขึ้น พ่อแม่ช่วยให้พิจารณาได้ อย่างหายา ๆ เมื่อธรรมดาคือเป็นเช่นนั้น เราจึงเห็นว่าเขาเป็นสัตว์ที่ควรได้รับความฝึกหัดมาก

(๒) ความพิจารณาของเด็ก การที่จะให้ทราบว่าเด็กมีความพิจารณาอย่างไรนั้น เขามักใช้ทดสอบกับตัววัตถุให้วางรูป คือถ้าวางมาอย่างไร ก็อาจเป็นเครื่องชี้ให้เห็นได้บ้างว่า ความพิจารณาที่คงต้องเป็นอย่างนั้นด้วย

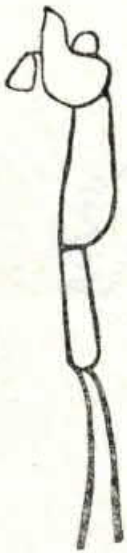
รูปที่ ๑

รูปที่ ๒

รูปที่หนึ่งเป็นรูปคนที่มีขาอยู่สามขวยาวๆ ถ้าจะแยกก็แยกออกได้เป็นสองส่วน ก็คือส่วนกลม (ข้างที่จะเป็นศีรษะ) และขาสองข้าง

รูปที่ ๒, ๓, ๔, คือรูปนาฬิกา, รูปคน, และรูปม้า ซึ่งเป็น
รูปอย่างสุดท้ายที่เด็กชั้นหนึ่ง อายุราวสามขวบครึ่ง เขียนได้
ซิกหัวแรกในกลางวงรูปที่ ๒ นั้น บางทีจะเป็นเส้นที่หันไป
รอบ ๆ

รูปที่ ๓

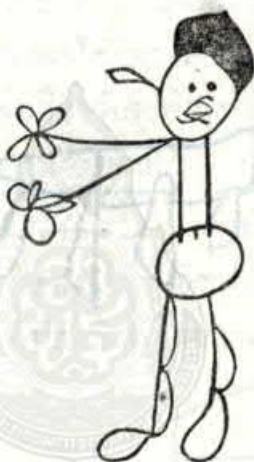

รูปที่ ๔

ในรูปที่ ๓ (คน) ส่วนบนคือศีรษะและหู หูทั้งสองหู
นั้นชี้ให้เห็นว่า เด็กพิจารณาเห็นมีอะไรอยู่หน้า ส่วนคอ
ลงมาอีกทอดหนึ่งไม่ใช่คอ บางทีจะเป็นส่วนตัว ที่ทำคอก
ไว้ในตอนบนเอาไว้เช่นนี้ บางทีจะเห็นอะไรคอกอยู่คอกกมั่ง

ในรูปนั้นมทเสียบอยู่อย่างหนึ่ง คือ ไม่มีแขน เด็กมักจะทิ้ง
ส่วนนี้เสียบแทบทุกคน

รูปที่ ๔ ผิดมาก เพราะมีข้อตรึงถึงเท้า รูปนี้แสดง
ให้เห็นว่าความพิจารณาของเด็กยังอ่อนที่สุด

รูปที่ ๔

รูปที่ ๕ แขนงอกออกจากคอ เมื่อว่าถึงแขนดู่ประหลาด
ที่สุด เพราะเด็กมักจะทิ้งเสียบโดยมาก หรือถ้าจะเขียนก็มัก
ทำงอกออกมาจากที่ต่าง ๆ เช่นงอกออกมาจากคอ, จากศีรษะ,
และจากขาเป็นต้น

รูปที่ ๖

รูปที่ ๖ คือรูปคนที่เขาให้เด็กชั้นหนึ่งวาด เด็กชั้นนี้
มีสามสี่ห้าคน อายุราวห้าขวบ ที่เขียนรูปหน้าเสื้ออย่างรูป
ที่ ๖ นี้มี ๖ คน และในหกคนนั้นมีผู้เขียนตาสองข้างอยู่สองคน
และในสี่คนเขียนจมูกสองข้างสองคน คือจมูกสำหรับหน้า
อีกจมูกหนึ่ง และจมูกสำหรับหน้าเสี้ยวอีกจมูกหนึ่ง ทั้งที่ได้
ทำลองมาพิมพ์ไว้

เด็กกรุงเทพ ฯ กับเด็กบ้านนอกมีความพิจารณา
ต่างกันอย่างไร เด็กกรุงเทพ ฯ ห้อมล้อมไปด้วยสรรพสิ่ง
 ต่าง ๆ และเสียงอีกทักท้วงโครมเสมอเป็นนิตย์ เมื่อมีสิ่งที่
 จะต้องสังเกตมากเช่นนั้น ความพิจารณาจะระส่ำระสาย ไม่จับ
 แน่นลงไปในที่ใดได้ อาศัยเหตุเช่นนั้นความพิจารณาของเด็ก
 ในกรุงจึงไม่เจริญได้เต็มที่ ถ้าจะเปรียบอีกอย่างหนึ่ง เด็ก
 จำพวกนี้ได้แก่นกกระรอกที่ประเทียมาจับอยู่ณนั้น ประเทีย
 บินไปณนั้น ได้เห็นได้รู้มาก และมีความว่องไวดี แต่
 ความรู้ความเห็นนั้น หาหยั่งลึกลงไปถึงไหนไม่ ฝ่ายเด็ก
 บ้านนอกนั้นเล่า เป็นผู้ที่อยู่ในที่สงบเหงา ไม่สู้จะได้ยิน
 ได้เห็นอะไรก็มากนักย่อย ถ้าเผชิญได้เห็นอะไรเข้า ก็เอา
 ใจใส่จนได้ค้นเค้นเข้าของก็ เพราะเช่นนั้น ครูในกรุงเทพ ฯ
 จึงควรระวังฝึกหัดให้เด็กใช้ความพิจารณาให้ถูกต้อง กล่าว
 คือให้คอยระวัง อย่าให้นักเรียนใช้ความพิจารณาใน สิ่งที่ไม่
 สำคัญ ส่วนครูบ้านนอกนั้นมีหน้าที่ตรงกันข้าม กล่าวคือ
 จะต้องคิดหาอุบายให้เด็กพิจารณาของให้มากที่สุด และให้กว้าง
 ขวางออกไปตามแต่จะได้

ความพิจารณาแยกออกเป็นส่วน ๆ เมื่อเรา
 พิจารณาเราต้องกระทำอาการสามอย่าง และอาการสามอย่างนี้

เกี่ยวข้องกันแน่นหนา มันคงจะแยกอย่างหนึ่ง
อย่างใดให้ออกเสียหากันไม่ได้ อาการเหล่านั้น คือ :—

๑ ความสังเกต ความสังเกตคือกิริยาที่ใช้ร่ายทั้งสอง
แลดูของที่เราระสงค์จะพิจารณา

๒ ความสนใจ ความสนใจนี้เกี่ยวกับความตั้งใจและ
ความพอใจทั้งสองอย่าง คือเมื่อเราจะพิจารณาอะไร เราต้อง
มีลักษณะทั้งสองนี้ประกอบด้วยทุกคราว

๓ คำแปลที่ตรงกับความจริง การที่จะแปลความที่
สังเกตเห็นให้แจ่มขึ้นว่าอะไรแน่ นั่นคืออาศัยความรู้เก่า ๆ
มาก ความรู้เก่า ๆ นั้นเป็นส่วนสำคัญที่สุด เพราะเขาทำให้
ความสังเกตแปรปรวนไปได้ กล่าวคือถ้าเราได้รู้สิ่งใดไว้ก่อน
แล้ว และเมื่อได้พบได้เห็นอะไรอีก ก็มักจะเอาความรู้ที่
ไว้นั้นออกมาตัดสินว่า คงจะเป็นเช่นนั้นเช่นนั้น ถ้าความรู้
เก่าแปลความไม่ถูก ความพิจารณาของเราก็อาจคลาดเคลื่อน
แปรปรวนไปจากความเป็นจริงได้ ถ้าและผู้ใดประสงค์จะมี
ความพิจารณาอันแน่นอนแล้ว ข้อสำคัญที่จะต้องปฏิบัติใน
ขั้นต้นก็คือ จะต้องถือใจให้เป็นหนึ่ง อย่าให้เอียงไปทาง
โน้นทางนี้ใด แล้วเล็งดูแต่สิ่งที่มีมากระทบประสาทตา ซึ่ง
เป็นของที่เราระสงค์พิจารณา

วิธีให้มีความพิจารณาที่ เมื่อความสังเกตและ
 ความสนใจเป็นลักษณะที่ช่วยในความพิจารณา เช่นที่กล่าว
 มาแล้ว เราก็อาจลงความเห็นว่า การที่จะหัดให้ความ
 พิจารณาแก่กล้าขึ้นได้ ก็คือ ต้องหัดความสังเกตและความ
 สนใจนั่นเอง.

การเรียนวิชาด้วย หนังสือไม่เป็นทางที่ช่วยฝึกหัด ความ
 พิจารณานัก วิธีที่จะหัดให้มีความพิจารณาค้นั้น จะต้องเรียน
 จากของจริง ๆ ซึ่งมีซึ่งเป็นอยู่ตามธรรมดา กล่าวคือจะต้อง
 ได้ดูของจริง, ได้ยิน, ได้ชิม, ได้ดม, และได้เห็นของจริง ๆ

สิ่งที่ควรกระทำไว้ไว้นั้นคือ ถ้าจะให้เด็กพิจารณา
 อะไรก็ให้พิจารณาแต่สิ่งเดียวนั้นให้ละเอียด อย่าให้เป็นแต่กุ
 ฎาท ๆ หรือเดิน ๆ การที่จะพิจารณาของหลายอย่างแต่เดิน ๆ
 สู้พิจารณาของอย่างเดียวให้ละเอียดไม่เท่า ทั้งนี้อธิบายว่า
 เป็นด้วยความรู้ที่ไต่รับ ไม่สำคัญเท่าการศึกษาที่ใช้ความพิจารณา
 วิชาที่จะช่วยหัดให้มีความพิจารณาเจริญขึ้น มีอยู่หลายอย่าง
 ทั้งจะกล่าวไว้ต่อไป :-

บทเรียนด้วยของ เมื่อครูสอนบทเรียนด้วยของ ใน
 ชั้นแรกไม่ควรจะหัดให้เด็กแยกของออกจากพิจารณาเป็นส่วน ๆ คือ
 ควรให้พิจารณาทั้งชิ้นทั้งอันไปในคราวเดียวกัน และควรให้

ยกสิ่งที่สังเกตได้นั้นไปเปรียบเทียบกับความเดิม ๆ ใหม่มาก ๆ ในที่สุดก็ให้รวมความพิจารณา ที่พิจารณาได้นั้น ขึ้นเป็นองค์ แล้วให้พูดออกมาด้วยถ้อยคำของตนเอง

ข้อนี้ถืออย่างสำคัญ ในการสอนบทเรียน ด้วยของนักคือครู บอกสิ่ง ซึ่งเป็นผลแห่งความพิจารณาเสียก่อน แล้วจึงหันไปชี้ให้ดูที่สิ่งที่จริง ๆ ต่อภายหลัง การที่ทำเช่นนั้น ก็เช่นเดียวกับปิดปากสิ่งของนั้นเสียไม่ยอมให้ บอกเล่าแก่นักเรียนถึงตัวของมันเอง ขรรพาคำบอกเล่าของครู ถึงระกวีเคยลักปานใด ก็รู้คำบอกเล่าของสิ่งของเองไม่ได้ เพราะคำบอกเล่าของคน เป็นพนักงานชั้นที่สอง ที่ระนำเอาความจริงออกแสดงให้ปรากฏ เมื่อใช้เครื่องลำหรับนำความจริงออกแสดงมากเกินไป เครื่องนำก็บิดมความจริงเสียหมด เลยไม่ปรากฏแน่แท้ว่าอะไร ครูที่ใช้วิธีเช่นนั้น เขานับว่าเป็นพวกที่ถือว่า “เด็กมีตาแต่แผลไม่เห็น, มีหูแต่ไม่ได้ยิน, มีลิ้นแต่ไม่รู้รส, มีหนังแต่ไม่รู้ลึก, และมีกล้ามเนื้อแต่เคลื่อนไหวไม่ได้” วิธีที่ควรถือเป็นหลักนั้นคือ ควรนำให้นักเรียนใช้ความพิจารณาให้เสมอเป็นนิตย์, ควรหาสิ่งของมาให้หัดพิจารณาให้มาก ๆ, และควรกระทำให้เด็กได้สวนหาความจริงให้พียงเอง เมื่อเวลาสอนบทเรียนด้วยของ ครูมักจะเตรียมรูปภาพมาให้ดู แต่อย่างเดียวเสียโดยมาก ถ้าครูจำพวกใดก็คิดว่า

การที่ท่าเช่นนั้นถูกแล้ว ก็ควรจะเปลี่ยนชื่อเรียกเสียใหม่ว่า
 “บทเรียนด้วยรูป” จะดีกว่า จะได้ไม่ทำให้คนอื่นนึกงง
 แต่เมื่อจะเสนอ “บทเรียนด้วยของ” จริง ๆ เมื่อใดแล้ว
 ก็จำจะต้องหาของจริง ๆ มาให้ได้

วิทยาศาสตร์ วิชาแผนกนี้เรายังไม่มีตำราที่จะศึกษา
 และยังไม่เคยปรากฏในหลักสูตรของกรมศึกษาธิการ แต่ใน
 ปัจจุบันนี้จะคิดจัดทำขึ้นใน ตำรา บทเรียนด้วยของ เล่มสูง ๆ
 เช่นเล่ม ๔ เป็นต้น วิชาชนิดนี้เป็นเครื่องทำให้เกิดความ
 พิจารณาอย่างดีที่สุด แต่จะขอขอกไว้ให้ทราบเสียแต่ต้นว่า
 ถ้าใช้หนังสือหรือ ตำราให้เป็น เครื่อง เล่าเรียน แล้ว ความ
 พิจารณาก็ไม่สู้จะเกิดได้มากนักขอ มีครูเป็นอันมากมักจะให้
 นักเรียนอ่านหนังสือเสียก่อน แล้วจึงทดลองให้เห็นค่อภายหลัง
 การที่ท่าเช่นนั้น ได้กล่าวไว้แล้วในตอน ที่ ๓ ว่าเป็นค่อต่อ
 ความขึ้นและเป็นเครื่องขัดต่อความพอใจ แต่ในขั้น จะขอพูด
 เติม อีกว่า เป็น สิ่งที่ไม่ได้ช่วย ผูก หัก และปลุก ผัง ความ
 พิจารณาเลย

หนังสือสำคัญที่ควรจะต้องเปิดให้นักเรียนอ่านในขั้นต้น ๆ
 นั้น คือ เนเชอรัลหรือธรรมชา ที่มีอยู่ในดินฟ้าอากาศ ครู
 ควรจะให้เด็กที่ฟังจบเรียน อ่านแต่หนังสือเล่มนั้นเล่มเดียวเท่า
 นั้น ถ้าพิจารณาได้ความอย่างไรก็ให้จากความพิจารณา นั้นลงไว้

ในสมุท แล้วให้ครูตรวจว่าละเมิดกฎประการใด ครั้นเมื่อ
เด็กได้เรียนรู้อะไร ๆ ขึ้นไปแล้ว จึงควรให้อ่านหนังสือตัวพิมพ์
หรือตำราเล่มใดเล่มหนึ่งต่อภายหลัง

ภูมิศาสตร์ การที่บังคับสอนให้นักเรียนท่องคำอธิบาย
ข้อในตำราภูมิศาสตร์นั้นผิดที่สุด เพราะเมื่อนักเรียนท่องได้
จนคล่องแล้ว จะว่าเข้าใจแน่แท้ที่เดียวก็ยังไม่ได้ ด้วยเมื่อ
เกรงข้ามสะพานชั้นลง ก็หาสะท้อนใจไม่ว่าสะพานนั้นคล้าย
คลึงกับเขาอย่างไร หรือเมื่อเห็นน้ำเขาคือเป็นรอยไหลลงข้าง
ถนน ก็ไม่เฉลียวไปถึงหนทางที่น้ำไหลลงไปสู่ทะเล ในชั้นต้น
ครูไม่ควรให้เด็กเรียน ภูมิศาสตร์ด้วยหนังสือ หรือด้วยคำพูดคำ
สั่งสอนของครูเองเป็นอันขาด แต่ควรพาออกไปตามห้วย
หนองบึงบางและตามแม่น้ำลำคลองหรือตามเกาะตามเขา เพื่อ
ให้เห็นสิ่งที่เกี่ยวกับคำอธิบายเหล่านั้นจริง ๆ การพาไป
เที่ยวในชั้นแรกไม่ควรจะไปให้ไกลจากโรงเรียนนัก แต่เมื่อ
นานเข้าก็ให้เขายืมออกไปทุกทีจนได้เห็น ที่ที่โตใหญ่และกว้าง
ขวาง เช่นทะเลและภูเขาเป็นต้น เมื่อปฏิบัติเช่นพาไปเที่ยว
นี้สำเร็จแล้ว ครูควรจะต้องสอนด้วยสิ่งของที่เขาสินค้าและ
เป็นผลผลิตของคนทั้งชาติเราและชาติอื่น ๆ ครั้นแล้วให้ถึงมือ
ใช้สมุดทำวาทะและแบบแผนอะไร ๆ เป็นต้นไป ในขณะ

นี้ถ้าจะให้ดี ก็ควรจะให้เด็กได้มีโอกาสไปเที่ยวด้วย

ครูควรใช้รูปหรือหุ่นที่จำลองมาจากของจริง ๆ ให้มากตาม
แต่จะไ้

ไวยากรณ์ เมื่อครูจะสอนไวยากรณ์แก่ชั้นต้น ๆ ควร
ตั้งประโยคอุทาหรณ์อะไรที่มีข้อซึ่งหมายจะให้แก่นักเรียนรู้นั้นไว
บนกระดานดำ แล้วบอกให้นักเรียนพิจารณาอุประโยคอุทาหรณ์
เหล่านั้น ให้เห็นข้อสำคัญที่ครูมุ่งหมายจะให้รู้ ถ้าไม่
เห็นได้เอง ก็จงใช้วิธีถามนำจนกว่าจะสำเร็จความประสงค์
เมื่อนักเรียนพิจารณาเห็นความจริงทั้งนั้นแล้ว ก็ให้ครูตั้งกฎหรือ
เกณฑ์อะไรไว้ ตามความที่พิจารณาเห็นได้นั้น ในที่สุด
ก็ให้นักเรียนใช้กฎหรือเกณฑ์นั้นตัดสินข้ออื่น ๆ อีก จนกว่า
จะเข้าใจของดี ถ้าครูได้ปฏิบัติตามวิธีที่กล่าวมาแล้ว เด็กก็คง
จะได้รับทั้งวิชาและทั้งมีความพิจารณาด้วย

พงศาวดาร วิชาแผนกนี้ครูไม่ควรจะตั้งต้นสอนด้วย
กษัตริย์วงศ์เชียงราย (คือแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑)
ก่อน แต่ให้สอนด้วยอัฐและเงินตรา, ด้วยวัตถุเก่า ๆ เช่น
วัตถุบูรพาชวราราม ๆ ล ๆ, ด้วยเรือยาว, ด้วยเสาชิงช้า, ด้วย
แห่คเชนทร์คิวนาน, ด้วยแห่แรกนา, ด้วยหัวเมืองสำคัญ ๆ
เช่นกรุงเทพ ฯ ล ฯ, และด้วยอะไรต่าง ๆ เช่นเดียวกันนี้ ซึ่ง
เป็นของที่ไม่ว่างจากความคุ้นเคยของเด็กนัก เพื่อเด็กจะได้

มีความพอใจใช้ความสังเกตมากขึ้น เมื่อได้ตั้งตนด้วยสิ่งที่
เกี่ยวข้องกับแก้พงศาวดารเช่นนั้น การเรียนพระราชพงศาวดาร
ด้วยหนังสือคำวาระียนต่อไปก็คงจะง่ายกายขึ้น ทั้งไม่เป็นที่
เบื่อหน่ายด้วย.

เขียนลายมือและวาดรูป วิชาทั้งสองอย่างนี้ ถ้า
สอนให้ถูกวิธีก็เป็นที่ช่วยฝึกหัดความพิจารณามาก เมื่อจะสอน
วาดรูป ครูควรให้นักเรียนพิจารณาแบบให้ทั่วและให้ละเอียด
แล้วให้คิดไว้ในใจว่า จะเขียนหรือลอกรูปนั้น ๆ ทั้งรูป แต่
ถ้าเกิดไปมีพระวงเสียดกับส่วนต่าง ๆ เป็นอย่าง ๆ เท่านั้นแล้ว
รูปก็มักจะเสีย ไม่ได้ส่วน เพราะใช้ความพิจารณาไม่ทั่วถึง.

ตอนที่ ๕

ความเจริญของอาการทั้งห้า

ต้นเหตุที่ทำให้อาการทั้งห้าเจริญผิด ๆ กัน

(๑) เจริญผิดกันด้วยสถานที่ได้รับมาจากบิดามารดา

เช่นบุตรของช่างเขียนอากรู้จักสีต่าง ๆ ได้เร็วกว่าเด็กธรรมดา และบุตรของชาวป่าก็อาจได้ยิงสัตว์ต่าง ๆ ได้ไว ๆ ลว ทั้งนี้เป็นด้วยสถานที่เช่นนั้นได้เคยมีมาแล้วแต่ต้น และได้รับช่วงกันลงมาเป็นทอด ๆ.

(๒) เจริญผิดกันด้วยสถานที่ ที่ทราบได้แน่เช่นนั้น ก็เพราะเหตุว่า ถ้าต้องรับเอาบุตรของช่างเขียนไปขังไว้ในห้องที่มีสัตว์อะไรแก่สักระยะตั้งแต่เล็ก ๆ แล้ว เด็กคนนั้นก็ไม้อากรู้จักสีต่าง ๆ ได้ หรือถ้าเอาบุตรของชาวป่าไปไว้ในที่ที่จับสัตว์ ก็คงไม้อากรู้จักเสียงต่าง ๆ ได้ด้วยเหมือนกัน

ต้นของความเจริญ เราอาจกล่าวลงเป็นเกณฑ์ได้ว่า ธรรมดาอาการทั้งห้าของมนุษย์ย่อมเจริญช้าเร็วผิด ๆ กันทั้งสิ้น ทั้งจะจัดไว้ให้เห็นเป็น ลำดับว่า อะไรเจริญก่อนเจริญหลัง ต่อไปนี้ :-

๑ อาการรู้สึก อาการที่รู้สึกด้วยมือ และพินหนัง
เป็นอาการที่เจริญก่อนอาการอื่น ๆ ทั้งเมื่อทารกอายุได้ ๑๕-๑๖
วัน ถ้าเราลองหยิบหรือเอาปลายเหล็กแหลมที่มิดเข้าที่ขาหรือ
ที่แขน ก็จะรู้สึกเจ็บได้ ชื่นงี้เกิดจากไขที่มีชื่อกล่าวหาว่า
ได้ก่อนรู้จักหน้าและจำเสียงได้

๒ อาการเห็น เราทราบได้ว่าเด็กมีอาการเช่นนี้คนตั้งแต่
วันคลอด ในขั้นต้น ๆ ทารกรู้ได้แต่มืดและสว่าง และมีก
ไม่พอใจในแสงสว่างนัก ครั้นต่อมาเมื่อสายตาแก่กล้าขึ้น
จึงค่อย ๆ แลเห็นของต่าง ๆ ชัดเจนขึ้นทุกที แต่ที่รู้จักของ
แจ้งและหนทางไกลได้ด้วยอาการเห็นนั้น เป็นคราวที่มียายุ
นานวันเสียแล้ว

๓ อาการฟัง ในขั้นต้นทารกก็แต่เสียงทั้งและเสียง
ค่อยหรือเร็วไม่มีเสียงว่าผิดกันอย่างไร ในเรื่องที่เด็กแคง ๆ
ได้ยินเสียงนมพระยานซีให้เห็นไข้อย่างหนึ่งค่อ ถ้ามีเสียง
อะไรทั้ง ๆ เกิดขึ้น เด็กก็สะดุ้งตกใจ ครั้นต่อไปจากนี้
เด็กก็ค่อยรู้จักเสียงมารดาของตนว่าผิดกับเสียงผู้อื่นอย่างไร
แต่อย่างไรก็ดี อาการอย่างนี้ ๓ นั้น เป็นอาการที่เจริญช้าอยู่
สักหน่อย ด้วยเหตุว่าต้องรอจนถึงเวลาที่เด็กพูดได้ข้อแอ
อาการฟังจึงจะคงทันขยายตัวตาม

๔ อาการซึม อาการซึมนี้มีธรรมชาติอยู่ข้างจะเรื้อรังเข้ามา
ช้ามาก แต่ธรรมชาติการ ถ้าฉวยอะไรได้ ก็ยื่นเข้าปาก
เมื่อได้รับความผัดผ่อนอยู่เช่นนั้นเสมอ ๆ ในที่สุดก็ทำให้รู้สึก
ท้อแท้ ไร้อารมณ์เป็นปกติ.

๕ อาการท้อ เป็นอาการที่เรื้อรังช้าที่สุด การที่เรื้อรัง
ช้าเช่นนั้น ไม่ใช่เพราะไม่สู้จะได้รับความผัดผ่อน คือ เป็น
เพราะมีลักษณะที่เรื้อรังช้าเช่นนั้นเองมาแต่เดิม ทั้งนี้ก็เช่นเดียวกับ
กับอาการซึมเหมือนกัน.

การฝึกหัดอาการทั้งห้าเป็นข้อสำคัญอย่างไร

มีคนบางจำพวกกล่าวว่า “อาการทั้งห้าของเราไม่จำเป็น
ต้องได้รับความผัดผ่อนอย่างหนึ่งอย่างใดก็ได้ ถ้าเราพยายาม
ทำให้เด็กมีปัญญาเฉลียวฉลาดได้แล้ว ก็เป็นอันเพียงพอแก่
ความต้องการ.” คนที่มีความเชื่อเช่นนั้นเขาว่าเป็นผู้ที่ไม่รู้จัก
ปัญญาและที่แท้ของปัญญา ซึ่งเป็นสมบัติสำคัญของจิตที่
มนุษย์

การฝึกหัดอาการทั้งห้าก็คือ ขั้นตอนของการที่จะทำให้
เกิดปัญญา เพราะเหตุว่าปัญญาหรือความคึกที่สูง ต้องอาศัย
อาการทั้งห้าเป็นมูล ความจริงนี้ไม่คงยกพระยานอะไรมาอ้าง
ก็อาทเห็นได้ง่าย ๆ เพราะอาการทั้งห้าเป็นประจักษ์ประจักษ์ทั่ว

ที่จะให้เหตุการณ์ภายนอกเข้าไปกระทบจิตใจภายใน ถ้า
และประทุกันไม่ปล่อยใสบริสุทธิเต็มที่แล้ว เหตุการณ์ที่ล่วง
เข้าไปก็ระพร่าหรือซาด ๆ วัน ๆ ไม่นั่นอน เมื่อไม่นั่นอน
เช่นนั้น ความคิดสูง ๆ ที่ทำหน้าที่อยู่ภายในก็จะพลอยไม่นั่นอน
ไปด้วย อาศัยเหตุเช่นนั้นจึงกล่าวยืนยันได้ว่า ครูที่พยายาม
ระหัดจิตใจ ของนักเรียนให้เจริญด้วยไม่หัดอากาศทั้งห้าเสีย
ให้ก่อน ก็เช่นเดียวกับจะก่อกวนพื้นที่อันหาว่ามีได้

จะฝึกหัดอากาศทั้งห้าของนักเรียนเมื่อใด

และอย่างไร

(๑) ข้อสำคัญที่ครูจะต้องเข้าใจให้มากก็คือ การ

ฝึกหัดอากาศทั้งห้าของเด็ก ตามธรรมชาติอากาศทั้งห้าจะต้องเจริญ
ขึ้นก่อน แล้วความคิดความพิจารณาที่จะเกิดขึ้นในภายหลัง
ก็ทราบได้เช่นนั้น เพราะมีพระยานที่จะอ้าง คือเด็กแลเห็น, ได้ยิน
และรู้สึกอื่นหนาวได้ แต่หาอยากจะทราบไม่ว่าทำไมจึงเป็น
เช่นนั้น หรืออีกอย่างหนึ่งเด็กชอบตกของ เพราะอยาก
จะฟังเสียง “ตุ้ม ๆ” ครั้นเมื่อได้ยินเสียงที่พอใจเช่นนั้นแล้ว
ก็ไม่อยากจะทราบต่อไปอีกว่าเสียงนั้นมาจากไหน แต่บางที่
เราก็พบเด็กที่ตกลงของออกมาของหาเสียง แต่ที่เรียกว่าทำเช่นนั้น
เป็นชั้นที่จิตใจของเด็กเจริญเสียแล้ว.

เด็กที่ครูรับเข้ามาสอนในโรงเรียนนั้น ตามธรรมดาจะมีอาการเจริญครบแทบทุกสิ่งแล้วกว่าใคร แต่ที่ยังขาดอยู่ก็คือมันจะไม่รู้เรื่องอะไรและแน่นอน เพราะฉะนั้นจึงเหลือไว้เป็นหน้าที่ของครูที่จะฝึกแรงเสียบให้สำเร็จ เพื่อจะได้เป็นประโยชน์ในเวลาต่อไปข้างหน้า

(๒) ข้อสำคัญในการฝึกหัดอาการทั้งห้าก็คือจะต้องให้อาการได้สัมผัสกับสิ่งของอยู่เสมอ มีครูเป็นอันมากมักพากันสอนให้เด็กรู้จัก คำ หาให้สอนให้รู้จัก ของ ไม่ ทั้งนี้เป็นด้วยคิดเห็นและเชื่อว่า คำพูดที่แสดงถึงสิ่งของอาตว่งเข้าไปในจิตใจของเด็กได้ง่าย ๆ และเมื่อล่วงเข้าไปแล้วก็อาตว่งให้จิตใจเกิดความรู้สึกได้ เช่นเดียวกับเมื่อได้สัมผัสกับสิ่งของเหมือนกัน ความซื่อเป็นความเห็นผิด ทว่าผิดก็เพราะคำพูดไม่อาตว่งทำให้เด็กรู้จักอะไรใหม่ขึ้นอีกได้ คำพูดทำหน้าที่จะเขย่าความเก่า ๆ ให้ตื่นตัวขึ้นเท่านั้นเอง.

ตัวอย่างที่จะชี้ให้เห็นในที่นี้ก็คือ ถ้าเราเอาไม้เท้าหรือเครื่องมือเสียงสูงเสียงต่ำไปให้คนหูหนวกฟังแต่กำเนิดอ่านคนหูหนวกก็คงไม่อาตว่งเข้าใจได้ว่า ๑ ๒ ๓ นั้นมีเสียงอย่างไร หรือถ้าเราบอกสี่เขียวสี่แดง ๑ ๒ ๓ ให้แก่คนที่เสียจักมุกตั้งแต่กำเนิดฟัง คนเสียจักมุกก็คงไม่อาตว่งรู้ว่าเขียวแดงเป็นอย่างไรเหมือนกัน วิถีที่ครูควรปฏิบัติอยู่เสมอก็คือ จะต้อง

ให้แตกไถ่แลเห็นของจริง ๆ, ใ้ยินเสียง, ใ้รับถือ, ใ้ลูบคลำ, และใ้ชิมใ้ดมอยู่เสมอ ถ้าไม่ทำเช่นนั้นแล้วอาการทั้งห้าก็จะเจริญไม่ได้.

(๓) ควรระหัดอาการทั้งห้าตามลำดับขั้นที่เจริญเร็วและช้า

เมื่อว่าใ้หัดตามขั้นเช่นนั้น อย่าใ้เข้าใจว่าใ้ใ้หัดคราวละอย่างตามลำดับที่ใ้กล่าวแล้ว ธรรมดาการสอน เมื่อจะหัดลักษณะอะไรก็ระหัดลักษณะนั้นแต่อย่างเดียวไม่ได้ ลักษณะอื่น ๆ จำต้องเกี่ยวเข้ามาด้วยเสมอทุกคราว แต่กล่าวแยกออกเป็นส่วนเป็นอันไว้ในตำราอธิบายตามวิธยาประการขาดหากันใ้ที่เกี่ยวเช่นนั้น ก็เพื่อความง่ายความสะดวกของผู้ที่จะศึกษาในเรื่องที่ว่าธรรมดालักษณะต่าง ๆ จะอยู่แต่ลำพังไม่ได้นั้นมีตัวอย่างดังนี้ ถ้าเราจะหัดเส้นประสาทมือ เส้นประสาทตา และความคิดความพิเคราะห์อย่างสูง ๆ ก็ต้องเกี่ยวเข้ามาใ้หัดด้วย เพราะฉะนั้นความประสงค์ในข้อที่ ๓ นี้ก็คือ ใ้ใ้หมายเอาการหัด อาการสัมผัส และอาการเห็น ของนักเรียนเป็นของทั้งต้น แล้วจึงค่อยหัดประสาทหูจมูกและดินเป็นขั้น ๆ ไปในภายหลัง แต่อย่างไรก็ดี ขอเตือนไว้อีกว่า ถึงจะทั้งใ้หัดเฉพาะแต่ประสาทอย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี แต่เมื่อถึงเวลา

จำเป็นที่จะต้องใช้อาการอย่างอื่นช่วยด้วยแล้ว ก็ขอมให้
ใช้เถิด ไม่เป็นการผิดอะไร

(๔) ควรจะทำให้นักเรียนใช้อาการคราวละหลาย ๆ
อย่างตามแต่จะได้ บรรดาสรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลก ไม่มีอะไร
สักอย่างเดียวที่จะไม่ประจักษ์แก่อาการของมนุษย์ มากกว่าหนึ่ง
ขึ้นไป เช่นอะไรสิ่งหนึ่งทีเรียกว่า “ส้ม” ถ้าเราไม่ได้เห็น
รูปเห็นสีก็ด้วยตา, ไม่ได้จับลูบคลำก็ด้วยมือ, และไม่ได้ชิม
ได้ดมหรือไม่ได้ใช้ประสาทต่าง ๆ ก็ที่กล่าวมาแล้ว เราก็ไม่
อาจทราบได้ว่าสิ่งนั้นเป็นส้มหรือเป็นอะไรแน่ อาศัยเหตุเช่นนั้น
เมื่อจะสอนด้วย อะไร ครูควรหาโอกาสให้นักเรียนใช้
ประสาทผลึกเปลี่ยนกันมาก ๆ ตามแต่จะได้ เช่นเมื่อสอน
ด้วยทองแดงครูควรจะให้คลำดู, ให้จับ, ให้เอวาทัน
และให้ตอบด้วยก้อน ๆ ฯลฯ ไม่ควรจะสอนด้วยลิ (เพื่อจะ
หักอาการเห็น) แล้วก็เลยไปสอนด้วยวิธีชุกและวิธีดูลงแล้ว ซึ่ง
ต้องการสายตากด้วยเหมือนกัน.

(๕) ควรจะให้หักอาการที่เกี่ยวกับจิตใจให้มาก อาการ
รู้สึกด้วยผิวหนังและอาการเห็นทั้งสองอย่างนี้ เป็นอาการที่จะ
ช่วยให้จิตใจเจริญมากที่สุด เช่นถ้าเด็กได้เห็นอะไรแล้ว
ก็อาจทำได้ดีกว่าที่ได้ยิน เพราะเช่นนั้น ครูจะต้องเอาใจใส่

หัตถาของนักเวียนให้มากตามแต่จะไ้ แต่เมื่อได้ผลหัตถา
ครั้งใดแล้ว ก็อย่าให้เชื่อแต่คำอย่างเคียวเท่านั้น ควร
จะใช้มือให้ลูบคลำสอบดูอีก เช่นเมื่อให้เด็กพิจารณาถ้วย
คำว่าอัฐมี ๖ เหลี่ยมแล้ว ก็ควรให้เขามีมือลูบสอบดูกว่า
จะจริงอย่างที่ตาเห็นหรือไม่.

กำลังวงใจ (แฉ็คติวิติ) ของเด็กเป็นทีช่วย

ในการฝึกหัดอาณาจักรทงหา มาก กำลังวงใจที่มีอยู่กับตัว
เด็กเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ที่ครูไม่ควรจะกดลงบ้างให้สิ้นศูนย์เสีย
ธรรมชาติซึ่งคนเป็นหน้าทีของครูจะละสอให้เข้าในทางถูก ถ้า
เพิกเฉยทิ้งไว้ ก็มักจะกลายเป็นกิริยาที่ไม่ดีไป เช่นซุกซนเป็น
ต้น ข้อสำคัญในเรื่องนี้ ที่ครูควรจะทำใจไว้ก็คือ เด็กมี
ธรรมชาติอยู่ไม่สุข จะบังคับให้นั่งฟังคำของเรา ประการนี้
พึงเทศน์หรือทำให้วางอารมณ์เฉย ๆ ไม่ได้เป็นอันขาด อาศัย
เหตุเช่นนี้ ครูจึงไม่ควรจะปล่อยให้เด็กว่างมือไ้ และสิ่งท
จะให้เรียนนั้น ก็ไม่ควรจะให้เ็นแต่ท่องบ่นประจนักเวียน
เป็นแต่หีบเสียงทวางไว้กับที เช่นเมื่อครูจะสอนด้วยรูป ๓
เหลี่ยม และประสงค์จะให้เด็กเวียนจำไ้ว่ารูป ๓ เหลี่ยมมี ๓
ด้าน ก็ให้ว่าซ้ำ ๆ ซาก ๆ ว่า “รูป ๓ เหลี่ยมมี ๓ ด้าน
รูป ๓ เหลี่ยมมี ๓ ด้าน” ทั้งนี้เป็นวิธีฝึก วิธีที่ถูกต้องคือ :-

๑. ควรให้นักเรียนดูรูป ๓ เหลี่ยมขนาดต่าง ๆ ที่ครูตัดมาด้วยกระดาษแข็ง

๒. เขียนรูป ๓ เหลี่ยมให้เทียบกันตามค่า

๓. ให้นักเรียนดูรูป หน้าจั่ว หลัง คา เรือน, หลัง คา โบลต์ ๑ ล ๑

๔. ให้นักเรียนตัดกลิ้งไม้ขีดไฟ, กระดาษแข็ง ๑ ล ๑ ให้เป็นรูป ๓ เหลี่ยม แล้วให้เขียนให้ดูในกระดานชนวนด้วย

๕. ครั้นแล้วควรแนะนำให้รู้ว่า สิ่งที่ได้และได้ทำมาแล้วนั้นคืออะไรสิ่งหนึ่งพ้องกันอยู่ สิ่งที่พ้องกันนั้นคือ 'มี ๓ ด้าน'

๖. ในที่สุดก็ควรให้ชื่อรูปชนิดนี้ว่ารูป ๓ เหลี่ยม แล้วตั้งกฎว่ารูป ๓ เหลี่ยมจะต้องมีลักษณะอย่างนั้น ๆ เป็นที่สังเกต

เมื่อครูได้ปฏิบัติตามวิธีนี้แล้ว เด็กก็จะทำได้อย่างท่องเหมือนกัน ใช่แต่เท่านั้น ข้าไม่เป็นการลำบากหรือเป็นที่เบื่อหน่ายแก่นักเรียนด้วย.

หน้าที่ของครูในการหัดหาการทงหา

(๑) ต้องเป็นผู้หาของมาให้พิจารณาทำให้มากตามแต่จะได้ และถ้าของเหล่านั้นยังเป็นสิ่งที่เราให้เด็กเกิดความพอใจได้มากก็ยิ่งดี

(๒) ต้องหัก ตาม ลำดับ อาการ ที่สำคัญ และไม่สำคัญ
ข้อสำคัญในเรื่องนี้ก็คือ ห้ามไม่ให้กระโดดข้ามลำดับอาการ
เป็นอันขาด อีกประการหนึ่งเราต้องจำใส่ใจไว้เสมอว่า เรา
เป็นผู้สอนเด็กไม่ใช่สอนผู้ใหญ่ เพราะฉะนั้นจึงไม่ควรจะคิด
ว่าอะไรง่ายเกินไป

(๓) ต้อง คอยช่วยเหลือให้นักเรียนพิจารณาให้ถูก ทาง
และเมื่อพิจารณาได้ความอย่างไรแล้ว ก็ให้ใช้สิ่งที่พิจารณา
ได้นั้น เป็นเครื่องเร้าให้นักเรียนให้เกิดความพอใจ ที่จะพิจารณา
สิ่งอื่น ๆ ต่อไป

วิธีหัดอาการบางขณะนิต

๑ หักให้รู้จักสี— สีที่ควรให้นักเรียนได้คุ้นเคยไว้ใน
ชั้นต้น ๆ ควรเป็นสีที่ไม่แฉะ ไม่เหลือง, และไม่สลับกันยุ่งเหยิง
คือควรให้เป็นสีเด่นสลับเดียว เช่น แดง, เหลือง, เขียว เป็นต้น
ครั้นต่อ ๆ ไป จึงให้พิจารณาสีที่อ่อน, ที่แฉะ, ที่กลืน, และ
ที่สลับกัน ๆ ฯลฯ ในการที่จะให้นักเรียนได้คุ้นเคยในสีเช่น
ที่กล่าวมานี้ ควรใช้ป้ายสีต่าง ๆ, ลูกขี้ตมสีต่าง ๆ, ซอด้ก
สีต่าง ๆ, และถ้าได้ สีจริง ๆ ให้นักเรียนระบายเล่นบนกระดาษ
ด้วยก็ยิ่งดี การที่หักให้นักเรียนใช้คำคู่สีนั้น ใช้จะเป็น
ประโยชน์แต่ในการช่วงเท่านั้นก็หาไม่ ได้ ส่วนคุณที่จะได้รับ

ซึ่งเป็นสาธารณประโยชน์แก่เด็กก็คือ ทำให้มีสายจุกนมและ
แน่นขึ้น

๒ หัดให้รู้จักรูป— (ก) กินเคอร์คาร์เต็น การสอน
แผนกนี้ คือการ “เล่นเรียน” ซึ่งตรงกันข้ามกับการเรียน
เล่น ๆ การเล่นเรียนนี้ไม่ใช่เล่น เพราะเห็นแก่ความสนุก
สำราญเท่านั้น แต่เล่นเพื่อประโยชน์อย่างหนึ่งซึ่งเป็นต้นของ
ความรู้ทั้งปวง เป็นต้นว่าให้ เด็กเล่นเครื่องเล่นหรือตุ๊กตา
และให้ออกทำทางต่าง ๆ อยู่กับครู ไซ้จะได้ วิชาความรู้
อะไรก็ตามได้ แต่ผลที่ได้รับในขณะนั้นยิ่งกว่าวิชาความรู้
อีก เพราะเป็นการฝึกหัดนิสัยใจคอ เราให้เกิดความ
พอใจ และทำให้เกิดกำลังใจในจิตใจอันเป็นมูลรากที่จะก่อ
วิชาความรู้ทั้งปวงขึ้นในภายหลัง

(ข) วาดรูป การสอนวาดเขียนนี้ มีครูเป็นอันมาก
พากันเข้าใจผิด คือมักจะให้เด็กเขียนแต่เส้นตรงเส้นนอน
หรือเส้นตั้งเส้นระดับเสมอเป็นนิตย์ ที่ถูกต้องควรจะให้วาดรูปต่างๆ
เช่นรูปกะตังกา, รูปหมวก, หรือรูปว่าวรูปต่างๆ ปักเข้า
เป็นต้น เพื่อจะได้สัมผัสกับนิสัยของเด็กที่ชอบรักแต่รูป ทั้ง
เป็นเครื่องฝึกหัดสายจุกนมด้วยอย่างหนึ่ง ในขั้นต้นๆ ควร
ให้ใช้ไม้บรรทัดและกระดาษตารางกับทั้งรูปก็ควรให้วาดแต่
เส้น ๆ พอให้เห็นเป็นเค้า ๆ แต่ทำนอด้วย ครั้นต่อไปภายหลัง

เมื่อมีข้อบกพร่องแล้ว จึงค่อยให้วาทะมีแปลี่ยนกระต่ายที่
ไม่มีบรรทัด และรูปที่วาดก็ควรให้เห็นทุกด้านตามแต่จะทำได้

(ค) เขียนลายมือ การสอนเขียนหนังสือก็ควรจะหัด
นักเรียนตามเกณฑ์ของการวาดรูป เพราะเหตุว่าตัวอักษรเป็น
รูปตัวอย่างหนึ่งเหมือนกัน.

(ง) อ่าน ความลำบากของนักเรียนชั้นต้น ๆ ในการ
อ่านก็คือ ตัวหนังสือคล้ายกันไปหมด เพราะฉะนั้นครู
จึงควรสอนให้นักเรียนอ่านตัวที่มีรูปผิดกันมาก ๆ เสียก่อน
แล้วจึงค่อยสอนตัวที่คล้ายคลึงกันต่อภายหลัง เช่นตัวอย่าง
เมื่อจะสอน ก. ข. ควรสอนให้ตัว ข. กับตัว อ. หรือตัว ฮ.
กับตัว บ. ไปในคราวเดียวกัน ถ้าจะสอนตัว อ. กับตัว ฮ.
หรือตัว ข. กับตัว ซ. หรือตัว บ. กับตัว ป. แล้ว ก็คุ้นกัน
ไปหมดเป็นที่ลำบากแก่เด็กมาก. ให้จำไว้ว่าการอ่านนี้ไม่
สำคัญแต่ดำเนินอย่างเดียว ถึงคำครูก็ต้องเอาใจใส่ให้มาก
เหมือนกัน

(จ) บทเรียนตัวของ ในเวลาสอนบทเรียนชนิดนี้
ครูควรให้นักเรียนมีโอกาสได้จับต้องสิ่งของให้มาก ๆ

(ฉ) ภูมิศาสตร์ ถ้าครูใช้รูปหุ่นจำลอง, รูปภาพ,
และแผนที่ให้เต็มที่ ก็เป็นบทเรียนที่หัดสายจักขุอย่างที่ดีด้วย
เหมือนกัน

๓ หัดให้รู้จักหนทางไกล— ในการฝึกหัดแผนกนี้ ครูควรจะทำให้ให้นักเรียนเข้าใจในนิว, คิย, คอก, วา, และฟต, หลาจริง ๆ อย่าให้เป็นแต่รู้หรือจำมาตราได้เท่านั้น วิธีที่จะปฏิบัติในเรื่องนี้ คือ ครูควรที่จะเขียนเป็นเส้นยาวคอกวา ว ลว ไว้ตามฝาห้องเรียนทุก ๆ แห่ง แล้วให้นักเรียนหัดวัดสรรพสิ่งต่าง ๆ ในห้องเรียนให้รู้ว่ากว้างยาวเท่าใด ครั้นแล้วให้กระโดดขึ้นไปทุกที จนรู้จักขนาดของห้องเรียนและสนามเล่น แต่ส่วนสนามเล่นนั้นเมื่อวัดก็ควรให้นักเรียนก้าวตวัดวัด ว่าจับเกินไปจากถนนมาถึงถนนนั้นกี่เวลายาวเท่าใด นอกจากนี้ควรให้นักเรียนรู้ด้วยว่า โรงเรียนไกลจากบ้านและจากที่สำคัญ ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกันเท่าใด การรู้ทางไกลได้นั้นมีเกณฑ์อยู่อย่างหนึ่งกล่าวคือ เราเห็นทางไกลไม่ได้ แต่ที่เรารู้ได้ ก็เพราะเราเห็นสิ่งของซึ่งอยู่ ณ ที่นั้นแล้วลงใจไปว่าธรรมดา เราจึงคิดเปรียบเทียบกับคาดคะเนเอาว่าหนทางคงไกลเท่านั้นเท่านี้.

หัดให้รู้จักอุปด้วยอาการสัมผัส การที่จะหัดให้นักเรียนรู้จักอุปด้วยอาการเช่นนี้ยังมีอยู่อีกมาก ที่โรงเรียนในประเทศเรายังหาได้สอนกันแพร่หลายไม่ เช่น ศึกษาศาสตร์, ขันรูปด้วยดิน, ต่อเรือนด้วยไฟ, เขียนอักษรด้วย, ทำกบเข้ของกิน, ซักฟอกเสื้อผ้า, และทำไม้ทำเหล็ก เป็นต้น.

อาการฟัง

(๑) หักอาการฟังด้วยอ่าน — การที่อ่านไม่นำฟังนั้น โดยมากมักเป็นด้วยอ่านน้อย ๆ หามิเท่าทางและถ้อยทีที่จะทำ ให้ผู้ฟังเห็นจริงจึงไม่ เพราะเช่นนั้นหนังสือที่ครูจะให้ให้นักเรียน อ่านในชั้นต้น ๆ ควรจะเลือกสรรเอาแต่ที่มีสำนวนดี ๆ และเป็น เรื่องที่สนุกสนาน มีไกรยบ้าง มีรักบ้าง มีเจียบเหงามบ้าง และ มีเอิกเกริกรื่นเริงบ้าง สลับกันไปจนตลอดเรื่อง กับอนึ่ง เมื่อถึงตอนหรือคำที่แสดงถึงอาการสำคัญอย่างไรแล้ว ครูควร จะทำให้นักเรียน (เล็ก ๆ) ตักเสียงและหน้าคำให้เป็นไป เช่นนั้นด้วย ครั้นต่อไปเมื่อหูของนักเรียนค่อยชำนาญขึ้นบ้าง แล้ว จึงค่อยให้อ่านหนังสือที่มีความและสำนวนเรื่อย ๆ ไม่ พิสการหรือแปลกประหลาดอะไร

(๒) หักอาการฟังด้วยเพลง — การร้องเพลงเป็นเครื่อง หักประสาทหู และทำให้มีอาการฟังที่ยิ่งกว่าสิ่งอื่น ๆ เพราะ การร้องเพลงมีจังหวะ และสำเนียงฉืดเพี้ยนหลายหลาก.

อาการคมและอาการชิม โรงเรียนมีโอกาสดที่จะหัก

อาการทั้งสองอย่างนั้นน้อยที่สุด เพราะฉะนั้นเมื่อสอนบทเรียน

ตัวของ ถ้าครูเห็นว่าสิ่งใดมีลักษณะและธรรมชาติจะให้
 ซึ่มาให้ทบทวน ก็ควรให้ซึ่มาให้ทบทวนเสียก่อนให้คลากได้ เช่น
 ไข่วางตัวอย่างไ้แล้วในตำราบทเรียนตัวของเล่ม ๑ (บทที่
 ว่าด้วยสัณ)

ตอนที่ ๒

ความจำ

รูปที่นึกเห็นและรูปที่สังเกตเห็นผิดกันอย่างไร

(ก) ถ้าเราอยากจะนึกเห็นกล้วยไข่ว่าเป็นอย่างไร ที่แรกสติเหลื่องจะปรากฏขึ้นในจิตต์ใจก่อน ครั้นแล้วจะเห็นรูป, ขนาด, กระทำ ๆ ตามเปลือก, และรู้สึกความสัมผัส, รส, กลิ่น ๆ ล ๆ ใด ในที่สุดก็นึกเห็นรูปกล้วยไข่อยู่ในจิตต์ใจ และรูปที่นึกเห็นอยู่ในจิตต์ใจนี้ เรารับรู้ได้แน่แท้ว่า ไม่ใช่กล้วยไข่จริง ๆ

คราวนี้ถ้าเราลองนึกถึงส้มโอ รูปกล้วยไข่ก็จะค่อย ๆ ทางลง แล้วอันตรธานหายไป และรูปส้มโอจะปรากฏขึ้นแทนที่ แต่ถ้าเราตั้งใจและสนใจนึกถึงแต่กล้วยไข่เท่านั้น รูปกล้วยไข่ก็จะไม่สิ้นศูนย์ไป ถ้าจะมีปัญหว่า เหตุใดเราจึงนึกเห็นรูปกล้วยไข่อยู่ในใจเช่นนั้น ก็คงได้ตอบว่า เพราะเราได้เคยเห็นกล้วยไข่จริง ๆ มาก่อน.

(ข) เมื่อเรามองดูกล้วยไข่จริง ๆ เราถึงสังเกตเห็นรูปกล้วยไข่ได้ในเวลาที่มองดูอยู่นั้น แต่ข้อสำคัญในรูปที่สังเกตเห็นนี้ก็คือ ต้องอาศัยสิ่งของภายนอก (กล้วยไข่) เพราะ

ถ้าเราจะหลับตาเสีย หรือเอาของอื่นมาวางไว้แทนที่ รูปของ
 กล้วยไขที่สังเกตเห็นอยู่ก่อนก็จะสิ้นศูนย์ไปทันที ตามที่ได้
 กล่าวมาแล้วข้างบนนี้ รวมลงเป็นใจความสั้นๆ ได้ว่า ถ้าเรา
 มองกุฎกล้วยไข่ เราก็สังเกตเห็นรูปกล้วยไข่ คือ เป็น
 ‘รูปที่สังเกตเห็น’ แต่ถ้าเราก็ดึงกล้วยไข่เราก็นึกเห็นรูปกล้วย
 ไข่ คือ เป็น ‘รูปที่นึกเห็น’ รูปที่สังเกตเห็นแจ่มกว่ารูปที่นึก
 เห็น แต่รูปที่นึกเห็นปรากฏขึ้นและจางไปไม่รวดเร็วเหมือนรูป
 ที่สังเกตเห็น คนที่มึนงงเป็นปกติรู้จักว่า รูปที่นึกเห็นและรูป
 ที่สังเกตเห็นผิดกันคนละอย่าง แต่คนเลี้ยวจริตก็แฉเห็นอะไร
 ไปต่าง ๆ นั้น เป็นเพราะอุปนิสัยที่นึกเห็นเสียบกับรูปที่สังเกตเห็น
 หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า รูปที่นึกเห็นนั้นปรากฏชัดขึ้นกว่า
 ธรรมดา จนหลงไปว่าเป็นรูปที่ได้สังเกตเห็นจากของจริง ๆ ถึง
 เมื่อเวลาคนใด ๆ ผิดก็เหมือนกัน รูปขณะใดที่นึกเห็นปรากฏ
 แจ่มขึ้นในใจ จนทำให้เพ้อไปว่า คนใดก็กระทำเช่นนั้นเช่น
 นี้จริง ต่อเมื่อคืนขึ้น และได้สังเกตเห็นอะไรเข้าแล้วจึงได้
 รู้สึกว่าคนนั้น รูปขณะใดที่นึกเห็น และรูปขณะใดที่สังเกตเห็น
 ทั้งสองอย่างนั้น ย่อมช่วยกัน และเกี่ยวเนื่องกันเป็นธรรมดา
 เช่นถ้าเราสังเกตเห็นรูปอะไรแล้ว รูปขณะใดที่นึกเห็นซึ่งมีอยู่
 ในจิตในใจนั้น ก็เป็นพนักงานตรวจตราดูและตัดสินอีกทีหนึ่ง.

คำจำกัดความรูปที่นึกเห็น

รูปที่นึกเห็นนั้น คือ

‘รูปที่ได้เคยสังเกตเห็นมาก่อน’

ตอนที่รูปซึ่งสังเกตเห็นจะกลายเป็นรูปที่นึกเห็น

ในระหว่างกลางรูปทั้งสองอย่างนี้ ยังมีรูปอยู่อีกอย่างหนึ่ง
ที่ไม่ได้นึกและไม่ได้ออกสังเกตเห็นมันอยู่กลาง แต่รูปมันขึ้นเปลี่ยนแปลง
เปลี่ยนมันอยู่สองชนิด ๆ หนึ่งเกี่ยวกับร่างกาย อีกชนิดหนึ่ง
เกี่ยวกับจิตใจ ชนิดที่เกี่ยวกับร่างกายเรียกว่า ‘รูปที่
ปรากฏภายหลังความสังเกต’ ชนิดที่เกี่ยวกับจิตใจเรียกว่า
‘รูปที่ปรากฏชั่วคราว’ เช่น

(ก) เด็กคนหนึ่งเห็นฟ้าแลบ (รูปที่สังเกตเห็น) เมื่อ
แสงสว่างหายไปแล้ว เขาก็ยังพว้าพว้างเห็นเป็นแสงฟ้าแลบอยู่เช่น
นั้นอีก (รูปที่ปรากฏภายหลังความสังเกต)

(ข) ถ้าไต่บันเขาร้องเพลงเพราะ ๆ หรือไต่ฟังเสียง
แตรที่เป่าเพลงก็ ๆ (รูปที่สังเกตเห็น) เสียงร้องหรือเสียง
แตรนั้น มักจะติดหูไปได้นาน ๆ (รูปที่ปรากฏชั่วคราว)
แต่เสียงที่ดังอยู่ในหูเช่นนั้นผิดกับแสงที่ตอ้งสาบตา เพราะเหตุ
ว่าดังอยู่ในหูนาน เหลือวิสัยที่ประสาทของหูจะรับเขาไว้ได้
อาศัยเหตุเช่นนั้นเราจึงว่าไม่ได้เกี่ยวกับร่างกาย แต่เกี่ยวกับ
แก่จิตใจ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วถึงรูปชนิดที่อยู่ในระหว่าง

รูปที่สังเกตเห็น และรูปที่นึกเห็นอาจเขียนลงในหัวข้ออื่น ๆ
ได้ดังต่อไปนี้

เกี่ยวกับร่างกาย	{	๑. รูปที่สังเกตเห็น—คืออาศัยสิ่งของภายนอก
		๒. รูปที่ปรากฏภายหลังความสังเกต—อาศัย
ความเปลี่ยนแปลงในอาการกาย.
เกี่ยวกับจิตใจ	{	๓. รูปที่ปรากฏชั่วคราว—เกิดขึ้นเอง
		๔. รูปที่นึกเห็น—ต้องทำให้เกิดขึ้น

ในเวลา รูปที่ ๑ จะเปลี่ยนเป็นรูปที่ ๔ นั้น ถ้าเราสังเกต
ให้ถี่ บางทีจะเห็นมี รูปที่ ๒ ก็รูปที่ ๓ อย่างใดอย่างหนึ่ง
ปรากฏแทรกเข้ามาเป็นข้อเนื่องด้วยเช่นตัวอย่าง (ก) (ข) ที่
ได้กล่าวไว้แล้วข้างบนนี้ แต่บางทีก็ไม่มีรูปเนื่อง (๒, ๓)
นั้นเลยเช่นตัวอย่าง วินาทีที่สองหนึ่งสี่ (รูปที่สังเกตเห็น)
รุ่งขึ้นว่าปากเปล่าได้ (รูปที่นึกเห็น) แต่ในระหว่างที่ท่องและ
ว่าปากเปล่าได้นั้น ยังมีอะไรคั่นอยู่อีกชั้นหนึ่ง ชั้นที่คั่นอยู่นั้น
คือ กิริยาที่ขบหรือทรวงไว้ เพราะเช่นนั้นความจำจึงแยกออก
ได้เป็น ๓ แผนกคือ

- ๑ วัชเข้า — ท่องหรือสังเกตสลับคล้า
- ๒ ยึดไว้ — จำใส่ใจหรือทรวงไว้ในใจ
- ๓ ถ่ายออก — นึกไว้หรือว่าปากเปล่า

คำจำกัดความของความจำ ‘เมื่อจิตใดใจจดหมาย,
ยึดเหนี่ยว, และเก็บรักษาทรงความคิดไว้ เราเรียกว่าอาการจำ
หรือความจำ

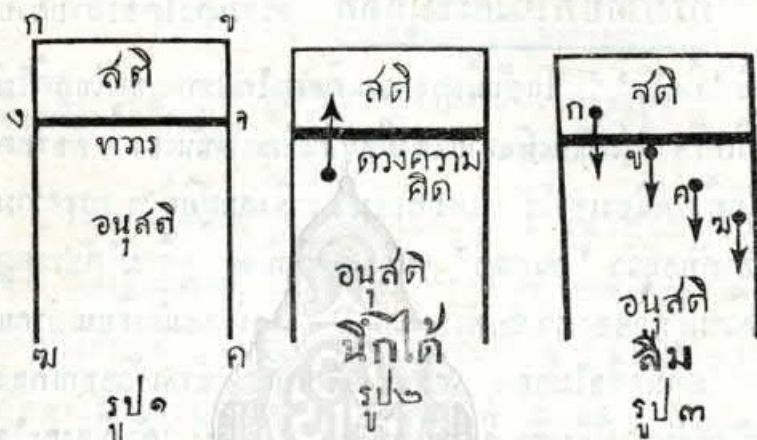
กิริยาที่ยึดไว้และอนุสสติ คราวนี้จะได้อธิบายด้วย

ชั้นที่ ‘ยึดไว้’ ในชั้นนี้ทรงความคิดหาได้ปรากฏอยู่ในสติไม่
แต่มีเครื่องที่จะชี้ให้เห็นว่ายังคงมีอยู่ในจิตใดใจนั้นเอง คือจิต
ใจที่ยึดเหนี่ยวเอาไว้ เพราะเช่นนั้นเราจึงสมมุติที่ ๆ ทรงความ
คิดอาศัยชื่อว่า ‘อนุสสติ’ หรือสติชั้นที่ ๒ ซึ่งมีได้ปรากฏ
แก่ความรู้สึกของเราเช่นตัวอย่าง ข้าพเจ้าพบนักเรียนเก่าคน
หนึ่ง แค้นอกซื่อไม่ออก ครั้นผ่านไปแล้ว ข้าพเจ้าออกเคือง
ตัวข้าพเจ้าเองที่ลืมชื่อเสียสนิททีเดียว ครั้นแล้วเรื่ออะไร
ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องแก่ตัวเด็กนั้นก็ติด ๆ กันขึ้นมา ในที่สุด
ชื่อของเด็กนั้นก็ปรากฏแจ่มขึ้นในสติเอง เมื่อเป็นเช่นนั้นเขาจึง
กล่าวว่า ในเวลาที่ชื่อยังไม่ปรากฏนั้น อนุสสติคงจะกระทำ
อาการอะไรสักอย่างหนึ่งที่ระคั่นหาชื่อ

สติและอนุสสติ สมมุติให้ อ ง ก ข จ ค เป็นจิตใด

(รูป ๑) ช่องเล็ก (ง ก ข จ) เป็นสติ และช่องใหญ่ (อ ง จ ค)
เป็นอนุสสติส่วนที่ไม่ติดเส้นต่อ อ ค นั้น หมายความว่าเขตต์ใน
อนุสสติจะแผ่ไพศาลกว้างยาวออกไปเท่าใดไม่ปรากฏ เส้น

ง นั้นเป็นเส้นสมมุติว่าประตูบาน (ทวาร) ที่กั้นอยู่ในระหว่าง
จังหวัดของสติและอนุสติ ประตูบานนี้เป็นของไม่ประจำอยู่ที่
อาจเลื่อนขึ้นเลื่อนลงได้ เช่นเมื่อเวลาหลับ ประตูบานเลื่อน
ขึ้นไปข้างบนจนเกือบติดกับเส้น ก ข

รูปที่ ๒ นั้นเป็นรูปที่แสดงให้เห็นว่า เมื่อเราละทิ้งอะไร
ก็คือเราพยายามผูกดวงความคิดซึ่งอยู่ในอนุสติ ให้ขึ้นมา
ตั้งอยู่ในสติ

เมื่อเวลาจะสละอะไร รูปหรือดวงความเช่นนี้นั้น ก็ค่อย ๆ
ทางลงไปทุกที ก็คือค่อย ๆ ลดจากสติลงไปสู่อนุสติ ถึงเมื่อ
ผ่านทวารไปแล้วก็ยังลัดต่ำลงไปอยู่เสมอ ถ้าลดต่ำลงไปเท่า
ใด ก็นึกได้ยากขึ้นเท่านั้น เช่นดวงความคิด ข (รูป ๓)
จะนึกได้ยากกว่า ค และ ค ก็ระนึกได้ยากกว่า ข เป็นลำดับกัน
ขึ้นไปดังนี้

ลืมสนิทและลืมไม่สนิท ทรงความคิดขางจำพวกเรา

ชาวนักซันได้โดยง่ายตาย แต่ขางจำพวกก็ยากเหลือแสน นอก
จากยังมีตาคูเหมือนจะนึกไม่ออกที่เคียวก็มาก ถ้าเมื่อใดเรา
ไม่สามารถจะนึกทรงความคิดที่ทำการออกแล้ว เราก็เรียก
การนึกไม่ออกนั้นว่าลืมสนิท แต่มีคนเป็นอันมากเชื่อว่า ถ้า
เราจำอะไรไว้ได้ครั้งหนึ่งแล้ว ถึงจะลืมเท่าลืมสักเพียงไรก็ตาม
มีเวลานึกออกได้อีก เวลาที่ระนึกออกนั้นคือเวลาที่เหตุการณ์
อะไรที่เกี่ยวข้องกันเข้ามาปรากฏขึ้นในสติ เหตุการณ์ หรือ
ทรงความคิดที่เกี่ยวข้องนั้น ก็อาจถูกเอาทรงความคิดที่อยู่ใน
อนุสสติขึ้นมาได้

จำได้และนึกออก คำพูดทั้งสองอย่างนี้ เราได้ใช้
กันมาตั้งแต่ไหน ๆ มาแล้ว แต่หาผู้ใดได้จดหมายไว้เป็น
หลักฐานไม่ว่าแปลกกันอย่างไร เพราะฉะนั้นต่อไปนี้จะได้อธิบายไว้ตามที่เข้าใจกันในตำราอธิบายตมวิทยา

(ก) ข้าพเจ้าตั้งคณิกถึงโรงเรียนที่ข้าพเจ้าได้เคยทั้งกัน
เรียน ก ข นโม ทนไคนั้นเหตุการณ์ต่างๆ ก็ปรากฏแจ่มขึ้น
ในจิตที่ใจของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็จำโรงเรียนของข้าพเจ้าได้
ชัดเจน

(ข) เด็กคนหนึ่งเป็นนักเรียนเอกในการเรียน พระราชพงศาวดาร ครั้นอยู่มาวันหนึ่งครูถามว่า ข้อของคำที่คำบาลยาสระพานแขวงเมืองกุนนั มีผู้ไปพบในคัมภีรราชเทวาคือ ถ้าไม่ ใด ครั้นแล้วครูจึงพยายามแนะให้นักเรียนออกถึงต่อไป

ข้อของคำที่คำบาลยาสระพานแขวงเมืองกุนนั — ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนั้นได้ครองราชสมบัติและสวรรคตในคัมภีรราชเทวาคือ — ๑๐๙๔ กับ ๑๑๒๐

การที่หาข้อของพบนี้อยู่ในคันรัชกาลหรือในปลายรัชกาลไม่ถูกทั้งคู่ อยู่ในกลางรัชกาล

ถ้าเช่นนั้นคัมภีรราช ๑๑๐๗ จะถูกไหม—ไม่ถูก ๑๑๐๘—ไม่ถูก ๑๑๐๙—ถูกแล้ว (ตามที่ได้เคยเรียนมา)

เช่นนั้นเรียกว่า เด็กนักเรียน ไม่ใช่ ถ้าไม่ ทำได้ นั้นเป็นแต่เมื่อเรานึกเห็นง่าย ๆ ไม่ได้พยายามหรือต้องแนะนำอย่างเรื่องคัมภีรราชในพงศาวดาร

อาศัยเหตุเช่นนี้ความจำมีประเภท ต่างกันเป็น ๒ ชนิด กล่าวคือ 'จำไม่ถนัด' และ 'จำได้ถนัด' (ให้เปรียบเทียบกับความสนใจชนิดที่เกิดขึ้นเอง และชนิดที่ต้องทำให้เกิดขึ้น)

สิ่งที่เกิดจะทำให้รู้ว่าเด็กนั้น สิ่งที่จะทำให้ครู

รู้ว่าเด็กได้พยายามนั้นก็คือ (๑) ตัวนี้ (๒) ท่าไม่กระพริบ (๓) ปากหุบหรือเม้มปาก ฯลฯ

อุทาหรณ์ของการที่จำได้และนึกออก

(ก) ผู้ที่ได้เห็นอะไรที่น่าเสียวไส้ เช่นคนถูกแทงได้รั หรือข้างทางคนตาย ก็มักจำได้ละเอียดละออ และมักจะกล่าวว่าคนตายก็ไม่ลืม

(ข) เรามักจะจำสูตรเลข และ สวคมนตรี หรืออะไร ๆ ต่าง ๆ ที่ได้เรียนไว้แต่เมื่อยังเล็กอยู่ดีกว่าสิ่งที่เรียนเมื่อโตแล้ว

(ค) มีผู้มาบอกว่านาย ก ได้เคยเป็นผู้รู้จักมักคุ้นกับข้าพเจ้ามาแต่เดิม เมื่อได้ยินดังนั้น ข้าพเจ้าก็ยังนึกอะไรที่เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับนาย ก ไม่เห็น แต่ครั้นได้เห็นรูปเขาแล้วจึงนึกได้ว่า ข้าพเจ้าได้เคยเกี่ยวข้องกับเขาเช่นนั้นเช่นนั้นมาก่อน ๆ

(ง) ข้าพเจ้าจะต้องสอนนักเรียนด้วยเรื่องนายปาน ที่ได้เคยเรียนไว้หลายปีมาแล้ว สิ่งที่น่าชวนใจในชั้นต้นก็เพียงว่าท่านเป็นราชทูตจำทูตพระราชสาส์น กับทั้งเครื่องมงคลราชบรรณาการออกไปเจริญทางพระราชไมตรีกับพระเจ้าฝรั่งเศส

ในครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ครั้นแล้วก็นึกได้ อีกว่าเธอ
 ท่านไปทวงใหญ่ในทะเลแล้วออกได้ กับทั้งท่านได้บุตรภรรยา
 ที่เมืองฝรังเศสด้วย นอกจากนั้นจำไม่ได้ ข้าพเจ้าต้องไปเปิด
 พงศาวดารท่านคปรัวรัชของท่านใหม่ เพื่อจะทำให้สิ่งที่เคย
 จำไว้ได้ครึ่งหนึ่งนั้นจะแจ่มชัดเจนขึ้นอีก คราวนั้นเมื่ออ่านจบลง
 ก็จำได้ละเอียดละออดีกว่าจะไปเวียนประวัติของราชทูตฝรังเศส
 คนใดคนหนึ่งที่เขาจำไม่เคยรู้มาก่อน

(ง) เวลาเป็นวันหนึ่งเมื่อสลับเดือนมาแล้ว ข้าพเจ้าได้
 วยประทานอะไรบ้างก็จำไม่ได้ ถึงจะพยายามนึกสักเท่าใด
 ก็คงนึกไม่ออก

(จ) ครุฑที่ควมคุมชั้นไม้ก็ ถึงเรื่องที่สุดนั้น จะเตรียม
 มาไว้ระเหยียบเรียบร้อยสักเท่าใด แต่ในชั้นนี้จะได้รับความรู้
 ต่าง ๆ กัน เช่น ในบรรดาที่ทั้งไฟฟงวิง ๆ และอาภรณ์เรื่อง
 ได้ละเอียดนั้นคงไม่มากกว่าสองสามคน (ก), ที่ต้องให้ครุฑ
 จึงจะบอกได้ก็ยังมีบ้าง (ค), นอกจากนั้นที่จำได้ก็พอ
 กระแวงคงมีอยู่ (ข), ฝ่ายพวกที่เกี่ยวกับวันมีสัญญาที่ไม่
 เข้มแข็งที่ครุฑชั้นเดียวที่เดียวก็ยังมีอยู่ด้วยสักสองสามคนเหมือน
 กัน แต่จำพวกนี้จะไม่รู้อะไรที่เกี่ยวกับได้ (ง)

ตามตัวอย่างที่ได้กล่าวมาข้างบนนี้ เราได้เห็นได้ว่า
 ความที่นกลอยออกมามีแตกต่างกันหลายอย่างหลายชนิดคือ

- ๑ จำได้บริบูรณ์ เช่นตัวอย่าง (ก) (ข) และ (ง)
- ๒ นึกออกด้วยต้องคิด ,, ,, (ค) และ (ค)
- ๓ ลืมไม่สนิท ,, ,, (ฅ) และ (ฅ)
- ๔ ลืมสนิท ,, ,, (ง) และ (ง)

ชนิดที่ครูควรฝึกให้นักเรียนจำนั้น คือ ชนิดที่ ๑ (จำได้บริบูรณ์) หรือถ้าพลาดไปก็ให้ถือเอาชนิดที่ ๒ (นึกออกด้วยต้องคิด) เป็นความหมายรองลงมา อนึ่งการที่จะรับวิชาเข้าและถ่ายวิชาออกทั้งสองอย่างนั้น มีข้อเกี่ยวเนื่องกันและกันมาก คือถ้าเราได้รับเข้าก็เพียงไร เราก็อาจถ่ายออกได้ก็เพียงนั้น.

ลักษณะของการรับวิชาเข้าในเวลาที่จะจำ ได้

กล่าวมาแล้วว่า ถ้าเราพิจารณาลักษณะของการที่ถ่ายวิชาออกดูให้ดี ก็จะช่วยให้เข้าใจในการที่รับวิชาเข้าได้มาก อนึ่งถ้าได้กล่าวมาแล้วเหมือนกันว่า ท่วงความนึกจะทรงอยู่ในจิตใจแต่ลำพังตัวเองไม่ได้ ที่จะทรงอยู่ได้ ก็ด้วยอาศัยเกี่ยวเนื่องกับท่วงความนึกออกท่วงหนึ่งหรือออกหลุมหนึ่ง เหตุฉะนั้นความเกี่ยวเนื่องของท่วงความนึก จึงเป็นข้อสำคัญที่สุดในการที่จะรับวิชาเข้า หรือถ้าจะกลับพูดให้เกินความกว้างออกไปก็ว่าหัวใจของการสอนวิชาที่จะให้นักเรียนเข้าใจและจำได้ก็คือ

เช่น เรืองขนาดของโลกที่เราอาศัยอยู่ ถ้าจะสอนตามวิธีของ
ครูจำพวกที่หนึ่งที่ได้กล่าวมาแล้วก็จะเห็นแต่เขียนจำนวน

๘,๐๐๐ ไมล์ วัฏตรงไปตรงมาในโลก

๒๕,๐๐๐ ไมล์ วัฏโคจรรอบตามเปลือกโลก

แล้วให้นักเรียนจำเป็นคู่หรือส้ารับกันไป แต่ถ้าเป็นครู
จำพวกที่ถ้อยหาความเกี่ยวเนื่องในสิ่งๆ ที่เหมือนกันเป็นหลักแล้ว
ก็จะให้นักเรียนนึกห้วง เหล็กหรือขอบกระดิ่งโคจรรอบ และตรงไป
ตรงมาจากขอบข้างหนึ่งไปหาอีกข้างหนึ่ง ซึ่งนักเรียนจะเห็น
ความจริงได้เองว่า ขอบโคจรรอบยาวกว่าเส้นผ่าวงสองเท่าก็
มีเศษ ครั้นแล้วก็จะให้วัฏผลสัม, ลูกบอล ๑ ๓ ๑ ทดลอง
เป็นลำดับไป จนกระทั่งถึงขนาดของโลกที่ต้องการจะรู้ก็จะ
ได้วางไว้ให้เห็นเป็นตัวอย่างต่อไปนี้

(ก) เส้นรอบลูกกลมยาวสามเท่ากว่า ๆ ของเส้นผ่า

(ข) เส้นผ่ากลางโลกยาว ๘,๐๐๐ ไมล์

(ค) ถึงโลกก็เป็นลูกกลมด้วยเหมือนกัน เหตุฉะนั้น

ถ้าวัฏโคจรรอบก็จะต้องได้ ๒๕,๐๐๐ ไมล์

วิธีอย่างที่สองที่ได้ชักตัวอย่างมาให้เห็นเป็นชั้น ๆ นั้นก็ว่า
วิธีอย่างที่สองสองประการคือ

๑ ในชั้นใกล้เคียงหาเหตุข้อข้อ (ก) กระทำให้เด็กค้นค้น
ใช้ความพิจารณาถกกันขึ้น

๒ ในชั้นพบความจริงซึ่งเป็นผลคือข้อ (ค) นั้น ได้พบตามกฎของ “ความที่เหมือนกัน”

(๒) ความซ้ำของความเกี่ยวเนื่อง ครุชั้นเดิมย่อมถือเอาอาการที่กระทำซ้ำ ๆ หรือการที่ต่อเนื่องเป็นข้อสำคัญ ที่นิยมเช่นนั้นก็เพราะเข้าใจว่าจิตใจของมนุษย์ไม่ผิดอะไรกันกับด้วยโอโธซามซึ่งเป็นภาวะสำหรับบรรพหรือบรรพทุก จะทำอะไรลงไปเมื่อใดและเท่าใดก็ได้ตามชอบ แต่ครุในสมัยนี้ไม่ถือเช่นนั้น เพราะเหตุที่ใจมนุษย์เป็นของมีชีวิต จะให้เหมือนกับเหล็กทองแดงหรืออิฐปูนไม่ได้ ที่ว่าไม่ถือเช่นนั้นมิใช่จะยกเลิกการที่ต่อเนื่องเมื่อใด เพราะการที่จะทำให้วิชาใหม่เกี่ยวเนื่องกับความริเริ่ม ย่อมต้องอาศัยการทวนซ้ำและที่สัมผัสด้วยอาการที่ซ้ำ ๆ อยู่เสมอ ถ้ามีเช่นนั้นวิชาทั้งสองก็จะไม่เกี่ยวเนื่องกันสนิทสนมมั่นคง แต่การที่จะทำให้ความเกี่ยวเนื่องในสิ่งที่เหมือนกันเกิดกำลังขึ้นนั้น มีผลกันที่ไม่ต้องทำซ้ำ ๆ ใ้มากนักเหมือนเมื่อจะทำให้ ความ เกี่ยวเนื่องในสิ่งซึ่งเป็นส่วเกี่ยวข้องกันเกิดกำลัง หรือกลับพูดได้บอกอย่างหนึ่งว่า ถ้าจะจำตามวิธีที่ใช้ความเกี่ยวเนื่องในระหว่างสิ่งซึ่งเหมือนกัน ย่อมต้องกระทำซ้ำ ๆ น้อยกว่าเมื่อจะจำด้วยวิธีที่ใช้ความเกี่ยวเนื่องในระหว่างสิ่งซึ่งเป็นส่วเกี่ยวข้องกัน

(๓) น้ำหนักของความเกี่ยวเนื่อง ถ้าความเกี่ยวเนื่อง
มีน้ำหนักมากเพียงใด ความประจักษ์ก็ยังมีชัดขึ้นเพียงนั้น
และถ้าความประจักษ์มีชัดขึ้นเพียงไร ความเกี่ยวเนื่องก็ยิ่ง
ทรงตัวอยู่ได้นานเพียงนั้น เช่นท่าทางแข็งแรงและวาทะฉาน
อาจให้น้ำหนักแก่ความเกี่ยวเนื่องได้ หรือสิ่งของอาจทำให้
ประจักษ์แก่จิตจิตใจได้ดีกว่าคำพูด (เหตุผลนั้นจึงควรหาโอกาส
ที่จะสอนด้วยของให้มากกว่าที่จะสอนด้วยคำพูด)

(๔) ตามแต่จิตใจของตัวจะเป็นประการใด จิตจิตใจ
ที่เป็นศัตรูต่อการจำมีอยู่สองประเภท ๆ หนึ่งเป็นศัตรูเฉพาะ
เป็นครั้งเป็นคราว อีกประเภทหนึ่งเป็นศัตรูเสมอไปไม่ว่าใน
เวลาใดเวลาหนึ่ง ถ้าจะให้พวกที่มีจิตจิตใจซึ่งเป็นศัตรูต่อการ
จำชั่วคราวจำสิ่งใด ควรจะฝึกแก่จิตจิตใจสำรองไว้ให้ที่เสียก่อน
จึงค่อยทำให้จำ วิชิตจะแก้มีแจ้งอยู่ในหน้า ๔๕ นั้นแล้ว
แต่ถ้าเป็นพวกที่มีจิตจิตใจซึ่งเป็นศัตรูต่อการจำเสมอเป็นนิตย์
ก็จำเป็นต้องใช้วิชาให้ท่องหรือให้ทำซ้ำ ๆ การที่ทำให้ท่องหรือให้
ทำซ้ำ ๆ นั้นเป็นวิชาที่ช่วยให้จำพวกที่จำไม่สู้จะได้ (เสมอหน้า
กับพวกที่มีความจำแม่นมาแต่กำเนิด คือคนที่จำได้ง่ายเป็น
สันดานกับคนที่จำได้ยาก จะว่าใครโง่ใครฉลาดกว่ากันไม่ได้)

เพราะความจำไม่ได้เกี่ยวกับความโง่ความฉลาด ถ้าใครมีความจำไม่ได้ก็ ใช้วิธีที่องเลี้ยกัแล้วกัน เหตุฉนั้นการท่องจึงเป็นของจำเป็นแก่พวกที่ความจำไม่ได้ที่เสมอเป็นนิตย์ (ดูคำแจ้งความแบบเรียนเร็วเล่ม ๑ พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ และการศึกษาตามลัทธิของสเปนเซอร์หน้า ๗๘)

ชนิดของความจำ ความจำมีต่างกันหลายชนิด แทยะว่าได้ว่า ถ้าในชั้นมีเด็กอยู่เท่าใด ความจำก็คงมีอยู่เท่านั้นอย่าง แต่รวมทั้งสิ้นเขาจำแนกไว้เป็นสี่จำพวก คือ

(ก) เด็กที่มีความจำดี เด็กจำพวกนี้ยอมจำได้ง่าย ยึดไว้ได้นาน และถ้าขอกถูกตของบริบูรณ์

(ข) เด็กที่เฉื่อยแหลมจำได้เร็ว เด็กจำพวกนี้จำอะไรได้ง่าย ๆ ไม่ลำบาก แต่มักจะลืมเสียเร็ว

(ค) เด็กที่เงื่องทรงอยจำได้ช้า พวกนี้ถึงจะจำได้ช้าก็จริง แต่เมื่อจำได้ครั้งหนึ่งแล้ว ก็มักไม่ค่อยลืม และอาจ่ายออกได้ถูกต้อง

(ง) เด็กที่ขี้จำไม่ค่อยได้ เด็กจำพวกนี้กว่าจะจำอะไรได้สักอย่างหนึ่งก็ยากเหลือแสนและช้าที่สุด ทั้งเมื่อจำได้แล้วก็มักยึดไว้ ไม่ได้ไม่นานสักเท่าใด และจะถ่ายออกก็ไม่ค่อยจะเอื่อย

นอกจากนี้ยังมีจำแนกความจำอยู่อีกอย่างหนึ่งคือ เขาแบ่งออกเป็นสามจำพวก ดังต่อไปนี้

- (๑) จำอย่างเครื่องจักร ความจำอย่างนี้ ต้องอาศัยความเกี่ยวเนื่องในสิ่งซึ่งเป็นลำดับเดียวกัน เช่น การท่อง ๑ ๒ ๓
- (๒) จำด้วยวิธี คือ ใช้วิธี หรือเครื่องหมายที่จะกระทำให้เกิดความเกี่ยวเนื่องอย่างมก่าถึงขึ้น เพื่อจะได้ทำให้จำได้ง่าย การที่ใช้เครื่องหมายให้ช่วยในความจำ เขารวบรวมขึ้นเป็นตำราอย่างหนึ่ง เรียกว่า วิธีจำ

(๓) จำอย่างถึก ความจำอย่างนี้เป็นความจำที่เกิดขึ้นเอง ตามลักษณะของจิตใต้ คือ เกิดขึ้นตามกฎแห่งความเหมือนกัน

เหตุที่ทำให้ มีความจำต่างกัน การที่เด็กมีความจำต่างกันั้นอาจเป็นได้สองทางคือ ทางหนึ่งเป็นนิสัยติดมากับจิตใต้ทั้งแต่กำเนิด อีกทางหนึ่งเป็นด้วยทำขึ้นภายหลัง แต่ตามธรรมชาติความจำของเด็กมักจะเสียด้วยการศึกษาที่ไม่ดี หรือด้วยครูสอนผิดทาง ครั้นเมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ครูก็มักโทษเขาแก่ตัวเด็ก

ความหมายของการที่จะปลูกฝังความจำ การที่จะปลูกฝังความจำให้เกิดขึ้นในจิตใต้ของเด็ก มีความเพ่งถึงคุณประโยชน์อยู่สองชั้น คือ

- (๑) เพื่อให้มีความรู้ให้มากตามแต่จะทำได้
- (๒) เพื่อทำให้ความจำเกิดกำลังแก่กล้าและว่องไวขึ้น
สำหรับจะได้จำวิชาความรู้อื่น ๆ ต่อไป

ความหมายอย่างที่สอง เป็นความหมายที่สำคัญกว่า
ความหมายอย่างที่สอง เหตุฉะนั้นเราจึงควรเอาใจใส่ดูแล
และประคับประคองให้ก้าวหน้าตามแต่จะทำได้ สุภาษิตที่ว่า ความ
รู้เป็นกำลัง, เป็นมิตร, และเป็นทรัพย์นั้น เป็นสิ่งที่ได้ดวงคน
ให้หลงผิดมามากแล้ว คือดวงให้เรียนไว้ ๆ แต่วิธีหรือวิชา
แล้วผู้ที่เรียนผู้รู้ก็หาได้ใช้วิชาหรือวิชานั้นให้เกิดผลประการ
ใดไม่ ถ้าความจริงเป็นเช่นนั้นเราจะยังถือว่า ความรู้เป็น
กำลัง, เป็นมิตร, และเป็นทรัพย์ ย่อมไม่ได้ ความรู้แต่อย่าง
เดียวถึงจะมากมายหลายหลากหรือดีเลิศสักปานใด ก็ยังนับ
ว่าเป็นกำลังไม่ได้ด้วยตนเอง กำลังไม่ได้ด้วยที่ชนิด หรือที่
จำนวนของความรู้ แต่เกิดจาก วิชาที่เรียน และอยู่ที่ ความ
สามารถที่จะใช้วิชาความรู้ให้เกิดผล เหตุฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่
ของครูจะต้องเอาใจใส่ในการ ปลูกฝังความจำ ให้มากกว่า
ที่จะทำให้นักเรียนจำ

สิ่งที่ครูควรถือเอาเป็นหลักในเวลาที่จะทำให้นักเรียนจำ

- (๑) ควรแยกข้อความที่สำคัญและไม่สำคัญให้ออก

จากกันเป็นส่วน ๆ เมื่อครูสอนด้วยเรื่องหนึ่งเรื่องใด ก็ควรชี้
 ข้อความที่สำคัญ ๆ ของบทนั้น ๆ ให้นักเรียนเห็น คือกันเขา
 ไว้เป็นแผนกหนึ่งต่างหาก จากข้อความที่ไม่สู้จะสำคัญ หรือ
 ถ้าจะกลัပ္พุกเสียดอย่างหนึ่งก็ว่า เมื่อเวลาจะให้นักเรียนจำ
 ครูควรจะบอกให้นักเรียนสนใจจำข้อใหญ่ใจความก่อน ครั้น
 แล้วพลความซึ่งติดต่อกันอยู่ประจวบแขนงกิ่งก้าน ก็จะพากัน
 เข้ามาห้อมล้อมข้อใหญ่ใจความอยู่เอง วิธีอย่างนี้เป็นวิธี
 ประหยัด คือไม่ให้เปลืองเวลาและไม่ให้ยากใจในการที่จะจำ
 อนึ่งเมื่อเวลาสอนวิทยาศาสตร์ ครูจัดแจงเครื่องใช้ต่าง ๆ มา
 ทดลองให้นักเรียนดู นักเรียนก็มักจะทำการทดลองได้ ทุก ๆ
 ชั้นตั้งแต่ต้นจนปลาย แต่บางทีก็ไม่ทราบว่าความจริงที่ครู
 ทดลองเพื่อจะให้เห็นจริงนั้นคืออะไร ทั้งนี้เป็นด้วยครูละเลย
 ไม่สอนให้นักเรียนรู้จักแยกได้เองว่า อะไรเป็นข้อสำคัญที่
 เกี่ยวกับเรื่อง และอะไรไม่เป็นข้อสำคัญ และไม่ได้เกี่ยว
 กับเรื่อง อนึ่งการที่ทราบว่าอะไรเป็นสิ่งที่อาจลืมได้ง่าย ๆ
 ก็สำคัญเท่ากันจะรู้ว่า อะไรเป็นข้อที่ควรจะต้องจำด้วยเหมือนกัน
 การที่รู้จักข้อที่ระลึกร่าง ๆ นี้ เป็นหัวใจของการที่จะเรียน
 ให้รู้และให้จำได้

(๒) ควรจัดข้อความให้เป็นลำดับและให้เป็นระเบียบอันดี

การที่ให้นักเรียนจำจะไปไม่ว่าอะไรนั้นเป็นวิธีผิดที่สุด และให้

โทษมาก วิชิตถก และทำให้ผลกันนี้ คือการสอนเป็นสิ่ง ๆ
เมื่อจบก็แล้ว ก็ให้เอาจมรวมกันในที่นี้ เพื่อจะได้เลือกฟัน
ขึ้นตอนเขาแต่ข้อความที่สำคัญ ๆ ก็ให้เขารูปเป็นสำรับ ยก
ลงปลูกฝังไว้ในจิตใจ สำหรับจะได้เกิดคอกอกอกผลต่อไป
ข้างหน้า

(๓) ควรให้เวลาให้พอในการที่จะจำ ถ้าครูรีบทำให้
จำเร็วหรือถี่เกินไป วิชาใหม่ ๆ ก็ระทบถมกันวิชาเก่าอัน
ออกมาเสียหมด เหตุฉะนั้นถ้าครูประสงค์จะให้เด็กเรียนจำให้
ได้ดี ก็ควรให้เวลาให้พอแก่ที่วิชาซึ่งสอนไปแล้วจำได้ซึม
ซาบลงไปเป็นอันเรียบร้อยมั่นคง

การท่องขึ้นใจ การท่องให้ขึ้นใจนี้ มีอยู่สองอย่าง
อย่างหนึ่งท่องสิ่งที่เข้าใจความเพื่อให้จำคำได้ อีกอย่างหนึ่ง
ท่องเพื่อ ๆ ไปอย่างนกแก้วพูด คือไม่เข้าใจในสิ่งที่ท่องนั้น
ข้อที่ผิดกันในเรื่องการท่องขึ้นใจอย่างหนึ่งกับการท่องขึ้นใจ
อย่างที่สองคือ การท่องขึ้นใจอย่างหนึ่งเล็งเอาความเป็นใหญ่
แต่การท่องขึ้นใจอย่างที่สองคือเอาคำเป็นสำคัญ ที่จริงการ
ท่องอย่างที่สองคือเอาความเป็นสำคัญนั้น มีประโยชน์แก่การศึกษา
มาก แต่คนมักเข้าใจผิด เขาไปคละกันเกี่ยวกับท่องขึ้นใจอย่าง
นกแก้วพูด จึงเลยทำให้เสียเสียไปด้วย (ข้อนี้ให้ดูการศึกษา

ตามลัทธิของสเปนเซอร์หน้า ๗๘ การท่องซ้ำในใจนั้นหมายความว่าท่องอย่างนกแก้วหรืออย่างนกขุนทองพูด)

สิ่งที่ควรให้นักเรียนท่องซ้ำในใจ

(๑) สิ่งที่ไม่มีความหมายอะไรในตัวเอง เป็นต้นว่า ศักดิ์ราชที่สำคัญ ๆ ในพงศาวดาร ข้อสำคัญ ๆ ในภูมิศาสตร์ และตัวสะกดที่ยาก ๆ คือที่ไม่เป็นไปตามหลัก ๆ ลว การที่แนะนำให้ท่องเช่นนั้น ก็เพื่อประโยชน์จะให้ช่วยชักจูงและยึดเหนี่ยววิชาความรู้ที่ยังจะต้องศึกษาเล่าเรียนต่อไปข้างหน้า เมื่อท่องข้อความอะไรในจำพวกนั้นไว้ได้แล้ว ก็เช่นกับเราตอกตาปูไว้ที่ฝาสำหรับจะ ไขไขแขวนสิ่งของ

(๒) ข้อความที่ไพเราะ เมื่อพบข้อความชนิดนั้นในหนังสือเล่มใด ก็ควรให้เด็กท่องไว้ให้จำได้ เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความชื่นบานและเป็นคติ ทั้งคำและภาษาก็ไพเราะ เป็นสิ่งที่ท่องให้ชื่นใจได้ง่าย ๆ และเมื่อท่องได้แล้วก็ทำให้เด็กมีความรู้ในวิชาหนังสือกว้างขวางออกไป

(๓) หลักของวิชาเลขและวิชาต่าง ๆ เช่นสูตรคูณและหลักต่าง ๆ ในวิชาพีชคณิต เหล่านี้ ควรจะท่องให้จำได้ เพื่อจะหยิบขึ้นใช้ในเวลาที่ต้องการ

(๔) คำจำกัดความ (เคฟันนิชัน) เช่นคำอธิบายที่มีอยู่ในตำราวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ เป็นต้น คำจำกัดความหรือ

เคฟีนชันเหล่านี้ เป็นไอความย่อ ๆ ของวิชาความรู้ ถ้าเรา
 ท่องให้ขึ้นใจได้ ก็เช่นเดียวกับเราได้หัวใจของวิชานั้น ๆ
 ไว้ในกำมือ และเป็นสิ่งที่จะช่วยในการ คึกษาวิชาความรู้
 ต่อไปด้วย.

ข้อที่ ครู ควรระวัง ในเวลา ที่จะให้นักเรียนจำ

▲ ครูบางจำพวกทำให้นักเรียนจำเสียก่อน แล้วจึงบอกข้อความนั้น
 ขึ้นอธิบายชี้แจงให้เข้าใจ การที่ทำเช่นนั้นไม่ถูก ควรจะอธิบาย
 ชี้แจงให้นักเรียนเข้าใจเสียก่อน แล้วจึงให้จำต่อภายหลัง
 ถึงจะวางลำดับไว้ให้เห็นเป็นตัวอย่างต่อไปนี้

- (ก) ให้นักเรียนดูของอะไรสิ่ง ๆ
- (ข) ให้แยกสิ่งเหล่านั้นออกเป็นพวกเป็นหมู่
- (ค) ให้ค้นหาหัวใจของพวกของหมู่เหล่านั้นมาตั้งลง
 เป็นหลักเป็นเกณฑ์

(ง) แล้วให้ท่องหลักหรือเกณฑ์นั้น ๆ ให้จำได้ขึ้นใจ
 เมื่อได้วางหลักไว้เช่นนั้นแล้ว ต้องขอเตือนครบาอาจารย์
 ก่อนว่า อย่าเพ่อกระทำตามเสมอไป ต้องมีสติคิดตรองดู
 ให้ดีว่า ควรใช้เมื่อใดและไม่ควรใช้เมื่อใด ที่ห้ามไว้ทั้งนี้
 ก็เพราะเห็นว่าธรรมชาติจิตใจของเด็กย่อมมีประเภทต่าง ๆ กัน
 ตามอายุ เช่นเมื่อยังตกอยู่ในประถมวัย เด็กมีความเข้าใจน้อย

แต่มีลักษณะที่จะจำมาก เมื่อความจริงเป็นเช่นนั้น ระคอบ
รอให้เข้าใจเสียก่อน แล้วจึงให้จำก็ไม่ถูกเช่นตัวอย่าง เมื่อ
คำที่ไพเราะ ถึงแก่มีอายุยังไม่พอที่จะเข้าใจความได้ลึกซึ้ง
ก็ควรบอกให้เข้าใจเรื่องเป็นเลา ๆ ไว้ แล้วบอกให้ท่องให้
ขึ้นใจ จะดีกว่าไม่ท่องเสียเลย เพราะเมื่อใดขึ้นใจความ
ก็จะปรากฏให้เห็นลึกซึ้งขึ้นเองเป็นชั้น ๆ

สิ่งที่ไม่ควรให้ท่อง

(๑) ข้อยกเว้นในไวยากรณ์ ข้อยกเว้นเหล่านี้ ไม่
ควรจะให้ให้นักเรียนท่องเป็นแถว ๆ เพราะเหตุว่าเมื่อท่องจำได้
ตลอดแล้ว ก็มักไม่สามารถจะหยิบยกขึ้นใช้ได้ตามความต้อง
การ สิ่งเหล่านี้เมื่อนักเรียนทำแบบฝึกหัดหรือได้พบได้เห็น
บ่อย ๆ เขาก็จะจำได้ไปเอง

(๒) จำนวนเลขและรายชื่อสิ่งของ ฯลฯ ในวิชา
ภูมิศาสตร์ เช่นชื่อแหลม ขนาดยาวของแม่น้ำ ระยะสูงของ
ภูเขา ลัษณะโนครวัของประเทศ และรายชื่อสินค้าเข้าสินค้า
ออก เป็นต้น

การที่จะให้เด็กจำแหลมต่าง ๆ ใดนั้น ต้องใช้วิธีให้
เขียนแผนที่ ไม่ใช่ให้ท่อง เมื่อได้เขียนหลาย ๆ ครั้งเข้าแล้ว
ก็จะเ็นตา นั้นก็แลเห็นได้ดีกว่าที่จะจำด้วยท่อง

เมื่อจะให้เด็กเรียนระยะสูงของภูเขา ไม่ควรจะสอนว่า
สูงเท่านี้ ฟูตเท่านี้ว่า จำนวนฟูตจำนวนวานี้ เมื่อจำได้แล้ว
ก็ไม่มีประโยชน์อันใด รังแต่จะรบกวนจิตใจเปล่า ๆ ที่ถูกต้อง
เลือกภูเขาอะไรเสียลูกหนึ่ง แล้วตั้งเป็นหลักเปรียบเทียบกัน
ต่อ ๆ ไป ให้รู้ว่าภูเขานี้สูงกว่าภูเขานี้ หรือภูเขานี้ต่ำกว่า
ภูเขานี้

อนึ่งการที่ห้ามไม่ให้ท่องบัญชีรายชื่อสินค้าขาเข้าและขา
ออกนั้น ก็เพราะว่ายังมีวิธีที่จะเรียนให้รู้ได้ดียิ่งกว่านั้น คือให้
ท่องรายชื่อพืชและสัตว์ที่มีประจำอยู่ในจังหวัดต่างๆ ซึ่งขึ้นเขตที่
ออกจากกันเป็นแผนก ๆ ตามอากาศร้อนหนาว (จังหวัดชะนิค
นี้ยังถูกเรียกว่า โซน) ต่อไปจึงสอนให้รู้ว่าบ้านเมืองนั้น ๆ
มีอากาศร้อนหนาวอย่างไร ชาวประเทศนี้มีฝีมือในการช่าง
ชะนิคไร กับทั้งประกอบการหาเงินในทางใดบ้าง เมื่อได้ทราบ
เช่นนั้น นักเรียนก็จะรู้สินค้าขาเข้าและออกได้เองโดยไม่ต้องท่อง

ความงอกและความเจริญของความจำ

(๑) ทารก (ตั้งแต่ขวบ ๑ ถึง ๓ ขวบ) ในระหว่าง
นี้เขาว่าเป็นเวลาที่เรายังจำอะไรไม่ได้เลย เหตุฉะนั้นเราจึงเชื่อ
กันว่า เป็นเวลาที่ความจำยังไม่เกิด แต่ความซนก็ยังไม่น่า
นอน เพราะทารกซึ่งมีอายุอยู่ในราวสามขวบเขาพูดได้กระอ้อ

กะแอแล้ว และ การที่พูดไปนั้น ก็ต้องจำมาจากมารดาหรือ
 พี่เลี้ยงนางนม เหตุฉะนั้นเราจึงมีความจำที่เกี่ยวกับอย่างนี้อยู่
 (๒) เด็กเล็ก (ตั้งแต่ ๔ ขวบถึง ๘ ขวบ) ในเวลา
 นี้จะเป็นสมัยที่จิตใจยังกำลังว่างเปล่าอยู่ก็ได้ และจะจำ
 อะไรก็ทำได้ง่าย ๆ ไม่ต้องลำบาก ส่วนอาการทั้งห้าอันนี้ถ่วงไว้
 เปิดให้วิชาเข้าใจได้สะดวกทั้งห้าประการ และเมื่อล่วงเข้าไปแล้ว
 จิตใจก็สุขเอาไว้อง โดยไม่ต้องพยายาม แต่การที่สุขเอาไว้นี้
 นึกกันกับเมื่อเวลาที่โตแล้ว คือสุขเอาไว้อตามลำดับวิชา
 ไปเข้าก่อนและหลัง หาได้จัดระเบียบหรือแยกย้ายให้เป็นพวก
 เป็นหมู่อย่างใดอีกไม่ รวมพลเสียสั้น ๆ ว่า ในเวลานี้จิต
 ใจยังไม่ทันที่จะคิดหาหนทางแก้กำลังของตนเอง เป็นแต่ทรงตัวไว้
 สำหรับให้เหตุการณ์ภายนอกมาสัมผัสสติถูกต้องเท่านั้น อนึ่ง
 เมื่ออายุยังไม่พ้นเก้าขวบ จิตใจก็ยังไม่มีปฏิบัติตาม “กฎของ
 ความที่เหมือนกัน” ที่มากนักชอบ ที่ปฏิบัติตามก็แต่ “กฎของ
 ความที่เป็นสำหรับเคียวกัน” พอจะสนใจจะสนใจอันนี้ ครูควร
 จะค่อย ๆ ลงมือทำให้ได้รู้จักจิตพิเคราะห์ที่หาเหตุผลอย่าง

(๓) เด็กใหญ่ (ตั้งแต่ ๑๐ ขวบถึง ๑๖ ปี) ครั้น
 ถึงตอนนี้นิสัยที่รู้จักจิตพิเคราะห์ที่เกิตกำลังแผยตัวขึ้น
 และเด็กก็ออกรู้สึกเบื่อหน่ายในการท่องจำทุกที กับทั้งจิต

ใจก็ไม่เป็น แต่ทรงตัวไว้สำหรับรับเหตุการณ์ภายนอกเหมือน
 ก่อน ๆ แต่ต้นต้นขึ้นจักแรงและยึดเหนี่ยววิชาความรู้ด้วย
 กำลังอันกล้าแข็ง และได้เล็งสอกล่าวบทความเกี่ยวเนื่องใน
 สิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นเหตุทำให้ปฏิบัติตาม “กฎของความเป็นเหมือน
 กัน” มากกว่าตาม “กฎของความเป็นสำหรับเกี่ยวกัน”
 เมื่อความจำได้เทียบโตและเจริญมาถึงเพียงนี้ ก็ชื่อว่ามีลักษณะ
 เจริญที่ตามประเภทของความจำ แต่นั่นต่อไปก็เป็นพนักงานของ
 ครูที่จะฝึกหัดให้ชองงามและมีกำลังแข็งแรงยิ่ง ๆ ขึ้นเท่านั้น

เมื่อได้ผลตามวิธีข้างต้นแล้วจึงควรปฏิบัติต่อไปจนจนได้ผล
 แล้ว (๖๕๑) (๖๕๒) (๖๕๓) (๖๕๔) (๖๕๕) (๖๕๖) (๖๕๗) (๖๕๘) (๖๕๙) (๖๖๐)

เมื่อได้ผลตามวิธีข้างต้นแล้วจึงควรปฏิบัติต่อไปจนจนได้ผล
 แล้ว (๖๖๑) (๖๖๒) (๖๖๓) (๖๖๔) (๖๖๕) (๖๖๖) (๖๖๗) (๖๖๘) (๖๖๙) (๖๗๐)

ตอนที่ ๗

ความคิดคำนึง

ตัวอย่างความคิดคำนึง (ก) หากว่าเด็กคนหนึ่ง

ได้ไปเที่ยวเขาบางปลาสร้อย ได้ได้เห็นรูปเขา, (ดินและหินที่เขา, ต้นไม้ที่ขึ้นบนเขา, ได้กะเวลาดูว่าคนเดินขึ้นจากต้นเขาจนถึงยอดเขานานเท่าใด และเปรียบเทียบคิดดูในใจว่ายอดเขาทั้งสองแห่งนั้น ผิดกันอย่างไร ครั้นอยู่มาภายหลังครูบอกให้นักเรียนคนนั้นเล่าถึงการที่ได้ไปเที่ยวเขาให้คิดต่อกันไปเป็นลำดับ เด็กคนนั้นก็นึกเห็นรูปต่างๆ ที่ตนจำได้ เป็นทอดๆ ในที่สุดรูปของเขาทั้งลูกและอะไรๆ ต่างๆ ก็มาปรากฏแจ่มอยู่ในสติ

(ข) ครั้นต่อมาภายหลัง ครูประสงค์จะเพิ่มเติมความรู้ในเรื่องเขาให้ใหญ่โตและพิสดารขึ้น คือเพิ่มเติมรู้แต่ในเรื่องเขาเดียว ๆ ที่ทำขึ้นไปประมาณ ๑๕ นาที ก็ถึงยอด แต่คราวนี้ครูจะให้เด็กคิดคำนึงเห็นภูเขาที่สูง ๆ ที่ต้องขึ้นไป ๓, ๖, ๑๒, หรือมากชั่วโมงขึ้นไปกว่านี้จึงจะถึงยอด เขาที่เด็กได้เห็นมานั้น เด็กจะรู้ว่าวันมกราคมจึงจะมีก้อนเมฆมาจับคลุมอยู่ที่ยอด แต่คราวนี้ครูบอกเด็กว่า เขานั้นสูงมากจนมีเมฆ

มาเกาะอยู่ที่ยอดเสมอ ไม่ว่าในวันไผ่หรือวันครม อีกอย่าง
หนึ่งเด็กได้รู้มาแล้วว่า หนุ่ยไม่สู้ ชื่นชอบเขาเหมือนอย่าง
ที่ตนเขา คราวนครบอว่าภูเขาสูงนั้นสูงเหลือประมาณ จนไม่
มีคนไม่ปลูกหญ้าขึ้นอยู่ที่ยอดได้ ที่เห็นมอยเสมอนั้นก็แต่
หิมะสีขาว ๆ เท่านั้น เมื่อครูไ้เล่าให้ฟัง (คือเขียนรูปภาพ
ด้วยคำพูด) กันแล้ว เด็กคงจะคิดเห็นรูปภูเขาสูงนั้นได้ถนัด
และจะแจ่มชัดเจต

รูปของเขาเคยและของภูเขาสูงที่เห็นทั้งสองอย่างนั้นคิด
กันมาก คือรูปของเขาเคยที่เห็นนั้น เป็นรูปที่เด็กได้เคย
เห็นมาก่อนจากของจริง ๆ และเมื่อนักเห็นได้อีกเช่นนั้นก็อธิบาย
ว่า เป็นตัวทรงความคิดที่เห็นระเบียบอยู่ในจิตใจนั้นเพียง
ตัวขึ้น การที่เห็นได้อย่างนี้ ต่อไปเราจะเรียกว่า “ความ
คิดคำนึงอย่างที่ปลูกทรงความคิดเก่า”

ส่วนรูปภูเขาสูงที่เห็นนั้น ก็ต้องอาศัยทรงความคิดเก่า
เหมือนกัน แต่ที่ต่างกันกับชนิดที่หนึ่ง ก็เพราะเหตุว่า เราเอา
ทรงความคิดเก่ามาเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมและชักทอนเสียให้เพี้ยน
ไป เป็นรูปอีกชนิดหนึ่ง เช่นเดิมแต่รู้แต่เพียงว่า—

(ก) ยอดเขาเริ่มแต่ในวันครม

(ข) วันไผ่

วันแล้วครูเขาทรงความคิด (ก) (ข) ทั้งสองอย่างนี้

มารวมกันเข้า แล้วแปลงรูปไปเสีย อีกอย่างหนึ่งเป็นวง
ความคิด—

(ค) ยอกเขาสูงมีเมฆในวันโปร่ง

การที่คิดคำนึงเห็นรูปภูเขาสูง โดยที่ตนก็ยังไม่เคยได้
เห็นแก่ตาของตัวเองเช่นนั้น ต่อไปจะเรียกว่า “ความคิดคำนึง
อย่างที่สรวน”

คำจำกัดความความคิดคำนึง “ความคิดคำนึงนั้น

คือ กิจที่จิตที่ใจนึกให้เห็นเป็นรูปขึ้น”

ชนิดของความคิดคำนึง

(๑) ความคิดคำนึงอย่าง

(๒) ความคิดคำนึงอย่าง

ที่ปลูกดวงความคิดเก่า เป็น

ที่สรวน เป็นอาการที่นึกเอา

อาการที่ปลูก ดวงความคิดเก่า
ให้ทนตัวขึ้นในสติตามลำดับชั้น
ที่เราจำไว้ได้

ดวงความคิดเก่า ๆ ขึ้นมาแยก
ย้ายเปลี่ยนแปลง และสรวน
เป็นรูปใหม่ ซึ่งไม่เคยได้พบ

ความคิดคำนึง ชนิดนี้ได้
กล่าวมาแล้วในตอนที่ ๖

เห็นมาก่อน

ต่อไปนี้จะกล่าวเฉพาะแต่ “ความคิดคำนึงอย่าง
ที่สรวน” และเพื่อจะไม่ให้เินเข้ส เราจะไม่เรียกแต่สั้น ๆ ว่า
“ความคิดคำนึง” เท่านั้น

สิ่งที่ต้องใช้เป็นกำลังในการคิดคำนึง เมื่อเรา

จะคิดคำนึง เราต้องใช้ฮากหรือกำลังสองอย่างคือ

๑ การชักชวน — เมื่อเรานึกเอาดวงความคิดอย่างหนึ่ง
อย่างใดขึ้นมาแล้ว เราก็นึกย้อนนึกย้อนเอาแต่สิ่งที่ต้องการ
ส่วนสิ่งที่ไม่ต้องการก็ละเลยเสีย เช่น

(ก) เด็กคนหนึ่งเข้าไปชมของในพิพิธภัณฑ์สถาน เห็น
เกราะญี่ปุ่นตั้งอยู่ข้างรูปภาพและรูปปั้น ฯลฯ

ต่อมาภายหลัง ครุ่นตรองใจใคร่ว่า ทนรบกับแม่ทัพอีก
ฝ่ายหนึ่ง เด็กนั้นก็เห็นตลอดไปถึงเกราะและรูปภาพรูปปั้น
 ฯลฯ ที่ตั้งอยู่ข้างเคียงกันในพิพิธภัณฑ์สถาน แต่ในทันที
ก็เกิดประสัคแก่เกราะเท่านั้น เหตุฉะนั้นจึงทิ้งของอื่น ๆ ที่คิด
พรวนขึ้นมาด้วย ให้มันลงไปเสียในอนุสติอย่างเดิม

๒ การปรุงขึ้นเป็นรูปใหม่ — คือนึกเอาดวงความคิด
ทั้งดวง หรือเอาแต่ส่วนของดวงขึ้นมาหลาย ๆ อย่าง แล้ว
ควบคุมกันเข้าเป็นรูปใหม่อีกรูปหนึ่ง ไม่เหมือนอย่างที่เคยมี
อยู่แต่ก่อน เช่น

(ข) เด็กนั้นเอารูปโจโฉและรูปม้า ให้ขึ้นมาปรากฏ
แจ่มอยู่ในสติ แล้วก็นึกเอาเกราะที่พิพิธภัณฑ์สถานมาสวมให้
โจโฉ และนึกเห็นว่าโจโฉเป็นผู้ขี่อยู่บนหลังม้า ทั้งทำรำทวน
จะเข้าสมณัญชัยศัตรูในสนามรบ

สิ่งที่ต้องเกิดขึ้นในเวลาจิตคำนึง

๑ รูปมัว ๆ ในขั้นแรกที่จะจับคิดคำนึงสิ่งหนึ่งสิ่งใด จิตที่ใจนึกเห็นรูปของสิ่งนั้นมัว ๆ ไม่จะแจ่มชัดเจน คือดูเหมือนว่า จะคิดเห็นครบบริบูรณ์อยู่แล้ว แต่ก็ยังไม่แน่ทีเดียว เมื่อจิตที่ใจรู้สึกว่ามีอะไรสิ่งหนึ่งขึ้นมาลอยอยู่ในสติ แต่ก็ยังไม่ปรากฏชัดเจนก็ ให้เป็นต้นไปถือว่าสำเร็จเช่นนั้นแล้ว จึงเป็นเหตุทำให้เกิดมีความคิดเป็นทอดๆ สอดคล้องกันไป คือ

๒ ดวงความคิดต่าง ๆ ปรากฏขึ้นในสติ เมื่อจิตที่ใจรู้สึกว่าจะสำเร็จมีสำเร็จเหลืออยู่ดังนี้ ก็พาให้เพียวค้นหาดวงความคิดที่ยังขาดอยู่นอยู่ในสติ ถ้าพบดวงไหนที่ต้องการก็ยึดเอาไว้ ถ้าดวงไหนไม่ต้องการ ก็ปล่อยให้จมลงไปนอนในอนุสสติ เสียบตามเดิม.

๓ การตัดทอน และปรุงขึ้นเป็นรูปใหม่ เมื่อพบรูปที่ ต้องการแล้ว บางทีก็เอาทั้งดวงหรือบางทีก็ตัดทอนเอาแต่ส่วนของดวงไปปะเข้าที่รูปมัว ๆ ซึ่งคิดเห็นในขั้นแรก หรือบางทีก็เอาไปเชื่อมกันเข้าเอง เพื่อจะเข้าปรุงส่วนและดวงความคิดเหล่านั้นให้มีลักษณะพร้อมเพรียงและปรากฏชัดเจนขึ้นเป็นรูปที่ ต้องประสงค์จะคิดคำนึงเห็น

๔ ความรู้สึกละพอใจ เมื่อเลือกเองคงความคิดหรือคิด
เอาแต่ส่วนของคงความคิดทำ ๆ มาปรุงขึ้นเป็นรูปใหม่ หรือ
ปะเข้าที่รูปมั่ว ๆ สำเร็จแล้ว ก็เกิดมีความรู้สึกชอบอย่างหนึ่ง
เรียกว่า “ความพอใจ” หรือ “ความปลื้ม” ความพอใจ
หรือความปลื้มนี้ครอบงำจิตใจอยู่ทั่ว และช่วยทำคงความคิด
ใหม่ขึ้นแก่ใจจนเต็มที

ความคิดคำนึงเป็นลักษณะสำคัญอย่างไร มีคน
บางจำพวกก็เห็นความคิดคำนึงว่าเป็นลักษณะไม่ดี และยก
เหตุว่าเพราะเป็นศัตรูของความพิเคราะห์ (วิสัย) ซ้ำอีก
เราจะถือตามคำที่ว่า “ความสามารถที่จะใช้ความรู้ เป็นกำลัง”
แล้ว ก็ต้องกล่าวคัดค้านว่าไม่จริง เพราะธรรมดาคนที่จะมี
ความเฉลียวฉลาดชอบคบ ย่อมก็ต้องมีความสามารถที่จะใช้
ความรู้อันมีอยู่ในจิตใจนั้นให้หลายท่าหลายทาง และการที่
ความรู้ จะพลัดแปลงเป็นรูปต่าง ๆ ไปได้นั้น ย่อมก็ต้องอาศัย
อาการสองอย่าง กล่าวคือ

(๑) นักเห็นรูป คงความคิดที่ประสมขึ้น สำหรับ
ใช้ในการงานต่าง ๆ (คือ ความคิดคำนึง)

(๒) นักรู้แน่ ว่าคงความคิดอย่างใหม่ที่ปรุงขึ้นนั้น
จะเป็นประโยชน์เช่นนั้นเช่นนั้น (คือความพิเคราะห์)

ความคิดคำนึงนั้น เป็นคู่กันกับความพิจารณา คือเมื่อเรา
เราได้พิจารณาอะไรละเอียดแล้ว เราก็มาคิดคำนึงเห็นไป
ต่าง ๆ นานา และบางทีก็ได้ความรู้ใหม่ (แปลกไปจากสิ่ง
ซึ่งพิจารณาเห็น) ซึ่งเราไม่สามารถจะไข่จากทางอื่น อาศัย
เหตุเช่นนั้น ความคิดคำนึงจึงเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ครู
จะต้องพยายามปลูกฝังให้มีขึ้นในจิตต์ใจของเด็กให้มากตาม
แต่จะไ้

เด็ก ๆ มักจะมีความคิดคำนึงต่างกันมาก เขาว่า
ตามธรรมชาติเด็ก ๆ มักจะมีความคิดคำนึงมากแทบทุกคน ความ
ซื่อเป็นจริงเฉพาะแต่เด็กที่มาเข้าโรงเรียนจากครอบครัวดี ๆ
เท่านั้น แต่ถ้าเป็นเด็กลูกทาสที่หาตระกูลไม่มีไ้ หรือเป็น
บุตรของคนชั้นต่ำ ๆ แล้ว ก็เหมือนเวลาที่เกิดมานั้น เป็น
สมัยที่พ้นชนที่ระมีความคิดคำนึงเสียแล้ว คือไม่สู้จะเกิดความ
สงสัย หรือมีความประหลาดพิศวงในสิ่งใด ก็ทั้งไม่สู้จะ
รู้จักเล่นอะไรที่เป็นการละเมอเพื่อฝัน รวมพูดสั้น ๆ ว่า เป็น
เด็กแค่ว่า ส่วนไหนวิปลาสไปจากธรรมชาติของเด็ก เมื่อ
เป็นเช่นนั้น ก็เป็นหน้าที่ของครูจะต้องรีบเสีย แล้วกล่อมเกลา
จิตต์ใจนั้นให้กลับมีลักษณะที่จะคิดคำนึงขึ้น อย่างที่ปรากฏ
อยู่ในเด็กธรรมดา วิถีที่จะแก้เช่นนี้คือ ก็องพยายามเร้าให้เกิด
ความพิศวงสงสัยให้มากตามแต่จะไ้ ได้กล่าวมาแล้วว่า

เด็ก ๆ มักมีลักษณะจิตคำนึงมากเป็นธรรมดา แต่ความคิด
คำนึงนั้นมักจะเลเพลากหากไม่มีอะไรเป็นเครื่องบังคับเสียกลาย
เป็น “ความละเมอเพ้อฝัน” ไป สิ่งที่สำคัญยิ่งยงนั้นคือ
ความคุ้นเคยและความตกลงใจอันเป็นหลักฐานมั่นคง.

“ความละเมอเพ้อฝัน” ที่ใช้ในที่นี้ หมายความว่า
ความคิดคำนึงเห็นสิ่งที่ไม่เป็นจริง หรือสิ่งที่ผิดธรรมดา เช่น
เหาะเหิรเหียวอากาศหรือรูปยักษ์รูปผีอันน่าสยดสยอง เป็นต้น

วิธีหัดความคิดคำนึงให้ดีขึ้น ธรรมดาเด็ก ๆ

ย่อมมีจิตที่ใจกล้าแข็งว่องไว และเต็มไปด้วยความคิดคำนึง
อันหาที่สุดมิได้ สิ่งใดที่เป็นของไม่มีชีวิต เด็กก็มักจะนึก
เอาในใจให้เป็นของที่มีชีวิตขึ้น เช่น ตึกตึกออกก็ถือเอาว่า
เป็นเด็กวิ่ง ๆ ม้าทางกลด้วย ก็ไปลืมนึกว่าเป็นม้ามีชีวิตสำหรับ
ใช้ขับขี่ และจนชั้นก่อนกรวดก็ขึ้นหิน ถ้าว่าตามความคิด
ของเด็ก ก็อาจเป็นผู้คนหญิงชายใหญ่เล็กไปได้ทั้งสิ้น คือ
ก้อนใหญ่ ๆ สมมุติเอาว่าเป็นนิคามารดา ก้อนเล็ก ๆ เป็นบุตร
ที่ใช้คำว่าเด็ก ‘สมมุติ’ นั้น ไม่ได้หมายความว่าอย่างผู้ใหญ่
สมมุติ แต่ประสงค์ว่าเชื่อเอาเป็นจริงเป็นจังด้วย ในขณะ
ที่จิตที่ใจเด็กย่อมเต็มไปด้วยความละเมอเพ้อฝัน มีความผูกใฝ่
พอใจแต่ในการเล่น, การฟังนิทาน, และในการฟังเสียงที่
เปล่งนางนมหีกล่อม อาศัยเหตุที่ในเวลาครึ่งหนึ่งในปฐมวัย

ซึ่งเด็กมักเอาของจริงไปปนเสียบกับของไม่จริง และไม่ทราบว่าอะไรเป็นอะไรแน่เช่นนั้น นักปราชญ์บางจำพวกจึงลงความเห็นเอาว่า ความคิดคำนึงเป็นลักษณะไม่ดี ที่ควรควรระคิดทำลายให้หมดไปเสียบจากจิตใจเกิด ความชั่วนี้ มีนักปราชญ์ที่มชอเสียงโด่งดังในทางศึกษาผู้หนึ่ง กล่าวคือท่าน และยกเหตุขึ้นแก้ว่า ถึงเด็กจะละเมอเพื่อฝัน จนไม่ทราบว่าอะไรเป็นของจริงและไม่จริงเช่นนั้นก็ดี แต่สมัยที่ละเมอเพื่อฝันนี้ ไม่มีประจำอยู่นานเท่าใดนัก คือ เมื่อเป็นอยู่เช่นนั้นได้สักหน่อຍก็จะเกิดมีความคิดความพิเคราะห์ที่แลเห็นเหตุผลผิดและชอบ เป็นเครื่องชักสินใจเอง ถ้าจะให้คิดควรระวังไว้บ้าง อย่าปล่อยให้พุ่งข้ามจนเกินไป แต่ถ้าผู้ใดพยายามจะลดล้างความคิดคำนึงให้หมดไปเสียบจากจิตใจของเขาก็ได้เคยแล้ว ก็เท่ากับว่าผู้นั้นคิดจะประหารนายช่าง จินตวิ หรือผู้ต้นคิดซึ่งยังเป็นเด็กอยู่ให้กับศูนย์สิ้นไปเหมือนกัน

พออายุย่างเข้าหกหรือแปดขวบ ความคิดคำนึงก็ค่อย ๆ ลดลงไปอยู่ในใต้อำนาจของจิตใจ ครั้นเมื่อเด็กมีความรู้และความชำนาญมากขึ้นสักหน่อຍ ก็เกิดความรู้สึกขึ้นว่านิทานหรือเรื่องต่าง ๆ ที่เคยฟังเขาเล่ามานั้น จะเป็นจริงหรือมิจริงประการใด เมื่อเกิดความรู้สึกขึ้นเช่นนั้น ต่อไปก็ชอบแต่เรื่องจริงซึ่งแต่งเทียบเคียงเอามาจากความเป็นไปของมนุษย์

หรือจากสิ่งซึ่งเป็นอยู่ตามธรรมดา ในชั้นต้นความคิดคำนึงของ
เด็กมักจะเกิดขึ้นเองโดยมาก แต่ในสมัยนั้นความคิดคำนึงนั้นเปลี่ยน
ไปเป็นชนิดที่ตึงทำให้เกิดขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้น นิสัยของ
เด็กก็ช่วยหนุนหลังด้วย เลยทำให้เด็กเกิดความพอใจที่จะอ่าน
หนังสือขึ้น ต่อเวลานี้ด้วยไม้ไผ่ และวาทะการเล่นด้วยดินสอสี

ครั้นต่อมาเมื่ออายุได้เก้าหรือสิบขวบ ก็มักจะรู้จักเครื่องหมาย
อ่านหนังสือได้ทะลุทะลวง และมักจะเข้าใจเรื่องที่
อ่านเป็นเล่า ๆ ด้วย (คือมีความคิดต่าง ๆ อยู่ในจิตใจ
บ้างแล้วที่จะเอามารวบรวมขึ้นเป็นรูปใหม่ ให้สัมพันธ์กับ
ที่มันตั้งอยู่ในหนังสือ) ถ้าเป็นเด็กที่หมั่นมาก ก็จะมี ความพอใจ
ในการอ่านเรื่องที่แสดงความกล้าหาญ กับที่จะชอบเรียน
พงศาวดารและภูมิศาสตร์ ซึ่งเป็นโอกาสที่จะทำให้เกิดความ
คิดคำนึงอย่างใหม่ขึ้น

พงศาวดารและภูมิศาสตร์ พงศาวดารและภูมิศาสตร์
ทั้งสองอย่างนี้ เป็นบทเรียนที่ช่วยผลักดันความคิดคำนึงของเด็ก
ที่สุด แต่ครูโดยมากมักจะตั้งต้นสอนเร็วเกินไป คือเด็กยังไม่
รู้ใด ๆ มากน้อยก็สอนเสียแล้ว การที่ทำอย่างนี้ ย่อมเป็นสิ่งที่
ขัดกับแนวทางของธรรมดา ซึ่งความคิดคำนึงอย่างเต็มที่แจ่มแจ้ง
ชัดเจนนั่น เป็นลักษณะที่ต้องอาศัยความสังเกตที่แจ่มแจ้งชัด

เจนด้วยเหมือนกัน เหตุฉะนั้นเมื่อจะสอนพงศาวดาร หรือ
ภูมิศาสตร์ ก็ควรจะสอนด้วยสิ่งง่าย ๆ หรือสิ่งที่อยู่ใกล้เคียง
ซึ่งเด็กจะเข้าใจได้ไม่ยาก เมื่อสอนด้วยสิ่งเหล่านี้ตลอดแล้ว
ต่อไปครูก็ควรนำให้เด็กคิดคำนึงขึ้นไปเป็นขั้น ๆ คือให้รับต้น
จากสิ่งที้ง่ายและใกล้เคียง ขึ้นไปสู่สิ่งที่ยากและห่างจากความ
คุ้นเคย นอกจากนั้นยังมีข้อสำคัญที่ครูจะต้องจำใส่ใจไว้อีก
อย่างหนึ่ง คือในเวลาทีสอนอยู่ ควรชี้ให้เด็กเห็นให้ถ่อง
แท้ด้วยว่า อะไรเป็นสิ่งที่จะต้องใช้ความสังเกต หรือความ
พิจารณา และอะไรเป็นสิ่งที่จะต้องคิดคำนึง หรือใช้ความ
คิดคำนึง อนึ่งเมื่อเวลาสอนครูจะต้องถามสอบดูบ่อย ๆ เพื่อ
จะได้ทราบว่า เด็กคิดคำนึงเห็นรูปถูกต้องตามความประสงค์
หรือไม่ สิ่งที่จะช่วยในการสอนมากนั้ก็คือรูปภาพและรูปหุ่น
รูปที่ครูอธิบาย ด้วยคำพูดก็มีอำนาจที่จะทำให้เกิดเข้าใจได้ก็
เหมือนกัน แต่ข้อนี้จะต้องระวังสักหน่อย เพราะถ้าครูพูด
มากเกินไป ก็จะไม่มีอะไรเหลือ สำหรับให้เด็กหักคิดคำนึง

หนังสือเรื่องต่าง ๆ เช่นเรื่องที่ว่าด้วยยักษ์หรือผีสิง

เทวดาเหล่านี้ ก็เป็นสิ่งที่หักให้เด็กคิดคำนึงมากเหมือนกัน
อันที่จริงเรื่องเหล่านี้ เช่น เรื่องแรกที่ทำให้เกิดความพอใจในการ
อ่านหนังสือ (เพราะเด็กเห็นรูปต่าง ๆ เพลิคเพลิน) แต่ครั้น

ต่อมา เมื่อจิตที่ใจเจริญขึ้นมากแล้ว เรื่องเหล่านี้ก็มักเกิด
 ใจไปเอง ในสมัยนี้มักจะชอบอ่านรายงานการไปเที่ยวในที่
 ต่าง ๆ หรือนิราศ เป็นต้น ครั้นต่อไปอีกก็เกิดการกระหายที่
 จะอ่านประวัติและเรื่องประโลมโลกต่าง ๆ ขึ้น เรื่องในจำพวก
 ที่ผู้คนเป็นเรื่องที่ทำความเกิดความศรัทธามากขึ้น และทำให้
 รู้จักคิดคำนึงกว้างขวางออกไป.

ตอนที่ ๘

ความตกลงใจ

ตัวอย่างประโยค

(ก) สุนัขเป็นสัตว์

(ข) ความซื่อสัตย์เป็นสิ่งที่บุคคลควรประพฤติ

วิธีแยกประโยคออกตรวจ วิธีที่จะแยกประโยคออก

ตรวจในต้น เขานิยมแยกออกเป็นสามตอน คือ

สิ่งที่บกขึ้นกล่าว

สิ่งที่บกขึ้นกล่าว

เป็นประธาน

เครื่องข้อ

เนื่องถึงประธาน

(ก) สุนัข

เป็น

สัตว์

(ข) ความซื่อสัตย์

เป็น

สิ่งที่บุคคลควรประพฤติ

เมื่อจะพูดว่า “สุนัข เป็น สัตว์” เราต้องมีดวงความ
คึกอยู่ในใจสองดวงคือ ‘สุนัข’ และ ‘สัตว์’ ครั้นแล้ว
จึงเติมคำว่า ‘เป็น’ ไว้ในระหว่างคำทั้งสอง สำหรับเชื่อม
ให้เข้ากันเป็นความหมายข้อหนึ่ง ความหมายที่มีอยู่ในจิตใจ
ของเราเช่นนั้น เรียกว่า “ความตกลงใจ” แต่ถ้อยคำที่เรา

แสดงออกมานั้น จะเป็นเสียงพูดก็, หรือเป็นท่วงท้งสือก็
เรียกว่า “ประโยค”

ประโยคๆ หนึ่ง

เป็นชั้นด้วย :-

ความตกลงใจครั้งหนึ่ง

เป็นชั้นด้วย :-

(๑) สิ่งที่ยกขึ้นกล่าวเป็น

ประธาน

(๒) สิ่งที่ยกขึ้นกล่าวเนื่อง

ถึงประธาน

(๓) เครื่องทำ

(๑)

(๒)

(๓)

ตรวจสอบความถูกต้องของ

ความเกี่ยวเนื่องถึงกัน

คำจำกัดความความตกลงใจ

(๑) ความตกลงใจ คือ การที่เห็นได้ว่า ตรวจสอบความ
ถูกต้องของนั้น ๆ เกี่ยวข้องหรือไม่เกี่ยวข้องแก่กัน และ กัน
ประการใด

(๒) การที่จะตกลงใจ ก็คือ การที่จะให้ส่วนให้ทราบ
ว่าตรวจสอบความนั้น ๆ เกี่ยวข้องแก่กันและกันหรือไม่

(๓) ถ้าเมื่อใดเราหาตรวจสอบความถูกต้องของ มา เกี่ยวพัน
กันให้ได้ความขึ้นแล้ว ก็ชื่อว่าเราได้กระทำอาการตกลงใจ
ครั้งหนึ่งเมื่อนั้น

ตัวอย่างความตกลงใจ

(๑) ต่อไปนี้คือเส้นตรงสองเส้น ก. กับ ข. ข้างเจ้าพิจารณาและสอบสวนจนได้ความ (คือตกลงใจ) ว่า ข. สั้นกว่า ก. หนึ่งซม.

_____ ก.

_____ ข.

(๒) เมื่อข้าพเจ้ากล่าวว่า “กะตาคำเป็นสิ่งที่มิประโยชน์” ก็เช่นเดียวกับจะพูดว่าข้าพเจ้าได้แยกสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกออกเป็นสองจำพวก กล่าวคือ สิ่งที่มีประโยชน์พวกหนึ่ง และสิ่งที่ไม่มีประโยชน์อีกพวกหนึ่ง ครั้นแล้วจึงเอากะตาคำไปเปรียบเทียบกับสิ่งที่มิประโยชน์ และกับสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ ในที่สุดก็ถึงความเห็นว่ากะตาคำมีประโยชน์ และลักษณะคล้ายคลึงกับสรรพสิ่งในจำพวกที่มีประโยชน์ มากกว่าในจำพวกที่ไม่มีประโยชน์

แยกความตกลงใจออกตรวจดู สังเกตดูตัวอย่าง
ทั้งสองที่ไต่กล่าวมาแล้วนั้น ย่อมเห็นได้ว่า ความตกลงใจนั้น
เกิดแต่อาการสองอย่าง กล่าวคือ

๑ การเปรียบเทียบ

๒ การลงความเห็น

ต้นเหตุที่ทำให้ตกลงใจผิด

(๑) มีดวงความคิดไม่แจ่ม ไต่กล่าวมาแล้วว่า ข้อ
สำคัญในการที่เราจะตกลงใจนั้นก็คือ การยกเอาดวงความคิด
ขึ้นเปรียบเทียบกัน เหตุฉะนั้นถ้าเรายังมีดวงความคิดอยู่ใน
จิตต์ใจมากเพียงใด และดวงความคิดเหล่านั้นยิ่งแจ่มใสชัด
เจนมากเพียงใด เราก็ยิ่งตกลงใจได้ถูกต้องมากเพียงนั้น
ความตกลงใจของเราก็คงแจ่มใสโดยมาก ทั้งนี้เป็น
ด้วยเหตุที่เรายังมีดวงความคิดอยู่ในจิตต์ใจน้อย และมักจะไม
แจ่มแจ้งชัดเจนด้วย

(๒) ไม่ให้เวลาสำหรับตรวจดวงความคิดให้พอ คือ
เมื่อดวงความคิดสองดวงแจ่มขึ้นในจิตต์ใจ ๆ ก็เลยตกลงเอา
เสียง่าย ๆ ว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ โดยหาได้สอบสวนไล่เลียง
และเปรียบเทียบดูให้แน่นอนเสียก่อนไม่ แต่ครั้นมาตรวจสอบ
ดูภายหลัง จึงเห็นว่าสิ่งที่ตกลงใจไปแล้วนั้นเป็นความเห็นผิด

เพราะเหตุเช่นนั้นคำโบราณที่ว่า “ช้า ๆ ทั่วบ้านทั่วเมือง” จึงเป็นสุภาษิตที่เราควรถือไว้ปฏิบัติตาม

(๓) รับคำของผู้อื่นง่าย ๆ โดยไม่คิด ถ้าผู้ใดมีความคิดไม่กระฉ่าง และไม่ให้เวลาที่จะไตร่ตรองสอบสวน ความคิดของตนให้พอเพียงถึงที่ใดกล่าวมาข้างบนนี้แล้ว ผู้นั้นก็มักจะเชื่อหรือรับเอาทางความคิดของผู้อื่นมาใส่ใจตนง่าย ๆ โดยมีใจที่ตรวจสอบดูว่าผิดหรือถูกประการใด ลักษณะที่เชื่อถือนั้นเชื่อฟังง่าย ๆ อย่างนี้ มักเป็นนิสัยที่คนทุกชาติได้รับช่วงเป็นสมบัติของจิตใจที่ติดต่อกันลงมาเป็นทอด ๆ ตั้งแต่โบราณกาล อนึ่งในปัจจุบันนี้ก็ยังไม่มีผู้ใดทราบนั่นว่า เราควรระสอนให้เด็กเชื่อง่าย หรือให้เชื่อยาก มากน้อยเพียงใดจึงจะดี เพราะถ้าสอนให้ “ฟังคำ” มากเกินไป ก็ต้องข้อห้ามที่ว่า “ทำให้เด็กไม่ใช้ความคิด” และถ้าจะชี้แจงให้เด็กเห็นต้นเหตุเค้ามูลเสียทุกสิ่งทุกอัน ก่อนที่จะเชื่ออะไรลงไปได้ เขาก็ว่า “เราพยายามสอนให้เด็กเป็นคนรุ่น”

(๔) ใจลำเอียง บางทีเมื่อเราจะตกลงใจในข้อความสิ่งหนึ่งสิ่งใด เราก็มักจะตกลงเอาด้วยอำนาจความลำเอียงที่มีอยู่ในจิตใจในเวลานั้น ข้อนั้นหมายความว่า ถ้าเราประสงค์จะให้เป็นอย่างใด เราก็มักจะเชื่อเอาในสิ่งนั้น และตกลงใจ

ให้เป็นอย่างนั้นเอาง่าย ๆ โดยไม่ไ้คึกคึกหน้าหลังหรือไ้เลียบ
เลียบให้ละเอียดก่อน

อนึ่ง ความ ลำเอียง เป็นสิ่งที่อาจชักนำจิตใจของครูให้เห
ไปจากคลองธรรม และไม่ประพฤติกั้เที่ยงตรงท่อนักเรียนของ
ตนไ้หลายประการ เช่นเมื่อระตกลงใจด้วยเรื่องอะไร ที่เกี่ยว
ข้องแก่ตัวนักเรียน ครูที่มีจิตใจอ่อนแอ ก็มักจะลำเอียง
เข้ากับนักเรียนบางคนโดยไม่รู้ตัว แต่ครูที่มีใจแข็ง เมื่อรู้สึก
ว่ามีลักษณะเช่นนั้นครอบงำจิตใจของตนอยู่แล้ว ก็อุทิศคำห
พยายามกันเขาออกเสียให้ห่าง ในเวลาที่ระตกสิ้นหรือซ้งใจ

การฝึกหัดความตกลงใจเป็นข้อสำคัญ ไม่ว่า

อาการหรือกิจการใด ๆ เมื่อเป็นหน้าที่ของจิตใจจะต้องกระทำ
แล้ว จิตใจก็จะต้องอาศัยลักษณะความตกลงใจนี้ช่วยด้วยทั้ง
สิ้น อาศัยเหตุเช่นนั้น ถ้าการศึกษาของประเทศใดไม่ให้โอกาส
แก่การที่จะฝึกหัดลักษณะเช่นนั้น การศึกษาของประเทศนั้น
ก็ชื่อว่ายังไม่บริบูรณ์แท้.

ความเจริญของความตกลงใจ

เด็กอ่อน เมื่อชันตันเด็กยังพูดไม่ไ้ ก็กระทำอาการ
ตกลงใจอย่างหยาบ ๆ ครั้นถึงกำหนดพูดไ้ คำพูดนั้น
ก็เห็นเครื่องหมายให้เห็นชัดว่า ความตกลงใจของเด็กไ้เจริญ

ขึ้นมาก เช่นคราวแรกเมื่อจะพูด เด็กคงคิดว่า ‘รัตน’ อยู่ในใจ
ก่อนแล้ว แล้วจึงพูดออกมาว่า ‘ฮ้อน’ (ร้อน) ครั้นต่อมา
คงเข้าใจพูดควยเป็นสองคำได้ว่า ‘ห้วยฮ้อน’ (กล้วยร้อน)
แต่อย่างไรก็ดี อย่าให้ครูถือเอาคำพูดเป็นสำคัญมากนัก

เพราะบางทีเด็กก็ไม่เข้าใจความหมาย แต่อาจพูดเลียนเขาได้
การสอนชั้นมูลอย่างที่เราเรียกว่า “กินเคอร์คิวเรน” นั้น
เป็นสิ่งที่ผลักดันให้เด็กมีความตกลงใจมาก เพราะวิธีอย่างนี้ให้
โอกาสแก่เด็กที่จะเปรียบเทียบและลงความเห็นยิ่งกว่าวิธีอื่น ๆ

เด็กเล็ก ๆ เครื่องที่น่าเอาความตกลงใจภายในออกมา
แสดงให้เห็นปรากฏภายนอกนั้นคือ “ประโยคคำพูด” เหตุ
ฉะนั้นการผลักดันให้เด็กพูดเป็นประโยคจึงเป็นสิ่งที่ปลุกฝังความ
ตกลงใจอย่างดีที่สุด ข้อสำคัญที่ครูควรระวังในทันทีคือ เมื่อ
บังคับให้เด็กตอบเป็นประโยคคราวใดแล้ว ก็ต้องย้อนไต่สวน
ดูให้รู้แน่ด้วยว่า เด็กมีความเข้าใจตามคำที่พูดนั้นหรือไม่

บทเรียนที่ช่วยฝึกหัดความตกลงใจมาก

การเขียนหนังสือและวาดรูปภาพ บทเรียนทั้งสองอย่างนี้
กระทำให้นักเรียนต้องตัดสินใจว่า สิ่งที่เรากระทำลงไป
นั้นเหมือนต้นฉบับหรือไม่ ก็แต่ในเรื่องนี้นักเรียนมักจะแล
เลยสิ่งเล็กๆ น้อยๆ ซึ่งอาจทำให้ลงความเห็นผิดไปได้ เหตุ
ฉะนั้นให้ครูระวังจงหนัก เมื่อเห็นอะไรผิดบ้างแล้ว ถึงจะเล็ก

น้อยสักเท่าใด ๆ ก็ตาม ควรเอาใจมาลองให้ดูบนกระดานทำให้
ใหญ่ และให้เห็นถนัดขึ้น เพื่อเดี๋ยวจะได้แลเห็นความผิดของ
ตน เมื่อข้อไประไกรก็ขึ้นเปรียบเทียบกับตกลงใจได้ไม่ผิดอีก

บทเรียนสำหรับหัดมือ เช่น พับกระดาษ ตัดกระดาษ
ปั่นรูปหุ่นด้วยดินเหนียว ทำไม้ด้วยเครื่องมือ ๑ ส ๑ บทเรียน
เหล่านี้ช่วยในการฝึกหัดความตกลงใจทั้งสิ้น.

กระจายประโยชน์ตามตำราไวยากรณ์ บทเรียนชนิดนี้
ถ้าสอนให้เกียวเนื่องไปด้วยกันกับการผูกประโยคแล้ว ก็เป็น
สิ่งที่จะฝึกหัดความตกลงใจมาก.

เลข ถ้าสอนให้ดูวิธี ก็จะช่วยทำให้เกิดใช้ความตกลง
ใจมาก. แยกฝึกหัดต่าง ๆ ในวิธีเลข แยกออกได้เป็นสอง
จำพวก กล่าวคือ พวกหนึ่งนักเรียนทำได้ง่าย ๆ ไม่ต้องคิด
อีกจำพวกหนึ่งเรียกว่า “โจทย์” ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ลักษณะ
ความตกลงใจของเด็กลงงามได้อย่างวิเศษ

การเล่นออกแรง เป็นสิ่งซึ่งบังคับให้เด็กซึ่งกำลังของ
ตนออกใช้ให้พอ ตนจึงจะทำสำเร็จได้ทั้งประสงค์ เช่น เมื่อ
จะวิ่ง ‘ดี’ ออกไปจากเขตต์ของตน หรือจะกระโดดข้ามไม้
สูงให้พ้น ตัวจะต้องประมาณกำลังของตัวเอง ก่อนที่จะกระทำ
ลงไปทุก ๆ คราว เหตุฉะนั้นการเล่นชนิดนี้ จึงเป็นประโยชน์
แก่การฝึกหัดความตัดสินใจมาก.

ตอนที่ ๙

ความพิเคราะห์

วิธีสอนเรื่อง “วัตถุเมื่อสัมผัสความร้อนย่อมขยาย
โตออก” ซึ่งเกี่ยวพันเป็นลำดับกันขึ้นไปจนถึงกฎ

สาธตวิธี

วิธีที่หนึ่ง

- (๑) ครรหาห่วง และลูกบนเหล็กที่พอตลอดเข้าออกได้ ครบ ๆ มาตั้งไว้ที่หน้านักเรียน ครั้นแล้วก็เอาลูกบนเผาไฟให้ร้อน คราวนั้นลูกบนกลับคับห่วง ตลอดลงไปไม่ได้ จึงลงความเห็น “ความร้อนทำให้ลูกบนเหล็กโตขึ้น”
- (๒) ครูทำให้นักเรียนดูอีก แต่คราวนี้ใช้ลูกกลมที่ทำด้วยทองเหลือง, ทองแดง, ตะกั่ว, และแก้ว ลูกกลมเหล่านี้ก็ตลอดห่วงไม่ได้เหมือนกัน จึงลงความเห็น “ความร้อนทำให้ทองเหลือง, ทองแดง, ตะกั่ว, และแก้วโตขึ้น”
- (๓) แต่เหล็ก, ทองเหลือง, ทองแดง, ตะกั่ว, และแก้วเหล่านี้เป็นของแข็ง เหตุฉะนั้นจึงลงความเห็นได้อีกว่า “ความร้อนทำให้ของแข็งโตขึ้น”

- (๔) ครูยกขวกแก้ว ซึ่งมีน้ำ, มีจุลไม้มัชรุกอก, และมีหลอดแก้วเล็ก ๆ สอดลงไปกลางขวกจนถึงน้ำ แล้วเอาไฟเผาขวกให้นักเรียนดู นักเรียนจะเห็นน้ำในหลอดสูงขึ้นไปทุกที จึงลงความเห็นว่ “ความร้อนทำให้น้ำขยายตัวออก”
- (๕) ครูทดลองให้นักเรียนดูอีก แต่คราวนี้ใช้เหล้าอัลโคฮอล, นมโคสค, น้ำเชื่อม, ๑ ด.๑ แทนน้ำ สิ่งเหล่านี้อีกทวชนาคนเหมือนครั้งแรก จึงลงความเห็นว่ “ความร้อนทำให้เหล้าอัลโคฮอล, นมโคสค, น้ำเชื่อม ๑ ด.๑ ขยายตัวออก”
- (๖) แต่เหล้าอัลโคฮอล, นมโคสค, น้ำเชื่อม ๑ ด.๑ เหล่านี้นั้นของน้ำ เหตุฉะนั้นจึงลงความเห็นได้ อีกว่ “ความร้อนทำให้ของน้ำขยายตัวออก”
- (๗) ครูเอากะเพาะไ้มาเป่าให้พองลมสักหน่อย แล้วผูกปากขกชนถือไว้ใกล้ ๆ ไฟ ในไม้ชำ รอย่นตามพนักะเพาะหย่อน ก็ระต้งขึ้นจนแลไม่เห็นรอย จึงลงความเห็นว่ “ความร้อนทำให้ลมพองตัวออก”
- (๘) ครูทดลองให้ดูอีก แต่คราวนี้ใช้แคสถ่านหิน, และแคสกรรคาร์บอลิกแทนลมธรรมดา เมื่อแคสเหล่านี้ไ้สัมผัสกับความร้อนเข้าแล้ว กะเพาะก็ต้งขึ้นเหมือน

ครั้งแรก จึงลงความว่า “ความร้อนทำให้แคลสถ่านหิน และแคลสกรดคาร์บอิลิกฟองตัวออก”

(๘) แคลสมอากาศ, แคลสถ่านหิน, และแคลสกรดคาร์บอิลิก เหล่านี้ ก็เป็นแคลสด้วยกันทั้งสิ้น เหตุฉะนั้นจึงลง ความเห็นว่า “ความร้อนทำให้แคลสฟองตัวออก”

(๑๐) แต่ของแข็ง, ของเหลว, และแคลสทั้งสามอย่างนี้ก็เป็น วัตถุ (แมตเทอร์) ทั่วกันทั้งสิ้น เหตุฉะนั้นจึงลง ความเห็นเป็นที่ยุติได้ว่า “ความร้อนทำให้วัตถุขยายตัว ใหญ่ขึ้น”
วิธีที่สอง.

(๑) ในชั้นแรกครูบอกกฎสาธารณะที่เคียวว่า “ความร้อนทำให้วัตถุขยายตัวใหญ่ขึ้น”

(๒) ครั้นแล้วอ้างว่า ของแข็งเป็นของอย่างหนึ่งอยู่ในจำพวก วัตถุ, เหล็กก็เป็นของแข็งอย่างหนึ่ง, เหตุฉะนั้น “เหล็ก ก็ต้องขยายตัวใหญ่ขึ้นด้วยอำนาจความร้อน”

(๓) เมื่ออ้างเช่นนั้นแล้ว ก็ตั้งต้นทดลองให้เห็นจริงต่อไป.

(๔) อ้างอีกว่า ของเหลวเป็นของอย่างหนึ่งในจำพวกวัตถุ, น้ำก็เป็นของเหลว, เหตุฉะนั้น “น้ำก็ต้องขยายตัวออก ด้วยอำนาจความร้อน”

(๕) เมื่ออ้างเช่นนั้นแล้ว ก็ตั้งต้นทดลองให้เห็นจริง.

(๖) ต่อไปจากนี้ ครูก็จับกล่าวด้วยเรื่องแคส ประดุจที่ได้
 ทำมากับอย่างอื่น ๆ ช่างนั้น
วิธีสอนทั้งสองอย่างนั้น มีข้อแตกต่างกันอยู่หลายอย่าง แต่ใน

ในวิธีสอนทั้งสองอย่างนั้น มีข้อที่เหมือนกันอยู่หลายอย่าง แต่ใน
 นั้น จะกล่าวเฉพาะแต่ข้อที่สำคัญ ๆ เท่านั้น

ในวิธีที่หนึ่ง กล่าวด้วยของเฉพาะสิ่ง ๆ หนึ่ง ไปถึงขั้น
 เงื่อนไขทำให้เราต้องเป็นกฎสาธนะได้ วิธีพิเคราะห์อย่างนี้
 เรียกว่า “คิดค้น” (อินคักชัน)

ในวิธีที่สอง บอกกฎสาธนะให้รู้เสียก่อน แล้วจึง
 เอาของเฉพาะสิ่ง ๆ หนึ่ง มากล่าวอ้างให้เห็นว่าเป็นไปตามกฎ
 สาธนะนั้นจริง. วิธีพิเคราะห์อย่างนี้ เรียกว่า “คิดสอบ”
 (คิกักชัน)

คำจำกัดความ

ความพิเคราะห์ คือ กริยาที่ไต่สวนเพื่อจะให้ทราบว่า
 ความตกลงใจนั้น ๆ เกยเนื่องกันอย่างไร.

คิดค้น คือ กริยาที่กฎสาธนะ ด้วยข้อเขาสั่งซึ่ง
 เป็นไปในของเฉพาะสิ่ง ๆ หนึ่ง เป็นหลัก.

คิดสอบ คือ กริยาที่ใช้กฎสาธนะสอบของเฉพาะ
 สิ่ง ๆ หนึ่ง เพื่อให้ทราบว่า เป็นไปตามถูกต้องตามกันทุกประการ

ตัวอย่างวิธีพิเคราะห์ เทียบให้^๕ทั้งสองชนิด

คิดค้น	คิดลอบ
ทราบว่า	ทราบว่า
เหล็กโค ^๕ ขึ้นไ ^๕ ด้วยอำนาจ ความร้อน	ของแข็งทั้ง ^๕ สิ้นโค ^๕ ขึ้นไ ^๕ ด้วยอำนาจความร้อน
ทองเหลืองโค ^๕ ขึ้นไ ^๕ ด้วย อำนาจความร้อน	
ตะกั่วโค ^๕ ขึ้นไ ^๕ ด้วยอำนาจ ความร้อน	เหล็กก็ ^๕ เป็นของแข็ง
แก้วโค ^๕ ขึ้นไ ^๕ ด้วยอำนาจ ความร้อน	
ลงความเห็น ของแข็งทั้ง ^๕ สิ้นโค ^๕ ขึ้นไ ^๕ ด้วยอำนาจความร้อน	ลงความเห็น เหล็กก็ ^๕ โค ^๕ ขึ้นไ ^๕ ด้วยอำนาจ ความร้อน

ในการคิดค้น, เราตรวจดูของเป็นสิ่ง ๆ หนึ่งจับต้นเงื่อน
ตั้งเป็นกฎสาธαρณะไ^๕กฎสาธαρณะนี้ไม่ควรบ่งจำแต่สิ่งที่เรา
รู้เท่านั้น ถึงสิ่งที่เรายังไม่เคยได้พบได้เห็นเลย ก็เกี่ยวเข้า
มาด้วยเหมือนกัน อาศัยเหตุเช่นนี้ เมื่อจะตั้งกฎอะไรแล้ว
ก็ควรหาสิ่งต่าง ๆ มาตรวจดูให้มากเสียก่อน จึงควรถือเอา

เป็นหลักที่แน่วใ้ การที่ถือเอาเป็นหลักที่แน่วใ้เช่นนี้ ก็เพราะเรา
รู้ว่า “ธรรมชาติย่อมเป็นอย่างเดียวกันทั้งสิน”

ในการคิดสอบ, เราพิจารณาที่ด้วยหลักเทียบคือ ด้วยใ้
ข้อความสองข้อที่รู้ยั้แล้ว เป็นเครื่องเทียบเคียง และถ้าข้อ
ความที่รู้ยั้แล้วนั้นถูกต้องอย่างไร สิ่งที่เราคิดตก ย่อมต้อง
ถูกต้องอย่างนั้นด้วย ข้อความสองข้อนั้น ข้อต้นเรียกว่า
“ประโยคใหญ่,” ข้อรองเรียกว่า “ประโยคเล็ก,” และข้อ
ที่เราคิดตกเรียกว่า “ประโยคท้าย” ทั้งจะทำใ้ให้เห็นเป็น
ตัวอย่างต่อไปนี้ :-

หลักเทียบ

ประโยคใหญ่—ของแข็งทั้งสิน โดดขึ้นใ้ด้วยอำนาจความร้อน

ประโยคเล็ก—เหล็กเป็นของแข็งชนิดหนึ่ง

ประโยคท้าย—เหล็กนั้นเหล็กก็ต้องโดดขึ้นใ้ด้วยอำนาจความร้อน

คิดค้นกับคิดสอบผิดกันอย่างไร

คิดค้น	คิดสอบ
(๑) เป็นกิริยาที่คิด <u>จากต่ำขึ้น</u> ไปหาสูง คือคิดจากของ ละเอียดสิ่ง ๆ ขึ้นไปสู่ ความจริง อันเป็นหัวใจ ของสรรพสิ่งทั่วไป	(๑) เป็นกิริยาที่คิด <u>จากสูง</u> ลงมาหาต่ำ คือคิดจาก ความจริง ซึ่งเป็นหัวใจ ของสรรพสิ่งทั่วไปลงมา หาของละเอียดสิ่ง ๆ

<p>(๒) เป็นสิ่งที่จะนำไปถึงการ
ทั้งกฎ, ทั้งเกณฑ์, ทั้ง
หลัก, ทั้งหัวใจ, และ
ทั้งคำจำกัดความของสิ่ง
ต่าง ๆ</p> <p>(๓) ทำให้เกิดความรู้ใหม่ ๆ</p> <p>(๔) ทำให้เป็น 'คนค้นคิด'
คิดทำของขึ้นได้แปลก ๆ</p> | <p>(๒) เป็นสิ่งที่จะทำให้เข้าใจ
กฎสาธารณะ, เกณฑ์,
หลัก ๆ ลว ๆ กชน.</p> <p>(๓) ไม่ทำให้เกิดความรู้ใหม่</p> <p>(๔) ทำให้เชื่อและให้แลเห็น
ความจริงมากขึ้น.</p> |
|---|--|

คิดค้นกับคิดสอบ

มีประโยชน์แก่การศึกษาต่างกันอย่างไร

คิดค้น	คิดสอบ
<p>(๑) เป็นวิธีแห่ง <u>การศึกษา</u></p> <p>(๒) เป็นสิ่งที่ทำให้ได้ <u>ความรู้</u>
ช้า เพราะจะต้องตรวจ
ของทั้งสนให้ทราบตลอด
ไปเป็นสิ่งที่ ๆ ก่อน .   (๓) เป็นวิธีที่ <u>เป็นไปตาม</u>
<u>ธรรมดา</u> เพราะในขั้นต้น
เก็บจับ คิด ถึง ของ เป็น</p>	<p>(๑) เป็นวิธีแห่งการ <u>สั่งสอน</u></p> <p>(๒) เป็นสิ่งที่ทำให้ได้ <u>ความรู้</u>
เร็ว เพราะสิ่งที่รู้ <u>อยู่แล้ว</u>
นั้น ชัก <u>รู้</u> ให้ทราบถึงสิ่ง
ที่ยังไม่รู้.   (๓) เป็นวิธีที่ <u>ไม่เป็นไปตาม</u>
<u>ธรรมดา</u> เพราะเรากลับ
ลำดับที่เกิดก่อนและหลัง</p>

สิ่ง ๆ ก่อน ครั้นต่อมา
ภายหลัง จึงคิดเป็น
พวก ๆ. ถ้าจะจัดลงเป็น
ชั้น ๆ ตามที่เกดก่อน
และหลังแล้ว ต้องมีเป็น
ลำดับดังนี้

ก. มีความสังเกต.

ข. มีความคิด

จ. มีความตกลงใจ

(๔) เป็นสิ่งที่ หมายไ้แน่นอน

เพราะเหตุว่า เมื่อจะรู้กฎ
สาธารณะไ้ นั้น เรา
จำเป็น ต้องไ้ ส่วนของ
เฉพาะสิ่ง ๆ ที่ละเล็ก
ทีละน้อย กิริยาที่กระทำ
เช่น ทำให้มันกินเข้า
ใจได้คื และ อาจ ถือ เอา
เป็นหลัก สำหรับตัดสิน
เรื่องอื่น ๆ ไ้ ถูกต้อง
กว่า.

เสีย คือเอาความตกลง
ใจขึ้นตั้งไว้หน้าความ
คิด และเอาความคิด
ขึ้นตั้งไว้หน้าความสังเกต
หรือถ้าจะกลับพูดเสียอีก
อย่างหนึ่ง ก็ว่า ตั้งกฎ
เสียก่อน แล้วจึงเที่ยว
ไ้หาความจริง.

(๕) เป็นสิ่งที่ยัง หมายแน

ไม่ไ้ ทั้งนี้เป็นด้วยเหตุ
มักไม่สามาถจะเข้าใจ
กฎสาธารณะต่าง ๆ ที่ครู
บอกนั้นไ้ ถึงจะรู้ก็มัก
รู้เพียงแต่ว่าไ้ปากเปล่า
เสียโดยมาก เมื่อเป็น
เช่นนั้น การตัดสินตกลงใจ
เรื่องอื่น ๆ ต่อไป ก็ย่อม
ไม่ถูกต้องแน่นอนอยู่เอง
เป็นธรรมดา.

<p>(๕) เป็นวิธีที่ทำให้นักเรียน
เชื่อใจตัวเอง. ถ้าครูคน
ใดหัดให้นักเรียน “คิด
ค้น” อยู่เสมอแล้ว ก็เช่น
เดียวกับสอนให้เด็กเชื่อ
ความสังเกต, ความคิด,
และ ความตกลงใจของ
ตนเองเหมือนกัน</p> | <p>(๕) เป็นวิธีที่ทำให้นักเรียน
ไม่เชื่อใจตัวเอง. เพราะ
เหตุที่ได้ รับ ความ บอก
เล่าอยู่เสมอ ไม่ได้ได้
ส่วนรู้ให้เห็นจริงด้วยสติ
ปัญญาของตนเอง เมื่อ
เช่นนั้น จะให้ มีนิสัยที่
เชื่อใจตัวเองอย่างไรได้.</p> |
|--|---|

ตัวอย่างวิธีสอนเรื่องกริยาวิเศษณ์.

- ๑ ตัวอย่าง ต่อไปนี้ คือ ตัวอย่างที่ครูจะเขียนให้นักเรียน
ดูบนกระดานดำ ก่อนที่จะลงมือสอน :—
- (ก) หญิงคนนั้นค่อย ๆ เกร
 - (ข) นายนั้นเดินเข้า
 - (ง) เด็กเห็นม้าเสมอ
 - (ค) เขาจับโจรร้ายโดยละม่อม
 - (ด) กษัตริย์ไม่ทรงพระสรวลอีก และ
 - (ฉ) ชายคนนั้นพูดทั้ง (ค่อย, เร็ว, ช้า, ไม่ชัด)
- ๒ ยกประโยค (ก) ขันตรว

ให้นักเรียนคนหนึ่งอ่านประโยค (ก) แล้วให้ยกว่า
 “หญิง” เป็นอะไร, “คนนั้น” เป็นอะไร และ “เกร”
 เป็นอะไร ให้ยกเหตุผลในคำตอบด้วย ครั้นแล้วให้
 กล่าวด้วย “ค่อย ๆ” และให้นักเรียนให้รู้ไว้เองว่า
 ไม่ใช่กริยา, ไม่ใช่ชื่อ, และไม่ใช่คุณ.

๓ ลงความเห็นครั้งที่หนึ่งในเรื่องประโยค (ก)

คำว่า “ค่อย ๆ” นี้ เป็นคำใหม่อีกชนิดหนึ่ง

๔ ยกประโยค (ข) จนถึง (ง) ขึ้นตรวจ

ให้ทำอย่างเดียวกันกับประโยค (ก) แต่ให้ชี้ให้เห็นคำ
 คำใหม่ ๆ

๕ ลงความเห็นตั้งแต่ประโยค (ก) จนถึง (ง)

คำว่า ค่อย ๆ, เข้า, เสมอ, โทษละม่อม, อีก, ทั้ง
 ๆ ล ๆ เหล่านี้ เป็นคำใหม่อีกจำพวกหนึ่งทั้งสิ้น.

๖ ยกคำในจำพวกใหม่ขึ้นตรวจดู เพื่อให้ทราบว่าเกี่ยวข้องกับ
แก่ประโยคอย่างไร

ถามนักเรียนว่า “หญิงค่อย ๆ” กับ “ค่อย ๆ เกร”
 ไหนจะได้ความดีกว่ากัน แล้วให้ยกคำอื่น ๆ ซึ่งเป็นส่วน
 ของประโยคขึ้นเปรียบกันเช่นนั้นอีกต่อไป ในเวลาที่ทำ
 เช่นนี้ ให้ระวังสังเกตคำที่เกี่ยวกับข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับคำใน
 จำพวกใหม่นี้ ให้มากที่สุดตามแต่จะได้.

๗ ลงความเห็น

คำใหม่ ๆ เหล่านี้เกี่ยวข้องกับแก้ปริยายมากที่สุด.

๘ บอกคำว่า “กริยาวิเศษณ์.”

บรรดาคำที่เกี่ยวข้องกับแก้ปริยายมากที่สุด เขาให้ชื่อว่า “กริยาวิเศษณ์”

๙ ตรวจสอบไปอีกว่ากริยาวิเศษณ์ กับกริยาเกี่ยวข้องกับอย่างไร

ยกเอากริยาและกริยาวิเศษณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันอยู่ในประโยค (ข) ขึ้นถามนักเรียนว่า “พูดทั้ง” กับ “พูดค่อย” ๑ ๒ ๓ ต่างกันอย่างไร

๑๐ ลงความเห็น

กริยาวิเศษณ์ กระทำให้กริยา หมายความว่า แปลกออกไปได้ต่าง ๆ นานา

๑๑ คำจำกัดความ

กริยาวิเศษณ์เป็นคำพูดชนิดหนึ่ง ที่กระทำให้กริยาเปลี่ยนแปลงไปต่าง ๆ

๑๒ ฝึกหัด

(ก) ให้นักเรียนทั้งประโยคที่มีกริยาวิเศษณ์ แล้วให้ถามว่าคำใดเป็นกริยาวิเศษณ์ และเพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น.

(ข) ให้นักเรียนหากริยาวิเศษณ์มาเติมลงในประโยคที่ครูตั้งไว้บนกระดานทำให้ได้ความก็.

๑๓ ในชั้นที่สี่

ให้นักเรียนดูคำอธิบายกริยาวิเศษณ์ในกระดานดำ แล้ว
ให้ว่าพร้อม ๆ กันสักสองสามเที่ยว หรือจะให้ลอกลง
สมุด แล้วให้ท่องให้ขึ้นใจก็ได้

ยกเอาวิธีสอน ชั้นที่สี่ บทที่สี่ วิธีสอนเรื่องกริยา

วิเศษณ์ ชั้นต้นด้วยของเฉพาะสิ่ง ๆ (คือตรวจคำในประโยค)
แล้วจึงค่อย ๆ กระเถิบขึ้นไปถึงคำพูดเป็นจำพวก ๆ (คือกริยา
วิเศษณ์) ซึ่งทำหน้าที่อย่างหนึ่งอยู่ในประโยค และการที่ไต่สวน
มาเป็นชั้น ๆ จนถึงคำจำกัดความไฉนนั้น ก็หมายความว่า นอก
จากคำที่ตรวจแล้ว ยังมีคำอื่น ๆ ในจำพวกนั้นอีกเป็นอันมาก
การที่ถึง คำจำกัดความ ของกริยาวิเศษณ์ไว้ในหัวข้อที่ ๑๑ นั้น
ก็หมายความว่า เราได้ใช้ความคิดกัน

วิธีสอนตั้งแต่หัวข้อที่หนึ่งจนถึงที่สิบเจ็ด

คือการคิดค้น เมื่อได้สอนลงตามวิธีที่ ๑ จนถึงที่ ๑๑
นั้นแล้ว เราก็เปลี่ยนใช้วิธีอื่นต่อไป คือเราถือเอากริยา
วิเศษณ์ให้หมายความตามคำจำกัดความ (กฎสาธนะ) แล้ว
ก็หาคำอื่น ๆ เฉพาะคำ ๆ มาสอบดูว่า จะเป็นไปตามคำ
จำกัดความนั้นหรือไม่

วิธีสอนทั้งแต่ข้อ ๑๒ นั้นคือการคิดสอบ เหตุฉะนั้น

วิธีสอนอย่างทีกล่าวมาข้างบนนี้ จึงมีทั้งคิดค้นและคิดสอบ ซึ่งบ้างก็ให้ชื่อว่า “วิธีสอนด้วยให้คิดค้นคิดสอบ” และบ้างก็เรียกว่า “วิธีสำเร็จ” ทั้งจะย่อไว้ให้เห็นอย่างสั้น ๆ ต่อไปนี้:—

วิธีสำเร็จ	{	คิดค้น	คำว่า “ค่อย ๆ”	เปลี่ยนแปลงกริยา
			คำว่า “เสมอ”	เปลี่ยนแปลงกริยา
			คำว่า “บ่อย ๆ”	เปลี่ยนแปลงกริยา
			ถ้าเช่นนั้น ก็มีคำจำพวกหนึ่ง (เรียกกริยาวิเศษณ์)	ที่เปลี่ยนแปลงกริยา.
			วิธีสำเร็จ	{
คำว่า “ค่อย ๆ”	เปลี่ยนแปลงกริยา เหตุฉะนั้น “ค่อย ๆ” ก็เป็นกริยาวิเศษณ์.			

เหตุใดวิธีสำเร็จจึงดีกว่าวิธีอื่น ๆ

๑. การฝึกหัดจิตใจของเด็กทุกทั่วทุกทาง เป็นการศึกษากันแท้. วิธีสำเร็จเป็นวิธีที่ฝึกหัดจิตใจของเด็กทุกทั่วทุกทาง คือ ฝึกหัดให้คิดจากคำขึ้นไปหาสูง และให้คิดจากสูง

ลงมาทาคำ ไปด้วยกันในคราวเดียว เหตุฉะนั้นจึงเป็นวิธี
ที่ควรควรใช้ให้มากที่สุดตามแต่จะทำได้

๒. วิธีสำเร็จเป็นวิธีที่เราจัดจิตใจของเด็กให้ทันต้น วิธีนี้
สอนให้เด็กเอาใจใส่หาวิชาความรู้เอาเอง, กับสอนให้รู้จัก
ใช้ส่วนเปรียบเทียบ และลงความเห็นเอาเองด้วย. เด็กที่ได้
รับความสั่งสอนชนิดนี้ ไม่ได้อ่านจากตำราอย่าง
เด็กที่ได้เล่าเรียนด้วยวิธีชนิดอื่น ๆ คือเมื่อได้พบเห็นอะไรที่
ยาก ๆ เข้าแล้ว ก็จะเล่าเรียนมากที หรือมีใครเล่าเรียนมา
ก่อนก็ ก็มักจะตั้งใจคิดอ่านเอาเองจนรู้ได้ ส่วนเด็กที่ได้
เล่าเรียนด้วยวิธีอื่น ๆ นั้น มักมีสันทานที่จะให้เขาบอกอยู่เสมอ
ถ้าไม่เช่นนั้น ก็ทำไม่ได้ หรือไม่รู้. อาจารย์ผู้หนึ่งกล่าวว่า
“ควรบอกเด็กให้น้อยที่สุด และควรทำให้รู้ได้เองให้มาก
ตามแต่จะทำได้”

คิดเทียบ

‘คิดเทียบ’ เป็นวิธีที่มนุษย์ใช้คิดอีกอย่างหนึ่ง ผิดกับ
คิดค้นและคิดสอบ คิดเทียบนั้นคือ เราพิจารณาเหตุของสองสิ่ง
ถ้าเห็นมีลักษณะหรืออะไรในของสองสิ่งนั้น คล้ายกันอยู่บ้าง
แล้ว ก็เชื่อเอาว่า ถ้าของสิ่งหนึ่งเป็นอย่างใด ของอีกสิ่งหนึ่งก็
เป็นอย่างนั้นด้วยทุกประการ ในเรื่องนี้ข้อสำคัญอยู่ที่ตรงลักษณะ
ที่คล้ายคลึงกัน คือถ้ามีลักษณะคล้ายกันน้อยอย่าง ความ

พิเคราะห์นั้นก็อาจผิดได้ แต่ถ้ายิ่งมีลักษณะคล้ายกันมาก
ออกไป ความพิเคราะห์ก็อาจมีทางถูกได้มาก.

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างวิจิตต์เทียบ :-

คนเขาเห็นคนเล็ก ๆ, ทราบ, และเห็นเขี้ยวมากจน
ลงไปด้วยกันในถ้วยแก้วหนา ซึ่งมันเต็มเสมอปาก ขณะที่น่า
กำลังจะเขี้ยวอยู่นั้น ชีให้นักเรียนเห็นว่า ก่อนกรวยลง
ไป อยู่ด้วยกันด้วยแก้วอันสิ่งอื่น ๆ ครั้นเมื่อเวลานเขี้ยวเมื่อทราบ
ก็ค่อยลงทีละเล็กทีละน้อย พอเวลานหยุดก็ เห็นเขี้ยวที่
ละลายกันจนจนกัน เมื่อนักเรียนเห็นเช่นนั้นแล้ว ครูชักออกไปว่า
ศิลาบางแผ่นมีก้อนหินปนอยู่ด้วยมาก, บางแผ่นก็เป็นถ้วยทราบ
เช่นศิลาแดง และบางก็เป็นถ้วยดิน เช่นที่มีเนื้อละเอียด
สีเทา ๆ อย่างหินชนวน ครั้นแล้วจึงให้นักเรียนพิเคราะห์ว่า
แผ่นศิลาที่มีก้อนหินปนอยู่ด้วยมาก ชีให้เห็นว่าคงอยู่ในที่หน้า
ไหลเขี้ยวมาแต่เดิม, ศิลาแดงที่เป็นถ้วยทราบคงอยู่ในที่หน้า
ไหลเรื่อย ๆ, และหินคำที่เป็นถ้วยดินคงอยู่ในที่หน้านั้น

ในตัวอย่างข้างบนนี้ เราได้อธิบายความคล้ายคลึงกันในระหว่าง
ศิลาแดง กับทราบ เป็นหลักเป็นประธาน และต่อไปเมื่อเห็น
ว่าทราบเป็นอย่างใด เราก็ลงความเห็นเห็นว่าศิลาแดงก็คงต้อง
เป็นอย่างนั้นด้วยเหมือนกัน

คำจำกัดความ หรือ เทพนิทัศน์

คำจำกัดความ (กฎสาธณะ) เป็นส่วนสำคัญของการพิเคราะห์

เมื่อเราจะจำกัดความศัพท์ใดให้ถูกต้องเฉพาะความหมาย โดยไม่ขาดไม่เกินแล้ว เราจะต้องจับเอาลักษณะอย่างสามัญ ของศัพท์นั้น ๆ ขึ้นกล่าวด้วยคำอื่นแน่นแฟ้นแน่นอน. ในคำ จำกัดความนี้ต้องมีส่วนสำคัญแจ่มอยู่สามอย่าง ถ้าไม่เช่นนั้น จะเป็นคำจำกัดความไม่ได้ ส่วนสำคัญทั้งสามนั้นคือ :-

๑ หมู่ ได้แก่พวกใหญ่พวกหนึ่ง (คำที่กินความกว้าง) และสิ่งที่เราประสงค์จะอธิบาย ก็อยู่ในพวกนี้ด้วย.

๒ หมวด ได้แก่สิ่งที่เราประสงค์จะอธิบายให้ถูกต้อง เฉพาะความหมาย.

๓ ความลึก เพี้ยน ได้แก่ลักษณะที่หมวดหนึ่งลึกเพี้ยน กับหมวดอื่น ๆ บรรดาที่อยู่ในหมู่เดียวกัน.

ตัวอย่างคำจำกัดความ

หมวด	หมู่	ความลึกเพี้ยน
เรือน	เป็นสถานที่	สำหรับอยู่
โบสถ์		สำหรับทำสังฆกรรม
ยี่		สำหรับเก็บรักษาข้าว
โรงเรียน		สำหรับสอนวิชา
ป่าช้า		สำหรับเผาและฝังศพ
ธนาคาร		สำหรับรักษาสินทรัพย์ ทองเงิน ฯลฯ อันมีค่า

กฎแห่งคำจำกัดความ ท่านอาจารย์ผู้หนึ่งกล่าวไว้ว่า—

(๑) คำจำกัดความต้องแสดงลักษณะต่าง ๆ ของสิ่งที่
จะจำกัดความนั้นให้ชัดเจน

(๒) ในคำจำกัดความ จะมีชื่อของสิ่งที่ประสงค์
จะจำกัดปนอยู่ด้วยไม่ได้.

(๓) ห้ามไม่ให้ใช้ศัพท์ที่ตีความได้หลายทาง, ไวยากรณ์
ที่เคลือบคลุม, และสำนวนเปรียบเทียบต่าง ๆ ในคำจำกัดความ

(๔) การตั้งคำจำกัดความด้วยความปฏิเสธนั้นไม่
ควรเลือกหาทางทั้งด้วยความไม่ปฏิเสธให้ได้.

ตอนที่ ๑๐

ความเข้าใจ

ตัวอย่างความเข้าใจ

(ก) เด็กที่ยังไม่เคยได้เรียนวิทยาศาสตร์แห่งร่างกายของมนุษย์และที่ยังไม่เคยได้ใช้กล้องไมโครสโคป ถ้าลองเอากล้องไมโครสโคปมาส่องโลหิต ซึ่งติดอยู่ที่กระจกนาฬิกาพก ก็คงจะว่าไม่แลเห็นอะไร

(ข) ถ้าเป็นเด็กที่เคยได้เรียนวิทยาศาสตร์แห่งต้นไม้ ผักหญ้ามาบ้าง และได้เคยผ่านส่วนของต้นไม้ ส่องดูด้วยกล้องไมโครสโคปแล้ว เมื่อได้แลเห็นโลหิตหยกนั้นด้วยกล้อง ก็คงจะ เห็นมีอะไรเป็นก้อนกลมๆ กว้างๆ ชั้ช้อนกันอยู่.

(๗) ถ้าให้เด็กที่ได้เรียนวิทยาศาสตร์แห่งร่างกายมาแล้ว มองดู (ด้วยกล้อง) ก็คงจะ เห็นเป็นก้อนกลมๆ คล้ายตัวโลหิต ครั้นเข้มันมองดูต่อไป ก็คงเห็นเป็นก้อนแดงก้อนขาว ชั้ช้อน ในที่สุดคงลงความเห็นว่า สิ่งที่ตนมองดูอยู่นั้นคือ โลหิต

ในตัวอย่างทั้งสามที่กล่าวมาข้างบนนี้ ใช้โลหิตหยกเดียวกัน และใช้กล้องไมโครสโคปกล้องเดียวกัน ที่ต่างกันก็แต่ผู้ดู เหตุฉะนั้นการที่พิจารณาเห็นไม่เหมือนกัน ก็คงเป็นเหตุ

ด้วยผู้ที่ ที่มีจิตใจต่างกัน การที่เด็กคนที่สามแลเห็นละเอียดยก
กว่าคนที่หนึ่งและคนที่สองนั้น เป็นตัวได้เรียนรู้ในเรื่องโลกหิต
มาก่อนแล้ว. การที่เราจะแลดูของอะไรให้รู้ชัดใ้กันนั้นต้องอาศัย
ความรู้ ที่มีอยู่แล้วเป็นกำลังช่วยด้วย ไม่ใช่ว่าพอสิ่งนั้น ๆ มา
กระทบสายจักษุเข้า แล้วมีอาการกระเทือนเข้าไปถึงจิตใจ ๆ
ก็รับรู้ได้ทันทีที่เดียว หรือกลัပ္พตเสียดอกอย่างหนึ่งว่า เมื่อ
สิ่งของภายนอกมากระทบจิตใจ ๆ ก็ต้องกระทำอาการคิดเห็น
เป็นรูปขึ้นประกอบด้วย เราจึงจะรู้สิ่งนั้น ๆ ได้ อาการที่สิ่งของ
ภายนอกเข้าไปสัมผัสกับจิตใจ และจิตใจรับเอาสิ่งของนั้น
ขึ้นคิดถึงความเกี่ยวพันโต้ตอบกันเช่นนั้น เรียกว่า “ความเข้าใจ”

คำจำกัดความของความเข้าใจ

(๑) ความเข้าใจนั้น คืออาการที่จิตใจเอาสิ่งที่สังเกต
เห็นมาเกี่ยวพันกันกับความรู้เดิม เพื่อจะให้เข้าใจเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกัน

(๒) ความเข้าใจเป็นสามัญนาม ของอาการที่จิตใจ
รับสรรพสิ่งภายนอกเข้าไว้ด้วยประการต่าง ๆ

(๓) ความเข้าใจคืออาการที่ความคุ้นเคยเดิม ๆ แปร
ความคุ้นเคยใหม่ ๆ ทำให้มีน้ำหนักและความหมายขึ้น

ลักษณะแห่งความเข้าใจ การที่เราจะเข้าใจใ้กันนั้น
ต้องอาศัยเหตุสองอย่าง กล่าวคือ :-

๑ เหตุภายนอก ต้องมีอะไรสิ่งหนึ่งเข้าไปสู่จิตใจทก
 ภายนอก ของสิ่งหนึ่งนั้น ที่แรกต้องเข้าสู่ลูกตา แล้วทำให้
 เส้นประสาทกระเทือนตลอดเข้าไปจนถึงจิตใจ ซึ่งสิ่งอยู่ใน
 มันสมอง.

๒ เหตุภายใน (ก) - จิตใจต้องกระทำอาการโต้
 ตอบสิ่งที่เข้าไปสู่จากภายนอกนั้น อาการที่กระทำโต้ตอบนี้
 คือ “ความสนใจ”

(ข) - ต้องมีดวงความคิดจำพวกหนึ่งสำรองอยู่ สำหรับ
 แปลความสิ่งที่เข้าไปสู่ใหม่ให้เข้าใจ ดวงความคิดจำพวกที่มี
 สำรองอยู่นั้น ต้องมีประเภทคล้ายคลึงกันกับสิ่งที่เรเข้าไปสู่ใหม่
ต้นเหตุแห่งความเข้าใจไม่ได้

(๑) ขาดความสนใจ ได้กล่าวมาแล้วในบทต้น ๆ ว่า
 ความสนใจเป็นอาการสำคัญที่สุดของจิตใจ เมื่อจิตใจจะคิด
 อ่านหรือจะทำอาการอย่างใด ถ้าขาดลักษณะอย่างนี้เสียแล้ว
 ก็มักจะไม่สามารถทำได้

(๒) ขาดดวงความคิดจำพวกที่จะแปลให้เข้าใจ ความ
 เมื่อเปรียบที่ครูสอนยากเกินความรู้ของนักเรียน ๆ ย่อมไม่มี
 ดวงความคิดอะไรในจิตใจ ที่จะเอาออกมาแปลความรู้ใหม่
 นั้นให้เข้าใจได้

ชนิดของความเข้าใจไม่ดี การที่เข้าใจไม่กันนั้น
อาจเป็นได้สองทาง ทางหนึ่ง “เข้าใจผิด” อีกทางหนึ่ง
“เข้าใจไม่ถนัด”

เมื่อเข้าใจผิด เป็นเพราะใช้วงความคิด (ที่มีอยู่แล้ว)
ผิดำพวก ให้ออกมาแปลความ ความที่แปลนั้นจึงผิดไป
จากความเป็นจริง

เมื่อเข้าใจไม่ถนัด เป็นเพราะใช้แต่ส่วนใดส่วนหนึ่งของ
วงความคิดำพวกเดียวกัน อันมีอยู่แล้ว ให้ออกมาแปล
ความส่วนที่ยังเหลืออยู่ในจิตำใจ ซึ่งสามารถจะแปลความรู้
ใหม่ให้เข้าใจได้ตลอดกัน หากได้เอาออกมาใช้ไม่ เต็ก ๆ มัก
จะมีวงความคิด (แคะหรือสั้น) เป็นหน้าเกี่ยวตรงไป ไม่
สู้จะรอบคอบเหมือนอย่างผู้ใหญ่ แต่อย่างไรก็ ถ้าครูอุทิศำให้
ทำให้วงความคิดของเต็กชักเงา และชักขึ้นอยู่เสมอแล้ว
เมื่อต่อ ๆ ไป ก็คงจะบริบูรณ์ได้ตามความประสงค์

ข้อสำคัญที่ครูจะต้องระวังในเรื่องความเข้าใจ
ที่จริงนักเรียนไม่ได้เข้าใจ เพราะครู หรือ เพราะการสั่งสอน
ของครู ครูเป็นแต่ผู้กระทำให้บเรียนเข้าไปตากอยู่ในแสง
สว่างแห่งจิตำใจภายในเท่านั้น ถ้าจิตำใจไม่ส่องแสงแล้ว
บเรียนที่ครูสอนก็เป็นอันไม่เข้าใจได้ (ให้ดูการศึกษำตาม
ลัทธิของสเปนเซอร์หน้า ๑๐๓) ฉะนั้นก็ ถ้าเราถือเอาอุป

เข้าไปในห้องมืด รูปนั้นก็จะไม่ปรากฏแก่สายจักษุของผู้ที่มองดูอยู่.

อาศัยเหตุเช่นนั้น เราจึงเห็นได้ว่า ความเจริญของจิตที่ไถ่ภายในสำคัญกว่าการสั่งสอนภายนอก การที่จะทำให้จิตที่ไถ่ภายในเจริญได้นั้น เราจะต้องหาอุบายแก้จิตของผู้ที่ติดให้กระตือรือร้นขึ้นด้วยวิชาด้วยกำลังตนเอง ถ้าจะเป็นแต่เพียงครูสอนไปฝ่ายเดียวอย่าง “ยักหมอน” เพื่อให้สอปลัดได้ประกาศนียบัตรตามหลักสูตร ของ กรมศึกษาธิการเท่านั้นแล้ว ก็ดูเหมือนจะไม่เป็นคุณสักเท่าไรนัก

วิธีสอนอย่างที่จะทำให้เด็กเข้าใจได้ เมื่อได้อธิบายด้วยลักษณะความเข้าใจมาแต่เพียงนั้นแล้ว ผู้อ่านที่ใช้ความคิดอาจได้เห็นได้ว่า :-

(๑) ถ้าจะทำให้เด็กเข้าใจสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จะต้องเตรียมจิตของเด็กก่อนไว้สำหรับรับสิ่งนั้นให้ก็เสียก่อน จึงค่อยลงมือสอน

(๒) สิ่งที่จะประสงค์จะให้เด็กเข้าใจนั้น จะต้องสอนให้ถูกต้องตามลำดับ.

หรือกลับลูกเสียอีกอย่างหนึ่งว่า เมื่อครูๆ จะสอนสิ่งใด เขาย่อมตั้งปัญหาสอปลัดในใจสองข้อ คือ :-

ก. นักเรียนได้มีความรู้อะไรมาแล้วบ้าง ที่คล้ายคลึงกับสิ่งที่จะสอนใหม่ ?

ข. ทำอย่างไรที่จะให้สิ่งที่สะท้อนใหม่นั้น เข้าเกี่ยวข้องกับกลมเกลียวอยู่กับความรู้เก่าได้?

“เตรียม” คือ การเร้าวิชาเก่าให้ทันตัวชินกับวิชาใหม่.

(๑) ครูจะต้องคิดว่า ทำอย่างไรที่จะให้วิชาที่สะท้อนใหม่เกี่ยวข้องกับวิชาเก่าได้มั่นคง อนึ่งให้ควรระวังตัวจงดี อย่าทำ “รู้ก่อนเกิด” ว่า นักเรียนมีความรู้ในเรื่องที่สะท้อนนั้นมามากแล้ว ความคาดหมายเช่นนั้นมักจะมีผิด และมักจะเป็นนิสัยของครูโดยมาก

(๒) จะต้องจัดวาง ความคิดเก่าไว้ให้เป็นระเบียบสำหรับจะโต้ทันตัวชินกับวิชาใหม่ได้เร็วพลันทันถ้วนเป็นตอน ๆ ไป ตั้งแต่ต้นจนปลาย อย่าให้สับสนปนกันจนได้เป็นอันขาด

(๓) อย่าเตรียมให้ละเอียดขบขยมากเกินไป ครูที่อ่อนหัดมักจะพูด “คำนำ” ยืดยาวเกินไป จนกินเวลาที่กำหนดให้สอนเข้าไปครวระมาก ๆ การที่ทำอย่างนั้นไม่ถูก

“สอน” คือ การส่งวิชาใหม่เข้าไว้เป็นพวกเกี่ยวกับวิชาเก่า.

(๑) อย่าสอนวิชาทั้งชั้นทั้งอันหรือทั้งเรื่อง ให้แก่นักเรียนในคราวเดียว คือเมื่อสะท้อนสิ่งใด ก็ให้เอาสิ่งนั้นมาแยกออกเป็นส่วน ๆ ตามลำดับอันสมควร เสียก่อน

(๒) ให้สอนวิชาเรื่องใหม่นี้คราวละส่วน ๆ และในการที่สอนเป็นส่วน ๆ เช่นนี้ ก็ให้มีความมุ่งหมายกำกับไปด้วยส่วนละอย่าง ๆ ซึ่งในที่สุดก็ให้รวมกันเข้าเป็นความหมายอย่างเดียว สำเร็จสิ่งที่ได้ตั้งใจไว้ในชั้นแรก

(๓) เมื่อได้สอนจบไปส่วนหนึ่ง ๆ แล้ว ให้ครูสอบความรู้นักเรียนในส่วนนั้น ๆ ทั่ว ๆ คราวที่สอนจบอย่างนี้ให้ข้ามไปได้ เมื่อนักเรียนจะตอบ ต้องให้ตอบด้วยคำของตนเอง ระวังอย่าให้ตอบตามคำและสำนวนที่ครูสอนไว้เป็นอันขาด ครั้นสอนจบบทลง ก็ให้นักเรียนย่อเรื่องลงให้สั้น และให้ไต่ความตามเนื้อเรื่องด้วยคำของตนเองอย่าให้ขาดเหลือ

การที่นักเรียนตอบด้วยคำของตนเองได้นั้น เป็นเครื่องหมายให้เห็นชัดว่า นักเรียนเข้าใจเรื่องนั้น ๆ โดยแน่นอน ครูชาติอังกฤษมักจะใช้วิธีถามนักเรียนกระชั้น ๆ เพราะเข้าใจว่าถ้านักเรียนตอบได้ “ทันควัน” ก็คงรู้และจำได้มั่นคง วิธีนี้สู้วิธีของเยอรมันไม่ได้ วิธีเยอรมันใช้ถามเป็นคราวเป็นจังหวะไม่รีบเร่ง เพื่อสอนให้นักเรียนมีเวลาฝึกตอบ เป็นเรื่องฝึกข้อได้ยืดยาวด้วยคำของตนเอง การที่วิธีเยอรมันดีกว่าวิธีอังกฤษก็เพราะวิธีเยอรมันหักให้นักเรียนคิด เป็นเรื่องราวคิดต่อกันไปไม่ขาดกระแส แต่วิธีถามกระชั้น ๆ ของอังกฤษ เป็นเหตุทำให้นักเรียนคิดห้วน ๆ พอประกำศตัวไปได้คราวหนึ่ง ๆ เท่านั้น.

